

Р. ЗАДЕСНЯНСЬКИЙ

КРИТИЧНІ
НАРИСИ

ТОМ 7

В-В0

„УКРАЇНСЬКА КРИТИЧНА ДУМКА”

diasporiana.org.ua

Р. ЗАДЕСНЯНСЬКИЙ

**К Р И Т И Ч Н І
Н А Р И С И**

ТОМ 7

В-В0

„УКРАЇНСЬКА КРИТИЧНА ДУМКА”

ПОЕТ БЕЗ ЧИТАЧА.

Давно стало загальною признаною правдою, що генії, мистці, а в тому числі поети, вказуючи нові шляхи людству, стоячи багато вище за своїх сучасників, не достосовуються до їхнього рівня. Вони творять, буцім то не помічаючи тих читацьких мас, бо бачать понад їх головами свою мету, до якої спішать.

За життя доля такого поета є досить трагічна. "Нагороду" ж, коли можна так назвати зрозуміння, пошану, а то й захоплення прийдешніх поколінь, усе ж не всім дано мати. Інколи якісь своєрідні причини, незалежно від поета, залишають його на віки в сутінках нерозуміння й забуття.

Така, власне, доля (коли мати на увазі широкі читацькі маси) судилася поетові-естету Миколі Вороному.

В чому причина, що взагалі у нас, а спеціально на наших західних землях, так мало знають, а ще менше захоплюються блискучими своєю формою віршами поета? Причин для цього є кілька, які коротко тут подамо, але попереду з'ясуємо, на якому літературному тлі зарисувалася на початку ХХ ст. постать Миколи Вороного.

Після того, як опала хвиля романтизму, яку викликав піетет до минулого нашого геніяльного Кобзаря, після того, як "хлопоманство" (що існувало рівнобіжно) потрохи перейшло в "народництво", а його радикальніша частина почала перейматися соціалістичними ідеями, в українському суспільстві міцно закріпився погляд на літературу взагалі і на поезію зокрема, як на свого роду засіб ширення серед нижчих верств народу культури і певних ідей. Тому більше приділялося уваги "зрозумілості" вірша, ніж його формі. Може тому Б. Грінченко вибрав собі псевдонім "Гартовий", бо в очах тодішніх передових кол українських все мало стояти на варті "поступу", боронити "народню справу" і подекуди займатися пропагандою. Повісті і оповідання, так, як колись "учительні Євангелія", мали в першу чергу повчати, з одного боку демонструючи болячки народнього життя, суспільну несправедливість і національний гніт, а з другого — вказувати шляхи, як зарадити лихові. Поезія, театр і пісня лише

частково мали своїм завданням будити різні "добрі почування", а в основному повинні були сповнювати практичні завдання.

Такий підхід до літератури є зрозумілий у нації, що перебуває в такому стані, як українська. Майже всіх наших тодішніх письменників змусила взятися за перо любов до народу, а не в першій мірі потяг до краси і творчості. Ві наших тодішніх письменників (Нечуй-Левицький, Мирний, Грінченко, Франко, Бордуляк, Маковей чи Крушельницький) походили з кол ненадто матеріально забезпечених, отже в дитячі роки свої не жили в атмосфері служення красі, яко такої, в атмосфері, просякнутій пошаною до всього гарного. За молодих років в університетах та середніх школах вони захоплювалися поступовими ідеями і тими творами літератури, що ці ідеї ширили. Їхні читачі жили також бажанням поширити свої духові обрії, підвищити рівень своєї освіти, ушляхотнити свої почування до покривджених долею, розвинути свій світогляд. Коротко, і серед письменників і серед читачів панувала атмосфера практицизму, утилітаризму, головним було тільки "що", а до певної міри нехтувалося "як" і то навіть в мистецтві.

Ми не стоїмо за надмірний наголос на "як", однак за тих часів навіть надмірне наголошення "як" було "революцією", було користне для розвитку нашого мистецтва.

Лише на початку XX віку ми починаємо зустрічати новий тип українського інтелігента, що не існував досі, що виріс в місті, не "ходив у народ", мав нагоду зустрінутися з творчістю людей, які не розглядали її під кутом практицизму й утилітаризму. Ці люди все ж були дуже нечисленні серед українського суспільства, а пізніше ряд величезної ваги цілком реальних звадань, які поставила перед нами історія, залишив їх в тіні, яка повстала з боку від тих сліпучих подій. Ні революція 1905 року, ні світова війна 1914-17 років, ні тим більше визвольна боротьба 1917-21 років, ні завзята боротьба по обидва боки Рижської лінії за збереження хоча б частини здобутків визвольної боротьби та гарячкове шукання нагоди відновити боротьбу за незалежність, - не могли сприяти розвитку "літератури взагалі", без виразних цілей, а також без певного пропагандового елементу. Щоб справді ласувати тісточками, треба: 1) не бути голодним у повному, страшному, значенні того слова і 2) не голодувати стало а, навпаки, мати змогу час від часу спокійно зісти тісточко, виробляючи собі смак знавця. Це все у великій мірі стосується до літератури й поезії зокрема. Бо щоб смакувати "тісточка поезії", треба мати вироблений літературний смак, треба мати досить високий рівень освіти загальної й літературної, особливо це все конечне, коли

мова йде про поезію "сальонову".

На західних землях, як це може ствердити в першу чергу книгарня Наук. Тов. ім. Шевченка у Львові, на жаль, найменше йшло перекладів з чужого красною письменства, а спеціально - поезії. Тої перекладної літератури було властиво смішно мало, але й вона не йшла! Панувала та "просвітянщина" або провінційальний націоналізм, з якою боровся Л.Н.В., Донцов та інші, яких характерною прикметою є духовий застій, втікання в провінцію, привязаність до підозріло-патріархальних лаштунків "українського села", від яких віяло недвозначно екзотикою нижчого ґатунку. Шаровари, яскраво вишиті "мало-українські" сорочки і ще більш непевного походження українські "строї" даліше панували на західних землях в театрі і літературі з тим лише, що серед них набула прав громадянства не лише плитка міщанська оперетка, але й сіро-синя постать у стрілецькій уніформі поруч з патріотично настроєною панночкою, як відгук недавнього зриву.

Життя, здавалось, завмерло. У Львові, а тим більше на провінції, театри й аматорські гуртки, як і 80 літ тому, ставили ті ж "За двома зайцями", "Борці за мрії" чи "Настоящі", на концертах хорів "кувала" все та ж "сива зозуля", та ще видно було те ж "широке село під горою"... З літератури найбільше розходилося белетристики спеціального характеру, яка найповніше була заступлена в "Українській Бібліотеці" Тиктора (Мосендз і пара інших річей - це були в ній "білі круки").

Мистецькі досягнення Молодого Театру в Києві (говоримо про досягнення з 1918-19 рр.), творчість найкращих наших белетристів і поетів ХХ віку (оскільки ці твори не мали спеціального характеру і не могли бути використані), досягнення "Національного Хору" під орудою Стеценка, Кошиця й Приходька чи композиції модерних наших композиторів забулися так, як класична культура Греції за середніх віків!

В році 1918 "Національний Хор" під орудою Кошиця дав чудовий "концерт Гобеленів", в якому також взяв участь ряд оперних солістів; успіх був надзвичайний. - Цікаво, чи можливо було щось подібного в році 1939 на наших землях, а зокрема західних?

Так, як і за середніх віків, були одиниці, що вперто несли вогник, засвічений ще від грецьких класиків, і філософів, так і тут було кілька поетів і письменників, яких творчість була без сумніву великим кроком вперед і давала право ствердити, що наша література не стала на мертвій точці. Маланюк, Черемшина, Мосендз, О. Теліга, Ольжич, Н. Королеза, не кажучи вже про останні твори Стефаніка і кількох інших, йшли далі, не спиняючися, шляхом творчості, але... це не міняє загальної картини, їх твори або не читали (або чита-

ли й не розуміли) навіть передплатники Л.Н.В., а пересічний, так би мовити, "читаць" "Діла", "Нового Часу" - волів слабих наслідувачів Маланюка, Рильського ніж їх самих. Читача привчили до шаблону, до штампі - того масового читача, який був єдиним споживачем української книжки, а zarazом аматором "наських" оповідань і "віршиків з-під рідної стріхи" (не говорю про "комунізуючих", бо ті йшли за модою і "захоплювалися" найбільш карколомними штучками епігонів сов. літератури).

Отже, не дивно, що М. Вороний, так би мовити, "не ввійшовши в моду" встиг "вийти з моди".

Широкий загаль при згадці про Миколу Вороного пригадував собі зі шкільної читанки один із найдавніших і найслабших його віршів "Євшан зів'яз", який був писаний за літописним оповіданням і, можливо, навіть під деяким впливом московської поезії на цю ж тему. Крім того, ще де-хто пригадував також досить старої дати поезію початкового Вороного "До моря" і на тому кінчалась знайомість з творчістю поета. Словом, серед широкого загалу його вірші не були відомі і не були популярні. Вони були, до певної міри чужі тим українським широким читаючим масам. Однак було б несправедливим, коли б ми промовчали про одне цікаве явище: всі сучасні, найновіші наші поети, все ж вчилися у М. Вороного, і його впливи виразно позначилися і на Чупринці, і на Рильському, і на Тичині, і на Маланюкові*, а у таких безперечно слабших поетів, як Н. Лівницька, можна говорити про щось більше за впливи ("Сім літер").

Це власне є найкращим доказом того, що М. Вороний, цей "поет без читача", заслуговує на те, що б ми познайомилися з його творчістю ширшу публіку, бо "поетична еліта" таки цінувала належно мелодійні вірші цього жерця краси.

Нині, звичайно, його творчість є перейдений етап, але й цей етап варто знати, тим більше, що наші читаючі маси його не переходили!

II. КІЛЬКА СЛІВ ПРО ПОЕТА Й ДІЯЧА СЦЕНИ.

Народився Микола Вороний на Катеринославщині року 1871, за новим стилем дня 7 грудня. Дитячі свої літа провів на передмістях Харкова - Гончарівці та Холодній Горі.

Походив він з селянської родини. Дід його, колишній улан (з козаків), розмовляв виключно по українськи, батько ж поета записався в міщани Харкова. Мати поета була зі старої, заслуженої в історії нашої освіти, родини Колячинсь-

* Хоча цей останній і "ображається" коли про вплив Вороного на його початкові твори хтось згадує.

Початкову науку і середню школу скінчив поет в Харкові та Ростові. До національної свідомості дійшов під впливом казок і пісень матері та дешевого видання "Катерини" Шевченка. Політична свідомість формувалася під впливом московських "народовольців" та праці в гуртках залізничників. Це все викликало труси, арешт, виключення зі школи й догляд поліції. Національну свідомість підтримував у ньому д-р. Панченко та український театр Кропивницького. Разом з драгоманівцем Ерастовим тоді ж закладає він в Ростові українську громаду. Так напомуки шукає Вороний правильного шляху. В 1893 р. переїздить до Харкова і там записується до "Братерства Тарасівців".

Бажаючи закінчити свою освіту, вирішає виїхати до Софії до університету, сподіваючися скористати там зі вказівок і допомоги Драгоманова. Але Драгоманов саме під час подорожі М. Вороного помер, і тому поет затримався у Відні, а потому у Львові, покинувши свій намір їхати до Софії. У Відні він записався на філософію, а по переїзді до Львова він попадає під опіку Франка.

Франко мав між іншим таку користну прикмету: він намагався знайомити українців з творами світового письменства, по змозі в оригіналах, звертаючи увагу на всі важливіші появи в цій галузі, навіть тоді, коли сам не погоджувався з тими літературними течіями.

У Львові Вороний знайомиться з творчістю французьких модерністів, думками Шеллінга й захоплюється Ніцшевським "Так казав Заратустра".

Власне ця знайомість з літературою Заходу, поруч з особистими знайомствами з тодішніми молодими письменниками інших народів, а також жива літературна праця вплинули на сформовання й вироблення поетичного хисту в поета. Тут же він захоплюється також театром і коротко працює як тимчасовий режисер театру "Руської Бесіди" та бере участь у редагуванні "Зорі".

У році 1897 приймає Вороний запрошення Кропивницького і вступає до його трупи. Пізніше бере участь у різних трупах, ведучи мандрівне життя.

Року 1900 вступає М. Вороний до Р.У.П., а року 1901 осідає, яко урядовець банку в Катеринодарі. Потому, по якомусь часі переїздить до Харкова, а згодом до Одеси. В Одесі бере участь в закладеній за його участю "Молодій Громаді" разом з Литкою, Шелухіним, Луценком й іншими. Тут власне видає М. Вороний свій альманах "З над хмар" - який є, так би мовити, маніфестаційним заповідженням нового напрямку, деклярацією українського модернізму, забарвленого ледве помітним відблиском декангентизму.

Вороний, як дитина міста, а до того ще й добре обізнаний

з європейською літературою, що було серед українських письменників і критиків дуже рідким явищем, мав усі потрібні дані, що б зірвати з народницькою традицією і підмальованою побутовщиною.

Звичайно, ще перед М. Вороним були спроби (Куліш, Старицький, Грінченко, Франко, Самійленко та інші) перекладами чужих класиків і корифеїв сучасної літератури вийти поза межі утилітаризму й літератури "для простого народу". Але Вороний зробив щось більше: він рішуче порвав з утилітаризмом і народництвом.

М. Вороний кличе служити "вільному мистецтву, справжній запашній поезії", йти слідами Гавітмана, Ібсена, Метерлінка, Маяковського, Бодлера та проголошується війна "переспівам по народницькому шаблону старої катаринки". Треба, каже поет, "всю увагу звернути виключно на естетичний бік", наблизитися хоч почасти до новітніх течій і напрямків європейської літератури". В Московщині також тоді появилися поети-модерністи, але М. Вороний іде не лише цілком незалежним шляхом, але й ставиться до них (Бальмонт, Брюсов, Корінфський) досить критично. Як ми вже казали, коли говорити про чисельні впливи на творчість Вороного, то можна лише говорити про західно-європейські впливи і про них, очевидно, говорити слід.

В році 1903 приїздить Вороний до Києва, одружується і переїздить до Чернігова. Там працює в Земстві. Звичайно там він виявляє кипучу діяльність в різних гуртках, між іншим в театральному та в Гуртку Молоді, до якого належав і Павло Тичина та Аркадій Казка.

Цей вплив є тим більше зрозумілим, що сам Вороний, як бувший член "Братерства Тарасівців" (самостійницького), а пізніше Р.У.П.у (саме в ту пору коли цю організацію заснував Міхновський і вона мала ще самостійницько-націоналістичний характер) - мав досить спільного з Гуртком Молоді, якого більшість членів стала пізніше членами "Братства Самостійників".

Поезії Вороного мали не малий вплив на творчість П. Тичини. В 1910 році приїздить М. Вороний до Києва, де в 1912 році (на 20-ому році літературної діяльності) видає свою першу збірку поезій під назвою "Ліричні поезії". В 1913 році виходить його книжка "Театр і драма", яку й досі мусимо уважати за вартісну працю в цій ділянці. В тому ж році виходить чепурний, малий збірник поезій "В осяві мрій".

Тодішня критика привітала появу цих поезій дуже прихильно. Ось, напр. що писала з цієї нагоди Старицька-Черняхівська в Літер. Науков. Вістнику: "Вражає творчість М. Вороного в першу чергу м'якими музичними інтервалами: Звукові хвилі коротшаків і нарешті завмирають і віддаються

від-даля тихим музичним рефреном, мов води водоспаду, що падають з каменя на камінь, усе коротшою хвилиною і нарешті розпливаються тихими струмками і звучать вже з далекої далини, мов тихий відгук, стогін, мов згадка кольшньої боротьби".

Тимчасом надтягає буря. Війна, потім московська революція, потім роки визвольних змагань. Ще в 1917 році Вороний виїздить до Ростова (в зв'язку з хворобою і смертю батька), потім вертає до Києва вже за панування червоних московських окупантів, які йому замовляють переклад "Інтернаціоналу". В році 1920 опиняється поет на еміграції, спочатку у Варшаві, а потім у Львові.

Року 1926 вертає М. Вороний до Києва. Там займався переважно перекладами лібрет ("Ромео та Джулієта" та інші).

Тому, що М. Вороний ставить такі великі вимоги щодо форми, то зрозуміло, що перекладна праця, хоча має завжди досконалу форму, але йде дуже поволі. Прикладом може бути переклад Словацького "Мазепи", який мала ще 1919 року видати "Книгоспілка", - однак, той переклад не міг все побачити світа тому, що поет, переводячи сам "останню коректу", завжди переробляв попереду написане і тим поправкам не було кінця.

Рік смерті М. Вороного докладно невідомий.

На цьому кінчимо коротенькі біографічні відомості про поета, на які ми були скупі, бажаючи згадати лише кінцеве для кращої оцінки і зрозуміння його творчості.

III. РЕЛІГІЯ КРАСИ.

Щоб розуміти і цінити творчість М. Вороного, треба весь час пам'ятати, що він є передусім поет-естет, що одна є релігія, в правдивості якої він ніколи не сумнівався, це є релігія краси, якої жерцем був він!

Він весь час почував себе в її храмі і тому, може, так старанно дбав, щоб нічого негарного, епігармонійного, не вийшло з-під його пера. Але краса у Миколи Вороного носить злегка сальоновий характер. На Заході, де найкращі мистці, політики, те, що ми зevamo елітою, гуртувалося, мов довкола гетер старої Еллади, довкола чарівних "пань дому", які потрапили своєю присутністю, повною інтелігенцією привабливістю, сміливістю вислову та дискрецією приятельки обеднувати всі кращі одиниці в такому сальоні, дістатися до котрого було не легко - добре відомо, що треба розуміти під сальоновістю. У нас, бездержавного народу, ще не надійшов час для таких сальонів, і та витонченість смаку і та тонкість іро-

ні і блискучість різного дотепу, подібного до удару стилета, все ще є неznані масам, які поділяють свій час між домашнім вогнищем і шиночком, засіданнями і картами, кіном і "малоросійським водевілем"! Може тому М. Вороний все ще є у нас "анахронізмом".

А варто все ж зазирнути до цього іншого світу й пізнати "філософію" такого мистця. Дамо зрештою слово самому поетові, й він у формі "дружнього", такого типового для сальону, признання, сам нам скаже про це в своєму прекрасному вірші:

К Р А С А .

"Мій друже! Я Красу люблю
І з кожної хвилини собі ІЛЮЗІЮ роблю,
Бо в ТІЙ ХВИЛИННОСТІ ловлю
Я щастя одробини.
Що є ЖИТТЯ? КОРОТКА МИТЬ.
Яке його надбання?
КРАСОЮ ДУШУ НАПЮЇТЬ
І не вагаючись прожить
ХВИЛИНУ РАХУВАННЯ.
Краса! На світі цім Краса -
Надхнення чарівниця,
Що відкриває небеса,
ВЕРШИТЬ НАЙБІЛЬШІ ЧУДЕСА
Мов казкова цариця.
Ії я славлю і хвалю
І кожну її хвилину
Готов оддати без жалю,
МІЙ ДРУЖЕ Я КРАСУ ЛЮБЛЮ,
ЯК РІДНУ УКРАЇНУ!"

Я навмисне підкреслив у цьому вірші де-які слова, щоб краще з'ясувати основні прикмети світогляду поета, висловленого в такому безжурному, видержаному, питомому поетові тоні від початку до кінця.

Тут немає властиво ані патосу, ані "великого почування", воно з наміром приховане, воно висловлене мовою сальону. Мусимо стало пам'ятати, що поет "з кожної хвилини" творить собі ілюзію, хоче жити в атмосфері краси і навіть свій патріотизм виявив у формі дискретного, немов принагідного визнання, чи порівняння ("Я красу люблю, як ... рідну Україну").

Тепер же уявіть собі - цей поет-естет волею долі мусів стало перебувати серед молоді по народницько-соціалістичному настроєній, яка, хоча вже й покінчила давно з синіми свитками та смугелими шапками "хлопоманів" батьків, але ще уважала за істотну частину свого "ісповідання віри" нед-

балий і брудний одяг, брудні, нечищені або мазані дьогтьом чоботи, неголені обличчя і нечесані голови, (яко доказ свого призи́рства до "панського" чи "буржуазного" способу життя).

Все це остільки разить Миколу Вороного, що він присвячує "Молодим патріотам" такого характеристичного вірша:

"Ось він ввесь, немов живий -
Любий, щирий та сердечний
Патріот наш молодий,
ЛЕГКОДУХИЙ І БЕЗПЕЧНИЙ".

Тип культурний козака,
Вміє він і заспівати,
Шпарко вчистить гопака,
Потім "подиспу́тувати".

Чарку він не лле за пліт
І прокаже без упину
Ввесь Шевченків Заповіт,
Навіть ДРУГУ ПОЛОВИНУ.

РІДНУ МОВУ ЛЮБИТЬ - СТРАХ!
І ПОВОДЯЧИТЬСЯ ПО-СВИНСЬКИ,
ПРОСТОРИ́КУЄ В ШИНКАХ
ВИКЛЮЧНО ПО УКРАЇНСЬКИ.

Розважати панночок -
Це у нього спеціяльність.
Ловить рибку на гачок
І скидає одвічальність.

Панночки, як рій, гудуть
Панночки до нього линуть,
Патріотками стають,
Потім покритками гинуть.

На селі в святковий час
Він упеться з "меншим братом"
І зовуть його у нас
Хлопоманом, демократом.

О, він щирий демократ!
НЕВМИВАКА І НЕЧОСА,
ВІН УСЮДИ (супостат!)
ПАЛЬЦЕМ ВИСЯКАЄ НОСА.

СЕРЦЕ ХАЙ ЇМУ ПУСТЕ,
ХАЙ ВІН БУДЕ ІДІОТОМ,
ВІН УСЛАВИВСЯ ПРОТЕ
УКРАЇНСЬКИМ ПАТРІОТОМ.

Хай приходить слухний час,
Хай бує хуртовина:
Патріоти єсть у нас, -
"Ще не вмерла Україна"!

Ми знова підкреслили де-які вирази, бо хоча цей вірш був наслідком у першу чергу тих вимог, які ставив до ото-

чення поет-європеець, поет-естет, однак, багато зі зроблених закидів є серед певних (дуже нечисленних) груп актуальні і вказують де-що глибші суспільні болячки. Чи й зараз не можна закинути певну "легкодухість і безпечність", що випливає зі самопевненого, зарозумілого, але неповажного ставлення до найважливіших питань, життя? Чи й зараз не любить з запалом "диспутувати" заступаючи при тому софістикою брак знання, бо йому ходить не про пізнання істини, тільки про перемогу в словесному турнірі? Чи й зараз не "надробляє" не один своє невистарчаюче знання нахабством, блефом, тим, що покаже вам, не моргнувши оком, навіть "другу половину" Шевченкового заповіту? Чи й зараз, почепивши на кляпу тризуба, не "просторікує в шинках виключно по-українськи"? Чи й зараз, коли вже не можна закинути "невмивання" і взагалі недбання про зовнішній вигляд, не вискакує все ж з-під тоненької плівки європейської "політури" прихована некультурність, вміння, так би мовити, "пальцем висякати носа"? І чи й зараз не один, навіть будучи справжнім "ідіотом" - іграшкою в руках агентів ворога, не має марки "доброго патріота"?

Але вертаймо туди, куди втікав поет від цих усіх неприємних явищ - в царство чистої краси, за яким так тужить автор:

"Де ви сні уміряні, чарами навіяні,
Співи не доспівані -
Колискові сні?

На шляху посіяні, бурями розвіяні,
Ви мої сподівані
Дітоньки весні.

Те що я коханими квітами весняними
Убирав з турботою
І беріг од тьми,

Стоптаню поганими, гайдуками п'яними,
Хижою звіротою, -
"Друзями"-людьми!

Не диво, отже ж, що відношення поета до "вінця природи" - людини не кінче можна уважати за подібне до пошани! Ось чудовий по своїй грації й музичності вірш "Німфа", в якому відбилися ці настрої:

Німфа.
Хто там ходить? Хто там бродить
Лісовими манівцями?
Хто так жалібно заводить?

Хто там ходить
За кушами?
Німфа вяла, що зламала
Заборону Афродіти
І людину покохала.
Була б знала...
Що робити?!

Німфа гляне - серце вяне;
Руки ломить, ніби просить;
Ходить - бродить, потім стане,
Дико гляне
І голосить.

А рогатий, волохатий
З купини сатир сміється:
- Фе!... ЛЮДИНУ покохати!
Будеш знати -
Не минеться!

Але, як бачимо, навіть призи́рство до людини висловив
Вороний у сальоновій, елегантно-елястичній формі.

Принагідно радимо приглянутися до будови цього вірша.
Не кажемо вже, що як і у всіх віршах, авторова ритміка й
ритми бездоганні, ніде автор не потребує гвалтувати мову
штучними наголосами, але, що найголовніше, він вповні
використовує музичні можливості мови. Перша строфа в першо-
му рядку чергуванням повних "о", "а", "и"; в які вплітаєть-
ся то "х" то "т", віддає стогін чи "заводження" вітру, сто-
гони якого гинуть серед тріскоту галуззя (б,р,д) і шелес-
ту листя (л,с,і,в,м), що йде в парі з опаданням сили згу-
ка, довжини рядка. Ще яскравіше виступає майже пісенна
мелодійність у поезії "Споми́ни", ось вона:

"Сумеркові тони...	Ніби на екрані,
Похоронні дзвони -	Образи в тумані
Дінь - дон....	Крізь сон.

Руки молитовні,	Споми́ни кохані -
Погляди любовні,	Пахощі весняні
Німі.....	З вікна.

Крила сніжно-білі...	Тихий, елеґійний
Хвилі, сині хвилі	Колисково-мрійний
У тьмі.	Канон....

Миготливі тіні...
Хатка в полонині...
"Вона"....

Дзвони монотонні,
Дзвони похоронні -
Лінь - дон..."

Автор в угоду красі й мелодійності цілу драму кохання передав нам у дискретному світлі споминів, що зменшують біль, згладжують різкість контрастів, а окремі яскравіші моменти заміняють натяками, повними чару і все ж не позбавленими для вдумливої людини, глибини.

Безперечно, подібні твори вплинули також на творчість Гр. Чупринки, який може в цій погоні за мелодійністю загубив міру, і на творчість П. Тичини, що ще удосконалив мелодійність вірша. Ось хоча б "Весна" М. Вороного, яка, треба думати, вплинула на "Весну" П. Тичини, у якого вона йде також "запашна, квітками, перлами закосичена"

"Має крилами Весна
запашна,
Лине вся в прозорих патах,
У серпанках і баватах...
Сяє усміхом примар
З поза хмар
Попелястих, пелехатих.
Ось вона вже крізь блакить
Майорить,
Довгожданна, нездоланна...
Ось вона - Блакитна Панна!...
Гори, гай, луки, поля, -
Вся земля
Їй виспівує "Осанна"!
А вона, як мрія сна,
Чарівна
Сяє вродою святою,
Неземною чистотою,
Сміючись на пелюстках,
На квітках
Променистою росою
І вже в душі моїй
В сяйві мрій
Вкуться хмелем арабески
Миготять камеї, фрески
Гомонять - бренять пісні
Голосні
І сплітаються в гротески."

Поет шукає краси всюди, а зокрма в коханні, якому присвятив ряд своїх чудових віршів. Де-які нагадують народню творчість, але виразно стилізовану. Ось, напр. його

"Ш у м к а".

"Ой дівчино чорноброва, Будь здорова, будь здорова! Подивися, Усміхнися, Любо привітай!	Ой, козаче-небораче В тебе думка зла неначе, Постидайся, Не чіпайся, З серцем не жартуй...
---	--

Маєш серце до любови, До коханої розмови, - Як стемніє Звечоріє То виходь у гай.	Ти питаєш, чи кохаю? Ба, який! або я знаю... Відчепися Не вяжися, Ну-бо, не пустуй!
--	---

Темна нічка - рідна мати - Вміє добре колисати... Повкривала І приспала Все село і гай.	Ох, якіж вони хороші Тії любові-розкоші, Як воркоче Те дівоче Серце молоде!
---	---

Тільки в гаї аж до рання Чути ніби цілування... Гаю-гаю Мій розмаю! Тайни не зраджай.	Ох, які ж вони гарячі Тії пестоші козачі... Хай цілує, Хай милує - Молодість не жде!"
---	---

А ось така майстерна під оглядом технічним "Серенада", хоча значно вона різниться формою від попередньої "Шумки":

"Зорійте ви очі дівочі,
Вколисуйте піснею мрій,
Чаруйте що-дня і що-ночі,
Топіть у безодні своїй.

Хай сиплються з вас блискавиці,
Хай грають гадючки-вогні,
Щоб легше було таємниці
Ховати у серці на дні.

Люблю ваш огонь і принаду...
Нехай ви зрадливі - нехай!
Але ж я й люблю вас... за зраду,
За пекло і рай!"

Від цієї "Серенади" віє настроями сальону, віє чимсь питомим Теофілю Готье. Ці дитирамби дівочим очам у Вороного не є якимось шаблоном, або дзвінкою римом, ні, він справді відчуває в погляді очей глибину і принаду. Навіть в "маларській студії" (признається автор в іншому вірші):

....."побачив я портрет -
Інтимний спів душі кольорами пастелі,
З стіни він виглядав, мов ніжний силует
Голівки пензля Сандро Ботічелі.
Я погляд зупинив - і в відповідь мені
Розкрились очі ясно-сапфірові,
Такі замислені і лагідно-чудові,
Що їх я затаїв в сердечній глибині.
Відтоді очі ті зі мною, де не рушу;
Блакитним сяєвом вони мені зорять,
З собою вносячи в мою бентежну душу
Давно жаданий рай і тиху благодать.
Не знаю, хто вона та невідома панна,
Але душа моя співає їй "Осанна"!"

Поет вміє всюди доглядіти красу, вміє навіть милуватися самими згуками, самим брентінням слова, абстрагуючи його навіть від змісту. У Грицька Чупринки таке жонглювання згуками набрало де-що загрозливого і масового характеру в парі з явним нехтуванням змісту. У Миколи Зороного такого типу віршів є дуже небагато, а до того ж в них дійсно дбайливо опрацьована мелодія слова. Ось подаємо зразок:

"Плеяди"
(Волосожар)

"Сім самоцвітів зоряного грона
В безмежному, величному просторі,
В іскристім морі!
Їх появили Атлас і Плејона...
Дочки богів оті красуні-зорі:
Електра і Тагета і Стеропа,
І Майя і Целена і Меропа
І Альціона, -
Сім самоцвітів зоряного грона!
Ці передвістниці нового року,
З'являючись, як золота корона
Єднують з нами давнину глибоку...
Сім самоцвітів зоряного грона!"

Цей вірш належить до циклу "Ad astra" і безперечно не є викликаний опогляданням краси зоряного неба, більше того, можна припускати, що на його повстання мав більший вплив т. зв. "зоряний катальог", чим самі зорі, але... але не можна йому відняти майстерности будови, згучности, краси - словом мелодія слова тут згучить у всій своїй силі. Технічна досконалість вірша, поважна "grave" мелодія,

циклічність будови і прозора дзвінкість строф спричинилися до того, що спокусили Н. Лівичьку, 20 літ пізніше, до наслідування цього віршу своїм віршовим твором під заголовком "Сім літер"!

До того ж "зоряного" циклю належить вірш М. Вороного:

"Зоряне небо"

"Пеститься місячний промінь, Лиже холодний сніг. Чорною плямою комин На білий килим ліг.	Вії стуляє знємога, Нижуться перли сліз, Мріє Чумацька Дорога, Волосожар і Віз....
---	---

Сумно в німому просторі Зіє нудьга крилом. Жмуряться сплакані зорі, Співаючи псалом.	Вслуханий в тишу величну, Чую: десь кулемет Крає музику сферичну Розгойданих плянет".
---	--

Коли перечитаєте ще раз цей вірш, то не зможете не признати, що він є цілковито сучасний і своєю формою нічим не нагадує про свою чвертьвікову давність. Звичайно настрої, яким він непомітно просяк й тема (нудьга, контраст високої поезії природи і кулемета, на жаль символа людської цивілізації) пов'язані зі своєю епохою, своїми роками, але також не в такій мірі, щоб нас разили.

Не можна проминути мовчанкою поезію під назвою: "Срібний сон", яка безперечно мала вплив на творчість Чупринки, ось він:

"Мов серпанок срібнотканий Пишно зорями убраний Розіслався Розгойдався Наді мною сон різдвяний, Білий сон. З-за мережаних заслон В розколисаний уяві Мріють образи ласкаві, Ніжні, лагідні, хупаві... Он вони... он-он... Полохливою крбою Вуться, вуться І сміються, Наче бавляться зі мною; То мов хвилі сколихнуться То знов хмарою поймаються Оповуться Білою габою. А за ними, а за ними,	Ген за хмарами густими Ген за гронами рясними Зоряних світів Урочисто херувими Свій виводять спів. Чую... "Нова радість стала, Що на небі хвала"... - Хвала! Гримнула й земля І в акордах задрижала. Від небесного хорала Вся душа моя заграла, Вся душа моя! Сполошились Закрутились Думи-мрії мов орлиці. Мов ті вихорі, завії. Сніговиці Забуяли молодії Думи-мрії - Білі птиці....
---	---

Бачу небо промінисте;
Бачу поле біле, чисте...
Хто це в саях? Я і ти.
Ми мчимося без мети.
Мов яка пекельна сила

Нас накрила
Підхопила
І шалено понесла.
Пам'ятаєш: хуртовина
Зразу загула!
Що за зміна? Що за зміна
Несподівано зайшла?
Небо вкрили чорні хмари,-
І якісь гідкі почвари
В темряві густій
Крилами зашелестіли
Засичали, засвистіли
Нас навколо оточити
Як гадючий звій.
Понад нами
Мов безтjami

Хтось регочучи гасав
Хтось полохав наші коні
І якісь огні червоні
В полі розкидав.
Далі... щось мов застогнало,
Вбувшиися онаги;
Все ущухло враз і стало
Тихо-тихо навкруги.
Знову місяць в небі сяє
З-за розірваних заслон,
Мов чаклує, навіває

Мрійний сон.
Пам'ятаєш моя мила?
Нас мана тоді водила...
Ти голівоньку схилила
На плече мое.
Небо зоряне сміялось
А до мене усміхалось
Личенько твоє.
Пам'ятаєш: на морозі
Як ми широко обіймались
Як ми палко цілувались
І в знемозі
Зомлівали наче п'яні?
Пам'ятаєш ті кохані,
Ночі зоряні, різдвяні?
Пам'ятаєш: чисте поле,
В санках ти і я?
Ох, ти доле моя доле!...
Гей моя бурлацька воле -
Розкоше моя!
Без дружини і без хати
Я не вбогий, я багатий:
Є що в мене пригадати,
Тим і гордий я!
Ночі, ночі
Ті різдвяні!
Очі, очі
Ті кохані!
Ви той скарб мого життя
Що беріг я, що лелівав
Щоб його десь не розвіяв
Пилом, снігом не привіяв
Холод забуття.
....."

Наведений попереду майже в цілості вірш зовсім не є "типовим" для М. Вороного, зрештою для нього при величезному багатстві стосованих форм взагалі важко визнати щось за типове, але, власне, цей вірш став до певної міри прототипом для цілої низки віршів Чупринки. Для того, щоб читач міг, у тому переконатися, подаю далі уривок Чупринкового вірша "Льон":

"Льон, льон!
Синій, синій, білий, білий,
Пишним цвітом квітне льон.

Вітер смілий
Легкокрилий
Розганяє літній сон;

Десь заховані музики
Вільно сиплють дзвони-крики,
Розривають тон на тон.

У дзвіночках
У таночках
Закрутились феї-пари
Мов фантазії примари
А між ними
Молодими
Буйним цвітом квітне льон.

Памятаєш давній льон? -

Що отцївся
Спопелився,
Що розвіявся, як сон
В давнім літі
В раннім цвіті
В ті часи, як ми любили,
Як розбили
Загубили
Щастя юного закон."

Порівняйте ці вірші і відразу звернете увагу на подібність форми і манери, а також на певну технічну недосконалість вірша Чупринки. Кожний вираз, кожний образ, кожне слово М. Вороного не є зайве, доповнює малюнок, далі розгортає тему. - Не те у Чупринки! Чому наприклад, десь "заховані" музики мають, без милосердя сиплючи, "дзвони-крики" "розривати тон на тон"? Що може значити вираз "пам'ятаєш давній льон?" Про які "феї-пари", що танцюють серед "льону" йде мова?

Коротко, у Чупринки помітна значно менша мистецька культура і характерне для епігонів механічне наслідування зразка. Та вертаймось до поезії М. Вороного.

"Сальонова" поезія М. Вороного власне може найкраще підкреслює вибагливий смак і майстерність автора та "високу класу" його поетичної техніки, тому подаю нижче ще кілька віршів, таких характерних для поета власне своїм естетизмом і різбленістю форми та специфічним підходом "сальону" до явищ життя, підходом людей, які подібно до аристократок часів Люї XVI. вміли навіть "гарно" вмирати, вміли з грацією та усмішкою скласти чудову голівку під ніж "святої гільотини"!

Подаю отже сонет під таким характерним для естетизма-модерніста французьким наголовком:

"Le sonnet sans tête"

"Ось вам сонет, що зветься "безголовий".

Так охрестив його колись Мейнар.

Чи вільно в дар

Вам принести такий зразок віршовий?

В нім тільки першої строфи нема,
А врешті - форма віршу та ж сама,
Обмежена лиш десятьма рядками.

Що не звіршовано - це мій секрет

I.... друже мій, хай буде це між нами,
Коли скажу його вам tête à tête....

Це може найбільше типовий вірш для "сальонового" жанру; вражає він нас не лише досконалістю форми, але й легкістю та майже французькою невимушеністю. Читачки його, не відчуваєте, щоб автор міг "працювати" над його формою, слова пливуть легко, вільно....

А ось другий, подібний, видержаний в тоні гуморески, але писаний 17 літ пізніше:

"Т а б л ь о "

"Табльо: Тамара і Омар
Вона - з Чорнобиля чи з Бара...
Він з острова Мадагаскара
Попав до Львова на базар.
Зайшла якось Тамара в бар
І... зіла бідного Омара!
Табльо: Тамара і Омар!
А потім... О, тяжкий удар!
Тамара блудить як примара,
Тамара терпить од катара
І стогне: "О, Ма-да-га-скаррр!!"
Табльо: Тамара і Омар!"

Помилкою було б, однак, припускати, що вірші подібного типу обов'язково позбавлені глибшого змісту; не раз можна глибоко філософічну думку знайти у поета заховану в чепурних рядках його поезій. Для прикладу подаю вірш:

"Спів арлекіна"

"Я арлекін - артист народній
Зачувши бренькіт мандолін,
На кін вижджу я, голодний, -
І лється з серця спів свободний...
Я арлекін.

О, не здивуйте, excellenses,
В ТІМ СПІВІ - ВІДГУК БОРОТЬБИ
ЗА ДАВНС "uti possidentes",
За гасло: "Panem et circences!"
Я син юрби

"Wart Pac paXaca , paXac - Paca..."
Я ПАНСЬКИМ ПРИМХАМ НЕ ГОДЖУ,

За те, вітаючи, паяца
Тремтить од оплесків piazza -
Я їй служу.

Летять слівця, мов ті колючки
Під дзвін і ляскіт кастаньєт;
Отруйно-звинні, як гадючки;
Лунають жарти, фіглі, штучки
Злих канцонет.

ЧОГО ЖИТТЯ БЕЗ СМІХУ ЗАРТЕ?
Нам сміх скрашає кожную мить
І НИЩИТЬ ЗЛО, скажу à parte
Addio ed evviva l'arte!
Хай сміх бренить!"

Підкреслені мною слова власне і криють глибший зміст, хоча вони кинуті ніби принагідно, як і личить це арлекінові, хоча на перший погляд немає в тих словах ані оборони народніх мас, ані філософії цілинної, здорової, повновартісної людини, що вміє найтрагічнішу подію зустрінути здоровим, суверенним сміхом!

А ось знову блискучий "Лист", що так вражає вишуканим стилем і питомою Вороному легкістю, грацією та музичністю:

"Французький вірш і білі хризантеми!...
Від кого б це? Хто автор цих рядків?
Чи це не сон, не фантастичний спів,
Не відгомін ліричної поеми?

Це Ви, чий образ ніби взятий з геми
Чарує всіх артистів, малярів,
Що є красою жвавих вечорів
Нової української богеми!

Це Ви мені прислали свій привіт,
Як сонце шле своє тепло і світ
І кличе до життя, до праці, до розвою.

Я щиро вдячний Вам - я знов поет!
І по літах зневіря і застою
Я перший Вам шлю перший свій сонет".

Власне краса в усьому і то краса гармонійна, панує майже неподільно над поетом і робить такою рідкою появу творів, повних трагізму, що вриваються часто в наше життя, мов тайфун південних морів, мов повний неслівського жаху перед-

смертний стогін. Муза Вороного воліє страждання заспокоювати, як віддавати. Помилкою було б шукати у Вороного того, що є чуже його поетичному жанру, який безумовно не має підстав також називати "хуторянським декаденством".

Естетизм Вороного немає нічого спільного як з українським хутором, так і з типовим декаденством, хоча деколи може має де-що спільного з богомою, а поза тим треба ще раз сказати, що діапазон його творчости досить широкий.

Ніхто, може, з наших поетів не промовив так гарно і переконуючо до зболілого серця, як М. Вороний у цьому вірші:

"Одпочинь, одпочинь, на хвилину засни
Ти, зневірене серце украй.
Не бентежся даремно, життя не клени,
Не ридай!
Час мине, промине, ніби оком змигне,
І не знати де дінеться жаль,
І ти, серце смутне, будеш знову ясне
Мов кришталь."

З цього вірша промовляє мудрість Елляди, а поезія, яка вміла в такій бездоганній формі, так мудро заспокоювати розважаннями може уважатись матірю ряду подібних творів інших поетів: можливо, подібні твори впливали на молодого Рильського та молодого Маланюка.

А проте.... і у Вороного можемо знайти твори, з яких бе сила вкупі з патосом! До таких творів належить, наприклад, молитва, укладена на зразок старовинного нашого "лементу" та цілий цикл під назвою

Нижче подаю цю молитву та уривки з "Requiem"

"Л е м е н т"

"О, завіщо ж ці муки, ці кари страшні через край,

Катування вороже?

Не карай!...

Схаменись лютий Боже!

Чи то ж любо Тобі чути наші жалі,

Чути в небі стогнання і лемент і дикі прокльони,

Похоронні і дзвони

На нещасній землі?

Кинь свій гнів і жорстокі погрози,

Порятуй!

Як людина, всім серцем відчуй,

Придивись, прихили своє вухо, пожалься на сльози,

Що кривавою хмарою в небо ідуть

І коли тільки може

Твоє серце всю гіркість і біль їх відчуть,

Заридаєш Ти, Боже!"

А ось нижче уривки з "Requiem"-у

"Вічний спокій... О, Боже ласкавий!
Знайде тіло натружене спокій
В домовині глибокій...
А душа? О, премудрий і правий!
Чи даси Ти їй спокій?

Чи даремні були її муки,
Сподівання і мрії надземні,
Її сльози таємні
І до Тебе простягнені руки...
Чи даремні, даремні?

Ні, мій Боже! Проглине безодня
Тільки пам'ять, а душу не зможе...
Тьму душа переможе.
Хай же діється Воля Господня, -
Все в руці Твоїй, Боже!

Вічний спокій... Не спокій могили,
А від злості і тривоги чистий спокій
В просторі високій,
Спокій вищої, творчої сили -
Вічний спокій...."

"Dies irae".

"День гніву, день Божого гніву настав!...
І в душах на гвалт задзвеніла тривога
І очі з благанням звернулись до Бога,
Аби не карав!
Але милосердя його доточилось до самого краю, -
І лютий був Господа гнів!
Він голосом помсти бурхав і грімів,
Як перше з вершини Сінаю,
І з чорних, насичених полум'ям хмар
Він слав за ударом удар!...
Палали в пожежах садиби і села
Валились ліси, спустошались од граду поля
І квіти повяли і вилягли зела -
Стогнала земля,
Аж чорна сумна-невесела...
І пошести виїшли з таємних печер,
Мов хижі цитвори блукали усюди,
В людині шакалом завив людожер
І гинули звірі і гинули люди...
А хто був живий, не умер
Завзявся злобою в душі брат на брата..."

.....

В цьому вірші не відчувається вже й сліду, навіть подиху тої сальонової вишуканости й невимушености, зате відчувається патос великого моменту, жах страшного "дня гніву".

Я вже згадував, що важко знайти таку поетичну форму творчости, в якій би не пробував свого пера М. Вороний, зокрема написав він кілька балад. Варто згадати тут і познайомити читача з баладою "Хам і кат", яку автор присвятив усім "вірним слугам імперіялізму", коли ж прийняти під увагу рік написання цієї балади (1921), то треба думати, що вона присвячена у великій мірі слугам московського імперіялізму.

Х а м і К а т .

"Було їх двоє: Хам і Кат.

Жили вони як з братом брат.

Хам обдирав хапав і крав,

А Кат окривджених карав.

Не рідко, сидючи в шинку,

Вони впивались до смаку.

Тоді балачка од вина

Була хмільна і голосна.

Раз каже Хам: "Беру чуже

І не соромлюсь ані же!

Служу тому хто нині пан,

Хто має владу і гаман.

Плюю на право і закон,

Бо це - химерний забобон!"

А Кат - уїдливо на те:

- Закон - це правило святе.

Його сповняти я готов,

І ллю за нього людську кров.

Люблю професію мою:

Закон накаже - я ублю!"

- Закон? - Хе-хе - сміється Хам, -

Закони пишеться ослам.

А ми, мій друже, не осли

І вже байки переросли

Тому, як треба, той "закон"

Ми усуваємо за - кон.

Хе-хе, - ірже хамула-гном,

Го-го, - вторує Кам баском

І обнялися Хам і Кат,

Цілуються, як з братом брат.

- "Гей, друже! Випемо до дна!"

- "Нехай живе нам Сатана!"

Го-го, го-го... Ха-ха, ха-ха...

Озвалася луна глуха.

І знов і знов: ха-ха, го-го...
Ім чути сміх, - а чий, кого?
Зявився Кат: - А сто чортів!
Хто б там сміятися посмів?
"Чи то в опівнічній добі
Чорти регочуться собі?"
А Кат, червоний од вина:
-"Хоч би й сам батько Сатана!
Даремно гніваєшся ти -
Кому чорти, а нам брати.
Хто помагає нам у всім?
Чорти! Хай слава буде їм!
А Бог... ще хоче по ділам
Воздати Хамам і Катам...
Ех, от як би вступив у зв'язь
Ще з нами сам Люципер-князь.
Тоді хай тямиться Господь...
Зявись, Люципере! приходь!
І враз учувся гамір, крик,
Чортячий вереск, свист і дзиг'.
Ущухло. Бачуть Кат і Хам
Посеред них Люципер сам.
Огненна мантия на нім
І чути голос наче грім.
-Вітайте, друзі! Я прийшов;
Нас обєднає гріх і кров,
Троїсту спілку закладем
І створимо новий Едем:
Де підйму я свій пернач
Там буде лемент, рев і плач!
І де поставлю прапор мій,
Там буде пліснява і гній!
Вступити в спілку з вами рад,
Хай згасне світло й буде чад!...
Отак повстав тріумфірат:
Владика пекла, Хам і Кат".

Так виглядає модерна балада піонера українського модернізму.

Фантастичний елемент набрав у ній такого символічного забарвлення, що читачи її ми не потребуємо трактувати описане, як фантастичне оповідання, яке немає місця в сучасній дійсності: навпаки, ця балада, маючи всі прикмети балади, є сучасною і гостро актуальною!

Однак ми все ще не мали б виразної уяви про характер поетичної творчості М. Вороного, коли б не подали хоча кількох уривків з такого притаманного поетові циклу віршів, як

"Fata morgana" , а також елегантної поезії під заголовком "Інфанта".

З циклу " Fata morgana" подаємо в першу чергу:

З а с п і в .

"На втіху вам	Навію чар
В акордах дам	Як той Ронсар
Я вірш химерний, кучерявий	Або вигадливий Маріні
Хоч знаю сам	І скину з хмар
Що цим рядкам	Волосожар
Судився усміх ваш лукавий.	До ніг укоханій богині!

Але свій пал
Я, мов кінджал
Здержу тремтячою рукою,
І мадригал,
Як чемний гал
Замкну музичною строфою".

II.

"Ви цариця прозорих як марево фей
Ви Моргана прекрасна
А я ельф, білий ельф, я мов усміх лілей
Мов та мрія неясна.
Ми, гойдаючись, линемо в легкім танку
По невіданому краю;
Я з проміння сплітаю мережку тонку
І ваш стан обвиваю.
Я співаю вам пісню, співаю без слів,
Ніби тільки зітхання,
Ніби шепіт душі я вкладаю в той спів
Неземного кохання.
Я так ніжно дивлюсь на богиню мою,
На красуню Моргану....
Я за вами лечу, я ваш образ ловлю,
І в тім образі тану".

У.

"Рожеве проміння на краплях роси
Брильєнтами грає:
Міняються тони, кольори краси, -
І сяйво згасає...

.....

Тіні фантастичні,	Так моя кохана
Образи величні	І фата-моргана
Губляться в тумані сонної землі	Що промиготіла в чепурних
Але миготіння	рядках,
Ясного проміння	В пам'яті затреться
Мріятися буде в сумерковій млі.	Але знов озветься
	Образом кохання у дівочих
	снах".

Наведені уривки доводять, що автор сам трактував ці твори як такі, що нагадують ті діаманти, які загораються під впливом рожевого проміння у краплях роси, ці діаманти міняються чарівними барвами, змінюються тони, щоб за кілька хвилин погаснути; однак автор певний, що так, як весна в певну пору року змушує всі серця живіше битися, так і його різблені вірші, поетичні образи оживатимуть не раз "образом кохання у дівочих снах".

Може на людей, у яких, як каже Франко, встигли "Мозолі нарости на руках і душі", вони не робитимуть враження, але на істоти чулі до краси все впливатимуть вони шляхетністю барв і чаром мелодії слова. Ця "мелодія слова" особливо виразно згучить у вірші:

І н ф а н т а . . .

"Різблю свій сон... От ніби вчора ми
Зійшлися - й стріча та жива.
На землю тканками прозорими
Лягли осінні дерева.

Акордами проміннострунними
День хвилював і тихо гас
Над килимами вогнедушними
Венера кинула алмаз.

У завивалі мрійнотканному
Дрімала синя далечінь, -
І от на обрії туманному
Замиготіла ваша тінь.

Дзвінкою чорною сільветом
Вона упала на емаль
А поза нею вуалеттою
Стелівся попелястий жаль.

Ви йшли, як сон, як міт укоханий,
Що вириває з тьми століть.

Вітали вас - мій дух сполоханий,
Рум'яне саяво і блакить.

Бреніли в серці домінантою
Чуття побожної хвали
Коли величною інфантою
Ви пауз мене перейшли.

Ви усміхнулись яснозор'яно
Холодним полиском очей, -
І я схилився упокорено,
Діткнутий лезом двох мечей.

Освячений, в оолодкій муці я
Був по той бік добра і зла...
А надімною Револуція
В червоній заграві пливла."

Як бачимо, в цьому вірші плястичність образу і доведена до віртуозности мелодія слова вражає читача.

У ньому Вороний різбить свої сни, різбить слово, надаючи, мов камінній брилі, легкості і вибагливості мистецької форми. І цей сон під впливом різьбярського долота набирає життя і свіжості, яка підкреслена немов випадково кинутими "от ніби вчора ми" і "стріча та жива". Далі таксамо майстерними зворотами накреслений пейзаж. "На землю тканками прозорими лягли осінні дерева" - цим сказано все, і те, що це була пора року, коли дерева були майже безлисті (тому - прозорими) і те, що була вечірня пора, бо дерева "лягли" - простяглися довгі вечірні тіні, а слово "осінні" ще міцніше підкреслює, що була осінь.

Хто нагадає собі погасаючий день тихої погасаючої осені, тому стане ясно, чому "акордами проміннеструнними" день "хвилював", як хвилює взагалі осінь, будячи в серці якусь ту-гу. Осінній пейзаж виступає ще виразніше, коли ми бачимо не лише безлисті дерева; але й килими ланів, які під впливом заграви заходу чи "луни" від тої заграви, стали "вогнелунними". Над ними вечірня зірка Венера заяснила, як кинутий в простір алмаз.

Вечірня мла і мрійливий настрій обгорнули дрімачу "синю далечинь" у "завивало мрійнотканне"... Декорація готова. На тлі романтичного пейзажу тепер може з'явитися лише "тінь" дами поетового серця. Ця тінь в напруженій тиші чекання лягає на барвисту емаль пейзажу, як "дзвінка" (будить відголос в серці) чорна силуета, але що це силуета не коханки, а "дами серця", такої, до якої зітхали середньовічні лицарі, то за нею, природно, стелеться "попе-

лястий жаль". Ця дама серця йшла "як сон", що проходить повз нас, немов неможливий в житті міт, появу якого вітає збентежений, радісно "сполоханий" дух поета, сяйво загасаючого сонця і блакить осіннього вечора! Пануючою мелодією, "домінантою" буде в серці луhati "побожна хвала", бо ні пристрасть, ні кохання не сміють звести свої зміслові очі на "даму серця" середньовічного лицаря! Чи ж маємо дивуватися, що ця дама минає поета з виглядом колишньої "інфанти", спадкоємиці трону цисаря чи короля. Усмішка її не має нічого земного в собі, це - "усміх" ясної зірки осіннього неба, а погляди її очей, як гострі леза двох мечей, торкаються поета. Торкаються, а не ранять, - бо ці леза, цей погляд, доконав важливої церемонії середньовічного ритуалу. Підчас посвячення в лицарі торкався кандидата на лицаря інший лицар лезом меча, і цей доторк освячуючи перетворював пажа на лицаря. Поет перед своєю музою краси, прекрасною інфантою, якої лицарем тепер став, схиляється упокорено, серце ж його сповнене щастям, він є "по той бік добра і зла", він є в царстві чистої краси, якого абстрактність особливо гостро підкреслена тим, що "Революція" пливе в кривавій заграві терору і боротьби понад ним, він в ній участі не бере!...

Чи це значить, що Вороний є байдужий до національної справи? Очевидячки ні! Лише поет має свою філософію, філософію естета, а в своїй "Sententia" каже він:

"І сміх і плач - це рідні два брати,
КОЛИ ВІД БОЛЮ СЕРЦЕ РВЕТЬСЯ.
БУДЬ ГОРДИМ Я, не зраджуй серце ти,
Як плаче сміх, як плач сміється".

Може тому не виливає він своїх почувань, не беться в груди і не деклямує про любов до батьківщини. Вірний своїм словам автор різьблених віршів ховає свій біль, прикривається усмішкою, сміхом, чи навіть глумом. Для сарказму ж українська дійсність давала і дає, на жаль, надто багато нагод. Може тому так часто українські питання, питання нашого життя, були темою його гумористичних віршів або їдких епіграм. Поет-європеєць і інтелігент був до певної міри "стороннім тілом" серед маломістечкових "політиків" і великократів, серед дітей глухої духової провінції, серед "демократів", які кожну пристойно одягнену людину уважали мало не "аристократом". Зрештою пізніше він себе також почував чужим, але де-що з інших причин.

Це все знайшло свій відбиток в епіграмах, які подаємо:

1. Камо?

2. Молитва.

"Куди сховався од злоби
Іуди, Каїна і Хама?
Куди подінусь од ЮРБИ
ПАТРІОТИЧНОГО БЕДЛАМА,*
Коли скотинячі лоби
Не втне ні меч, ні епіграма!"

Ховай нас, Боже, од щадниць,
Од видавців дипломатичних,
ОД ПАТРІОТІВ АРХАІЧНИХ
Ховай од грому, блискавиць
І... од обіймів істеричних
Сорокалітніх молодичь!"

Ще може виразнійше підкреслив поет своє відношення до "шановних громадян", що подають себе за представників народу, у вірші "Старим патріотам", написанім у стилі Беранже, в році Божому 1918. Ось він:

"Хто кличе всіх за народ свій "на про",
САМ ЖЕ СКЛАВ РУКИ, СИДИТЬ БЕЗ РОБОТИ
ТА ТІЛЬКИ ДВАЄ ПРО ВЛАСНУ СІМКУ?
Ви, землячки мої і патріоти,
Вам я присвячую пісню мою.

Хто КА.Е: "Я Україну люблю"
ПАТРІОТИЗМОМ ОБРИД ДО НУДОТИ,
Бо він чужинець у ріднім краю?
Ви, землячки мої і патріоти,
Вам я присвячую пісню мою.

ХТО ДО НАРОДУ НЕ МАЄ ЖАЛЮ,
Пісню ж народню заводить у ноти,
Що в ній народ вилив душу свою?
Ви, землячки мої і патріоти,
Вам я присвячую пісню мою.

Хто завдає всім у вічі брехню
САМ ЖЕ ОББРІХУЄ ВСЕ БЕЗ СРАМОТИ
Справу громадську і власну, хатню?
Ви, землячки мої і патріоти,
Вам я присвячую пісню мою.

Хто на обіди, вечери й гульню
Тратить свій час, бо "не любить нудоти"
Вічно щєбече мов пташка в гаю?
Ви, землячки мої і патріоти,
Вам я присвячую пісню мою.

Хто демократ, сам готовий в петлю
Тільки б поліпшити долю голоти,
ВЧИНКАМИ Ж ВАМ НАГАДАЄ СВИНЮ?
Ви, землячки мої і патріоти,
Вам я присвячую пісню мою."

* "Бедлам" - шпиталь для божевільних у Лондоні.

Думаю, що автор досить виразно висловився сам у цій справі і про це можна було б більше не говорити. Але коли б ми обмежилися до цього, у читача виникло б хибне враження, немов у Вороного немає поезій, в яких би він висловлював свої патріотичні почування, в яких би виявив свій сантимент до України, її боротьби, її великих людей.

Отже, мусимо зазначити, що Вороний написав такі вірші на згадані теми: "За Україну", "На свято Н. Котляревського", "Краю мій рідний", "Горами горами", "Привид", "Сину на ім'янини", "На Тарасовій панахиді", "Серце Музики", "Памяті І. Франка" та інші, писані власне на національні теми. Нижче подаю вірш, щоб познайомити читача з цим родом творчості М. Вороного, "На Тарасовій панахиді":

"Дим од кадила розноситься хмарами
Вгору, все вгору снується примарами...

Пісня ридає,
Сумно з свічками

Всі скамянілі стоять, як мерці.
Вічна пам'ять з посмертними чарами
В душу лягає тяжкими ударами

Мурно вітає
Десь понад нами

Тінь Кобзарєва в терновім вінці.
Тільки в серця з панахидними співами
Бють переливами

Інші бажання
Інші надії...

Груди тремтять і палають в огні.
Думка літає над рідними нивами...
Жити ми хочем і бути щасливими!...

Всі поривання
Думи і мрії

Вилити грізно в діла голосні!"

Цей вірш написаний був у році 1911, і тому тим більше цікавим є натиск на моменті волі і заклик до акції. Любов'ю ж до рідного краю перейнятий і вірш, присвячений поетом власному батькові, що помер у 1918 році. Подаю його закінчення:

"І я колись отак, як ти
Дійду останньої мети...
Сьогодні цар, а завтра - гній...
Спи батьку мій!

Син кріпака - ти вільний став,
І вільний дух в тобі буяв.
Твій дух живе в душі моїй
Спи батьку мій!

В огні палає рідний край!
Спи любий мій, не потурай -
За тебе син полине в бій!...
Спи батьку мій!

Як і більшість наших поетів, М. Вороний критично ставився до "батьків народу", які під маркою любови до рідного краю часто дбали про себе і вимагали від інших незаслуженої пошани. Поет не любив такого поширеного у нас серед деяких кол "патріотизму на словах", але любив Україну і тому безперечно не тематика його творів була причиною малої популярности поета.

Микола Вороний вірив у майбутнє свого народу і в 1912 році писав ("На зустріч ІЗ-тому"):

"Хай грає гуртовина!
Багато бур зазнала Україна,
ТА НЕ СХИЛИЛАСЯ І НЕ СХИЛИТИСЬ ЇЇ".

Віriamo, що ще прийде покоління, яке вмітиме оцінити цього піонера українського модернізму і зрозуміє його слова:

"Нехай дзвенить розпечений сонет!
Нехай сміється блисками кришталю,
Нехай зітхає тонами роялю
В акордах слів, як давній менует".

ЗНИЩЕНА СИЛА.

(Людмила Старицька-Черняхівська).

Серед письменників нині проскрібованих москвинами і забутих сучасним молодим поколінням, одне з перших місць належить Людмилі Старицькій-Черняхівській. Про неї не згадується в наших "історіях української літератури" (або згадується само прізвисько), про неї не говорить нині наша молодь, яка не знає її творів, і не її твори, а всяких Кулішів та Яновських видають наші еміграційні "наукові" установи!

Саме тому слід бодай коротко нагадати нашому загало-ві про цю велику українську патріотку, визначну письменницю і громадську діячку та її захоплюючі твори.

Народилася Старицька-Черняхівська 29 серпня 1868 року в родині, яка відіграла таку визначну роль у культурному відродженні України, що ніхто з авторів, пишучи про те відродження, не зможе мовчки проминути цієї родини, коли він справді хотітиме писати про розвиток української літератури, театру і музики, а разом з ними і національної свідомости поневоленої Батьківщини.

Батьком Людмили - був відомий усім український письменник, поет і драматург, перекладач з чужих мов (серед перекладів слід згадати закінчений в 1876 році переклад сербських народніх дум і пісень), який рівнож очолив (у 1883 році) перший український професійний театр - Михайло Старицький.

Михайло Старицький рано втративши батьків, виховувався в родині Лисенків, з якої походила його мати і з дитячих років приятелював з майбутнім композитором Миколою Лисенком.

Мати Людмили Старицької - Софія, була сестрою Миколи Лисенка, старша сестра - Марія - керувала драматичним театром. Молодша сестра Людмили - Оксана, одружилася з відомим діячем української культури, поетом і публіцистом Іваном Степаненком, що був за укр. Центральної Ради генеральним секретарем (міністром) освіти і професором університету. Коли в 1918 році, за влади Скоропадського московські бандити вби-

ли І. Стешенка в Полтаві — обурені тим українці Києва перетворили його похорон у величаву демонстрацію в якій взято участь кілька тисяч українців.

Поза згаданими родинними зв'язками родина Старицьких була пов'язана вузлами приятелів і спільних мрій та праці з Оленою Косач (О. Пчілка), родиною Тобілевичів, а також з Вол. Антоновичем, подружжям Русових, О. Левицьким та багатьма іншими.

У такій атмосфері зростала й виховувалася Людмила Старицька-Черняхівська, подруга Лесі Українки.

Від юнацьких років Людмила, що мала середньошкільну освіту, цікавилася дуже літературою і почала друкувати свої твори вже на 20 році життя, а писати почала значно раніше. Вона ж була співавтором (писала разом з батьком) відомого роману з часів Хмельницького — "Перед бурем".

Одружилася Людмила Старицька з доцентом університету визначним лікарем-гістологом Олександром Черняхівським, що в свою чергу належав до нелегального самостійницького "Братства Тарасівців", яке було в 1898 році зліквідоване московською владою. Згодом керував він медичною секцією Укр. Наукового Т-ва у Києві.

По смерті М. Старицького родина Старицьких-Черняхівських стала тим осередком у якому зустрічалися українські культурні діячі Києва, а М. Лисенко був там також сталим гостем.

Чоловік Людмили Старицької-Черняхівської належав до "Старої Громади", а вона сама належала в 1917 році до партії "автономістів-федералістів". У 1919 році вона була головою Українського Клубу і при вступі Директорії — витала промовою Симона Петлюри.

У 1919 році коли українські війська під натиском московських відділів мусили залишити столицю — родина Старицьких-Черняхівських виїхала разом з урядом до Винниці і щойно в 1920 році вернулася до Києва.

Тут наша письменниця дуже й дуже бідувала і сама письменниця мусіла працювати на трикотажній фабриці на Демієвці (передмістя Києва). Та проте вона знаходила час не лише на писання, але й на наукову діяльність в гурті членів Української Академії Наук.

Крім своєї України, рідної культури і мистецтва любила гаряче Л. Старицька-Черняхівська свою доньку — Вероніку, яка в 1926 році їздила з батьком до Берліна, познайомилася там з Геккеном з яким пізніше одружилася. Та по роках вона сама вернулася на Україну і працювала в Харкові в Держ. Видавництві перекладачкою.

Року 1929 арештовано було Вероніку зі скаргами в шпигунстві, конкретніше — у виконванні функції зв'язкової.

*Мова тут про "Братерство Тарасівців", самостійницьку тайну політичну організацію засновану влітку 1891 року і зліквідовану московською владою 1893 р. 1 травня. До неї належали І. Липа, М. Міхновський, В. Степаненко, Байздренко, Яценко і багато інших (ЛНВ 1926, Ю. Липа "Тарасівці").

В тому ж році в зв'язку з процесом С.В.У. було заарештовано родину Черняхівських і Людмилу Старицьку-Черняхівську було на процесі засуджено на кілька років ув'язнення, але - умовно (це б то тимчасово було її звільнено). Почалося важке життя, злидні й шикануванням влади.

На початку 1938 року знова було заарештовано доньку Людмили Старицької-Черняхівської, а влітку того ж року сказали вбитий горем матері, що її доньку засуджено "на заслання в далекіх таборах без права листування". Можна думати, що це була звичайна тоді формула повідомлення про розстріл, бо письменниця незважаючи на всі зусилля й заходи (в тому й особисту поїздку на Сибір) більше нічого не чула про те де ділася її донька.

У 1940 році облудні московські маріонетки святкували в Києві з помпою і галасом столітні роковини народження М. Старицького і потребували для більших пропагандових успіхів (особливо серед галичан) участі в тій комедії доньки М. Старицького - Людмили. Те, що вона була вдовою "підозрілого" для влади Черняхівського, те що вона сама була засуджена (умовно) і що її донька рівнож була засуджена й зникла без сліду, як і завжди в подібних випадках (коли треба збаламутити когось) - не мало значіння. Її попросили виступити на святі й пообіцяли ще виконати їй яке-будь її прохання. Прохання, звичайно, московські маріонетки всупереч обіцянці не виконали, але Людмила Старицька-Черняхівська мусіла урочисто фігурувати за столом президії.

У липні 1941 року знова була заарештована письменниця і від того часу загинув її слід.

Та самоозрозуміло, не це змушує нас згадувати з таким пієтетом Людмилу Старицьку-Черняхівську! Змушує нас до того її визначна творчість, її заслуги на полі українського письменства та не менш великий її патріотизм. Окупована Україна перебуває нині під кермованням свого роду "малоросійської колегії" і не може тому навіть зібранням в одному виданні її численних творів, що виходили або окремими книжками або друкувалися по журналах, вшанувати її пам'ять. Саме тому й ми не можемо тут докладніше спинитися над її творчістю чи дати огляд хоч би її головніших творів.

Найулюбленішою ділянкою письменства, що відповідала її хистові, була драма, хоча вона писала рівнож поезії і перекладала Гайне. При тому слід підкреслити, що її драми відзначаються сценічністю і вже навіть у театрі Садовського належали до "залізного репертуару".

Ще десь в 1916 році автор цих рядків переживав разом з іншими глядачами коротку, але надзвичайно сильну її драму - "Останній сніп". Ця драма, написана значно раніше,

В тому ж році в зв'язку з процесом С.В.У. було заарештовано родину Черняхівських і Людмилу Старицьку-Черняхівську було на процесі засуджено на кілька років ув'язнення, але - умовно (це б то тимчасово було її звільнено). Почалося важке життя, злидні й шикануванням влади.

На початку 1938 року знова було заарештовано доньку Людмили Старицької-Черняхівської, а влітку того ж року сказали вбитій горем матері, що її доньку засуджено "на заслання в далекіх таборах без права листування". Можна думати, що це була звичайна тоді формула повідомлення про розстріл, бо письменниця незважаючи на всі зусилля й заходи (в тому й особисту поїздку на Сибір) більше нічого не чула про те де ділася її донька.

У 1940 році облудні московські маріонетки святкували в Києві з помпою і галасом столітні роковини народження М. Старицького і потребували для більших пропагандових успіхів (особливо серед галичан) участі в тій комедії доньки М. Старицького - Людмили. Те, що вона була вдовою "підозрілого" для влади Черняхівського, те що вона сама була засуджена (умовно) і що її донька рівнож була засуджена й зникла без сліду, як і завжди в подібних випадках (коли треба збаламутити когось) - не мало значіння. Її попросили виступити на святі й пообіцяли ще виконати їй яке-будь її прохання. Прохання, звичайно, московські маріонетки всупереч обіцянці не виконали, але Людмила Старицька-Черняхівська мусіла урочисто фігурувати за столом президії.

У липні 1941 року знова була заарештована письменниця і від того часу загинув її слід.

Та самозрозуміло, не це змушує нас згадувати з таким пієтетом Людмилу Старицьку-Черняхівську! Змушує нас до того її визначна творчість, її заслуги на полі українського письменства та не менш великий її патріотизм. Окупована Україна перебуває нині під кермованням свого роду "малоросійської колегії" і не може тому навіть зібранням в одному виданні її численних творів, що виходили або окремими книжками або друкувалися по журналах, вшанувати її пам'ять. Саме тому й ми не можемо тут докладніше спинитися над її творчістю чи дати огляд хоч би її головніших творів.

Найулюбленішою ділянкою письменства, що відповідала її хистові, була драма, хоча вона писала рівнож поезії і перекладала Гайне. При тому слід підкреслити, що її драми відзначаються сценічністю і вже навіть у театрі Садовського належали до "залізного репертуару".

Ще десь в 1916 році автор цих рядків переживав разом з іншими глядачами коротку, але надзвичайно сильну її драму - "Останній сніп". Ця драма, написана значно раніше,

була скерована проти всіх зрадників і московських прилентачів, посередньо скерована і проти москвинів. Тема історична: старий запорожець Нешадима, який доживає віку при своєму синові полковнику Нешадимі, що користується ласкою московського уряду, пише спомини про останні дні Запорозької Січі. Він певний, що москвини здобули Січ завдяки зраді і все намагається дізнатися хто ж був той зрадник. Син і його гості старшини не думають ні про що інше, як про маєтки, добра, кар'єру і власні приємності, одна лише внучка цікавиться минулим і мріє про волю України. Але ось один із старшин присилає Нешадимі старий рукопис і він з нього довідується страшну правду, що тим мерзенним зрадником, який допоміг москвинам здобути й зруйнувати Січ був його власний син! Він кличе сина щоб почути як було, але той цинічно заховується і викликає у батька вибух справедливого обурення й гніву. Нешадима проклинає зрадника-сина, але не витримує того струсу і сам вмирає. Рукопис дідовий забирає внучка, яка стає спадкоємицею його мрій.

Драма написана надзвичайно сильно і лишає глибоке незатерте враження.

У році 1911 друкує Старицька-Черняхівська в Літ. Науковому Віснику свій черговий твір, драму на п'ять дій: "Гетьман Дорошенко". Йшла вона з великим успіхом, як в театрі Садовського так і Маряненка і не раз сама ця одна песа перетворювала пересічну "малоросійську" молодь тих часів у завзятих українських патріотів. Ця песа не лише викликала палку любов до нашої поневоленої Батьківщини, але й зненависть до її гнобителів — підступних і облудних москвинів, що вміли винищити чужими руками крапих поплечників Богдана, а те, що було слабшого — розкласти й здеморалізувати, улегшуючи так собі загарбання України, яка все ж протягом майже 85 років боролася збройно з Московщиною за визволення з переяславського ярма.

Власне драма "Гетьман Дорошенко" знайомить нас з одним з трагічних епізодів боротьби.

В цій драмі крапії люди козацької України (Роман) вважають Україну такою ж державою, як і інші держави світа, яка однак ще не має спокою від сусідів, вірять, що гетьман Дорошенко її врятує.

Коріння особистої трагедії Дорошенка за драмою в тому, що його молода жінка-красуня хоче веселощів і насолод життя та радості кохання, а гетьман того дати їй не може, як каже вона: "Україну кохає він, то правда, а не мене... Ось зараз я пішла... Він не озвався, на мене і не глянув. З Мазепою щось радиться...."

".....гетьман
Немов сліпий, глухий або німий:

"Вночі не спить, блукає по покоях
У день мовчить, коли ж розмовля
Все про одно... Не так кохають Галю..."

Такий настрій і думки Прісі вміло роздуває полковник
Самойлович, що підготовлює ґрунт для себе, підбиваючи сер-
це гетьманші веселощами, жартами, піснями.

Гетьман зі своєю журбою чужий їй, і тому - геть-
ман самотній.

Він хоче об'єднати розєднану і поділену Україну й ви-
зволити її від усякої залежності від Москви чи Польщі, а
тому схиляється до прийняття турецького протекторату,
бо турчин "за морем" і з цієї та інших причин не є та-
кою небезпечкою для України.

Гетьман бажає палко щастя Україні і тому поважно роз-
важає й над тим: чи не можна досягнути мету віддавши бу-
лаву лівобережному гетьманові. Тут він вагається і думає
лише про те, що важливіше (сказавши по сучасному) "собор -
ність" чи "державність". Слухаючи мудрих рад Мазепи, свого
генерального писаря, зважується нарешті затримати владу в
своїх руках щоб визволити Україну. Прісю, що входить цілує
він, говорить про своє кохання до неї, але вона не надто
вірить, вона хоче лише щоб про неї думав гетьман, а коли
гетьман каже їй про свої мрії і свої обов'язки володаря -
вона не слухає, а думає про щось іншого:

Дорошенко "..... Ох душа
Займається від думки тої! Прісю
Ти слухаєш, чи ні?

Пріся Все чую я.
Дорошенко Все чуєш... гм... куди ж втопила очі?
Пріся (жваво) У перстень сей, дивна яка краса!
Яким вогнем середина палає...."

Та Дорошенко, не зважаючи на цю її вдачу, далі її кохає й від-
ходячи каже:

....."Люба памятай
Що я тебе кохаю так глибоко
Так болісно, так палко! Без тебе
Втерпів би я останній промінь сонця,
Що ніч мою освітлює!
Тебе я не віддам нікому і ні за що!"

Та Старицька-Черняхівська вміє не лише кохання пока-
зати!

Приходять на раду й учту козацькі полковники, а серд-
них і полковниця Шульга яка сама, зустрівши по дорозі
до Чигирини ведмедя, упорала його одним ударом ножа.

І ось уже перед нами кремезні, суворі постаті лиця-
рів-борців козацької України, які при згадці про татар
"сусідів наших" кажуть устами тої ж полковниці:

"Таких сусід у ступі б всіх стовкти!"

а на увагу Дорошенка:

"Ляхи, Москва мов краді?" -

відповідає:

"Гріх сказати! І їх туди, у ступу всіх!"

Та тут приходить мати Дорошенкова - черниця Митридо-
ра і навчає сина:

".....Не спокушайсь на славу
Не булави, а людям служи".

Вона не розуміє значіння держави для майбутнього роз-
витку народу і щастя люду, лише думає про долю широких
мас уже зараз, про "хліб", а не про "волю".

Мазепа в драмі (дія III) радить гетьманові не
зривати з Москвою, погодитися на зменшення "прав і воль-
ностей" щоб затримати в своїх руках Лівобережжя, а тимчасом
почати переговори з Туреччиною, та гетьман не хоче хитрува-
ти. Він каже:

"Я не віддам в підданство України!
За булаву, не зменчу я й на цаль
Своїх вимог, не булави я прагну...."

До гетьмана тимчасом уже прибув московський посол і
надіждить посланець турецький. Та тут прибуває мати Доро-
шенкова щоб упевнитися чи прада те, немов приймає гетьман
турецький протекторат. Мати намагається відхилити цей на
мір, але гетьман каже їй, що згоден на пекельні муки, але
не залишить думки:

"Україну від ворогів одбити
І дати їй державну міць...."

Мати грозить йому своїм прокльоном, але їй цим не може
стримати сина і тоді вона кидає на нього свій прокльон.

Тимчасом сходяться полковники щоб почути з чим приїхав
московський посол. Гетьман закликає до розважності, але
їй до обстоювання прав України.

Блискуче написана сцена прийому московського посла
виявляє всю підступність і облудність Московщини та викли-
кає у кожного читача глибоке обурення на "братів" солод-
ких на словах, а жорстоких і ворожих Україні на ділі.

Гетьман Дорошенко годиться на протекторат московський
лише при умові, що Московщина погодиться на об'єднання
України, виведення з неї війська і участь представників
України у тих міжнародніх переговорах, які заторкують Ук-
раїну. Та московський посланець на те не пристає, а про-
понує Дорошенкові кинути Правобережжя на призволяще й пе-
рейти на лівий бік, припинивши зносини з турками. За слухня-
ність - обіцяє нагороди, дарунки, маєтки, гроші. Гетьман
і полковники обурені цим і Дорошенко каже:

".....Ні! Гетьман Дорошенко
Не продає отчизни ні за що!

"Він згине сам! Наложить головою
Всю кров проле, а визволить з ярма
Україну!

Ми навмисне трохи спинилися на драмі "Гетьман Дорошенко" і подали кілька цитат з неї щоб читачі могли краще оцінити чим був цей твір в 1911 році і наступних роках для тодішнього пересічного обмосковленого вшент глядача поневоленої москвинами України. Мало того наведені цитати доводять ясно, що твердження нинішніх вихованців окупаційної влади, немов за тих часів усі свідомі українці були москвофілами й ворогами відновлення української держави є звичайнісінькою вигадкою, яка має привчати нас до фальшивої ідеї пропагованої "Історією Русов" і сучасними "історіями" советського видання, наче б то український нарід завжди рвався до об'єднання з московським народом в одній державі!

Як бачимо Старицька-Черняхівська не виявляла найменшої симпатії до московського народу, ідеалізувала постаті борців - за незалежність і єдність України, підкреслювала їх державницькі стремління і не боялася того робити живучи в московській імперії за пановання царів.

Крім "Гетьмана Дорошенка" (до кінцевої яви цієї поеми М. Лисенко склав свій відомий "жалібний марш Дорошенка"), написала Старицька-Черняхівська ряд інших драм, серед яких слід згадати "Напередодні", "Жага", "Богдан Хмельницький", "Каїн і Авель", "Сафо", "Крила", "Розбійник Кармелюк", "Милость Божа", "Іван Мазепа" та інші. Маються рівнож неперевірені відомости, що вона готувала роман з доби що безпосередньо наступила по зруйнуванню Січі.

Крім того Старицька-Черняхівська переклала дуже багато відомих опер на українську мову і продовжувала писати вірші.

Говорячи про її не аби-який доробок на полі драматичного письменства, який їй забезпечує одне з перших місць серед наших драматургів, слід звернути увагу на те, що напр. у поємі на 5 дій "Розбійник Кармелюк", написаній за пановання московської більшовицької влади пізніше ніж сумної пам'яті "97" М. Куліша ("Розбійник Кармелюк" вийшов у Харкові накладом видавництва "Рух" в 1926 році), якої сама тема штовхає автора до трактування всього в площині соціальної - зуміла письменниця виразно і ясно наголосити момент національний.

Власне в поємі "Розбійник Кармелюк", немов принагідно, дає відповідь письменниця на ідею "клясові" солідарности московських і українських народніх мас.

У третій дії (стор. 40) Кармелюк розгортає плян загального повстання проти "панів" (які всі за песою - поляки!) і каже: "зростатимуть мої сили, збереться під прапо-

ром моїм ціле військо... Зашумлять козаками яри, зашумлять гаї. Все Поділля... Вся Україна... Встануть, устануть усі... Хіба ми перші? Скрізь по всім світі вставали люди за волю і здобували її ... сама вона не приходила ніколи. Залізо тра бити залізом..." На уягу ж "Діда", що "... на лихо багато війська московського розташовано тепер на Україні, воно ніби то, щоб за панами доглядати та не дасть воно нам..." відповідає Кармелюк цілком в дусі пропагандистського червоними москвинами світогляду, таке: "А військо хіба не з людей, не з нас мужиків складається? Чи ж ті москалі не покривджені люди? Хто заголив їм лоба? Хто посилав їх на війну, хто змушує їх трупом поле встеляти? Пани. Не за свою справу, не за волю гинуть, за царські прихви, за панські інтереси".

Чи наведені слова відображають думку Старийської-Черняхівської? Ні! Та справжній письменник свою провідну ідею висловлює мовою фактів. А факти, вміру розгортання дії, показують Кармелюкові, що він помилявся.

Правда, він ще далі, в цій же дії говорячи з Осогностом, який виразно порівнює повстання Кармелюка з повстанням Спартакса проти патрициїв та його закінченням ("Сам Спартак загинув в січці, а шість тисяч поплечників його розпили на хрестах) каже: "і не їх самих... і Наливайка і Лободу, Гонту і Залізняка..."

Та, повторюємо, факти приводять Кармелюка до іншої думки.

Не лише письменниця протягом усієї пєси не привела до Кармелюка в ліс ані одного москвина охочого допомагати, не виграла ані одного епізоду в якому б якийсь москаль допоміг українцям (як це лини вигадують всякі Корнійчуки, Панчи і "ім же немає числа"...), але довела самого Кармелюка до іншої думки.

У п'ятій дії (стор. 92) каже він: "Хіба я не скликав усіх, а що вийшло? З великої хмари малий дощ! (павза). Не подумо. Не сами ляшки-пани, а й царське військо затопило Вкраїну, та й "усмиротить бунт"".

На це "Дід": "А ми до них, до москалиців". Та Кармелюк вже прозрів і на цю думку, його ж власну думку з третьої дії, лише повторену "Дідом", - відповідає "не дотукаємося... Чужі люди..."

Цими словами сказане все і поставлений рішучий наголос на національному питанні.

Мало того. Авторка, безперечно, чудово знала які погляди ширила плянково і завзято окупаційна влада, знала, що власне на вигадці про єдність інтересів українських і московських поневолених має та влада будувала цілу свою політику і тою ж вигадкою прикривала збройний підбій України!

І знаючи все сказане Старийська-Черняхівська не боялася сама це питання порушити і розв'язати не так як хотіла влада!

Цікаво порівняти думки висловлені в творі Л. Старицької-Черняхівської "Розбійник Кармелюк" з ідеями, які пропагує Василь Кучер у своєму романі "Устим Кармалюк".

Попереду одиак слід нагадати, що В. Кучер належав до тої групи письменників-комуністів, яка в 1943 році "загрівала" советських "бійців" до боротьби за червону Москву, намагаючися "патріотизмом" своїх нарисів перевершити таких московських авторів як О. Толстой, Шолохов, Фадеев, Гросман та інш. У романі "Чорноморці" (1948 р.) знов захвалює цей "дядько отечества чужого" - московсько-большевицький "патріотизм" родини Богучарів, яка бере діяльну участь в обороні Севастополя та Одеси. В тому ж році вийшли його нарис "Засвітили вогні" та "Золоті руки" (типові "агітки" в яких вихвалюється відданість колгоспників комунізму й Москві та їх "всенародню боротьбу" за здійснення тих чи інших завдань).

У 1954 році публікує автор перероблений свій твір "Устим Кармалюк". Перша редакція ("Кармалюк") була вийшла в 1940 році.

В новім опрацюванні штучно введені (як і у всіх інших подібних творах) герої-москвини, які виступають в ролі "вчителів" (як це і належить "старшому брату", що в дійсності появився на арені історії на кілька століть пізніше за "молодшого"!): і "усвідомлювачів" та завзятих приятелів... гнобленого ними народу. Таку напр. ролю відіграє "декабрист" - Іван Дроздов, який "усвідомлює" Кармелюка й товаришів не лише словом, але й пісеньками такого роду:

Первий нож на бояр, на вельмож
Второй нож на попов, на святош
А молитву сотворя
Третій нож на царя".*

або:

"Долго ль русский народ
Будет ружьядью господ
И людьми
Как скотами
Долго ль будут торговать?"

Сам же Кармелюк виголошує в цьому творі такі "істини":
"Одні ми і нас задушать рано чи пізно. А от коли б Росія піднялась! Ого! Який то край великий - Росія! Богатирі справжні!" Крім москвинів В. Кучер, певно з причин так би мовити "особистого характеру", не забув включити до ватаги Кармелюка і жида-вихреста. Та хоч "папер терпеливий", а не все можна без меж використовувати правду. Зв'язок з декабристами є остільки штучний як і ціла та "революційна свідомість", що в другому виданні "Устима Кармелюка" навіть автор критичного нариса про цей твір - Сіренко мусив написати: "В Кучер

*Слова Бестужева.

говорячи про звязки У. Кармалюка" з декабристами, не завжди дотримується художньої правди". Мистецька правда, додамо, не в одному цьому порушена, та тут, природно, порушена грубо й історична правда.

Історична правда у всіх випадках пригнєсена В. Кучером у жертву московсько-комуністичній патрітичній ідеї, яка пропагується цим твором і тому навіть той же Сіренко не може промовчати того, що хоч би "відомо, що село Головичинці Літинського повіту належало польському поміщикові Пігловському. Кріпаком цього поміщика був і Устим Кармалюк,... В романі В. Кучера Кармалюк стає кріпаком пана Хаченка, який ніби то після втечі Пігловського у Варшаву, придбав його маєток".

Та що обходить В. Кучера історична правда коли йому треба сіяти розбрат серед українців і при кожній нагоді запевняти, що в першу чергу знущалися з українських селян його "рідні" пани!*

З наведеного ясно, яка безодня ділить від В. Кучера Л. Старицьку-Черняхівську, українську патріотку і сміливу письменницю, що не боялася висловити цілком відмінні від Кучерових погляди і публікувати їх на окупованій Україні.

Чи не в тому криється й причина чому, з одного боку еміграційне НТШ та УВАН видали не твори засланої й знищеної талановитої письменниці й патріотки Л. Старицької-Черняхівської, а твори московських підбрехачів - М. Куліша та Ю. Яновського, а з другого боку - лондонський "Визвольний Шлях" популяризує серед читачів не Старицьку-Черняхівську, тільки того ж В. Кучера, друкуючи уривки з його "Устима Кармалюка" в ряді чисел у роках 1955 і 1956..

Як знаємо з "Гіляди" Трою протягом 10 років не могли здобути всі грецькі війська в чесних боях, але здобули її протягом одної ночі за допомогою трьох десятків вояків, що їх втягли в свої мури легковірні троянці!

Але вертаймо до творів письменниці.

Того ж року (1926) після поеми "Розбійник Кармелюк" виходить як число 60 "Театральної Бібліотеки" видавництва "Рух"** історична сцена на I дію "Напередодні". У цій поемі глядач бачить приятелів Шевченка і серед них колишніх членів "Славянсько-Общества" ім. Кирила і Методія та самого поета, як рівнож представника старшої генерації ("Дяденька" - дядька п. Черненка) і жінок тих приятелів, а також слуг-кріпаків.

В цій коротенькій поемі Старицька-Черняхівська не лише знайомить нас з поглядами і мріями тих людей, але виразно

*Пор. що ж ідею трансформовану на тлі відносин в енкавезде у "Гетсиманському саді" Багряним. **У Харкові.

насвітлює відмінність поглядів на москвинів нашого великого поета від поглядів т. зв. "братчиків" і виразну нехіть до москвинів наших "хуторян". На сцені обговорюється її видавчими вступна стаття "Основи", а один з них читає між іншим такі уривки з листів до редакції: "Спасибі, що нашого малювця українського не кидаєте, а вже нам битий верстовий шлях кацапський очортів за сто років". Вираз "кацапський" викликає невдоволення у П. Куліша, а уривок зі слідувачого листа, якого автор хотів би щоб "Основа" була друкована лише по українськи, бо "українська мова годиться не для одних віршів" - скептично-неприхильну увагу Костомарова. Та зате відчитання уривку статті з московськ. часопису "Сіон" в якій, подібно суч. московсько-советським публіцистам їхні попередники оскаржують "Основу" в бажанню "розєднати народи, що по племінному спорідненню і спільним політично-економічним інтересам повинні творити цілість" - викликає вислови обурення навіть у Костомарова і П. Куліша.

Далі Старицька-Черняхівська надзвичайно плястично підкреслила засадничо різне відношення до московської інтелігенції нашого великого поета і його приятелів - Костомарова та П. Куліша. Наводимо розмову в цілості:

- Костомаров. шкода, що ти спізнився, додали ще де-що, щоб виявити російським колам, що український рух корисний не тільки для України, а й для самої Росії, "ібо только человек, любящий свою родину, может быть верным сыном своего отечества".

- Шевченко. Оглядаєтесь ви на них дуже.

- Костомарів. З російською інтелігенцією нам треба разом працювати, та й вона, це б то кращі представники її, ставляться до нас...

- Як нап. батько горів,- їхній грівся.

- Куліш. Не можна так, Тарасе Григоровичу, ліберальна частина російської інтелігенції підтримує нас і ми...

- Шевченко. До часу, доки ми в колодочки не вбилися. А тоді побачили б! Про мене! Пишіть, що хочете, а я знаю тільки нашу мужицьку правду: з москалем дружи, а камінь за пазухою держи.

- Костомарів. Ну, ну, брате, ти вже занадто гостро...

- Куліш. Часи гайдамащини вже минули.

- Шевченко. Тому й кріпацтво нас посіло! А коли б випустили тельбухи всім панам, то прийшла б воля не "милостію божією", а своєю....

- Костомарів. Тоді б пішла анархія, треба йти історичним шляхом..

- Куліш. Не насильство й не декрети, а культура знищить кріпацтво. Кращі представники російської інтелігенції....

- Шевченко. А дайте спокій з тією інтелігенцією! Цар царем, а псар псарем!

В іншому місці Шевченко наводить такі слова Вольтєра: "пошкрабайте трохи москаля і ви побачите варвара".

Наведена розмова, як і слова Шевченка, це не довільне фантазування письменниці, тільки в мистецькій формі подані наслідки вивчення поважних джерел і праць про Шевченка та його добу, про його приятелів-українців та їхні погляди. В кінці твору поданий список літератури, що нею користувалася письменниця, список, що охоплює п'ядесят назв і все це для написання історичної сцени на одну дію, що має 30 сторінок!

Нині, в наші винятково безвідповідальні часи, наважуються виступати з "розвідками", "доповідями" і навіть "науковими працями", не перечитавши і третини того!

Нас може не дивувати, що окупанти зробили з Шевченка завзятого прихильника москвинів, навіть може не дивувати цинічне нахабство з яким советські "майстри фальсифікації" оповістили Белінського особою, що "мала великий вплив на формування світогляду Шевченка" і для закріплення цієї винятково-безсоромної брехні у другій салі музею на могилі Шевченка вмістили малюнок Балановського, що зображує одну з "зустрічей" поета з тим ворогом українського відродження,* - це, повторюємо, нас не дивує, але нас дивує, що на еміграції ми на кожному кроці зустрічаємося з намаганням зробити з поета в ліпшому випадкові... москвофіла! На еміграції, без будь-якого натиску, лише під впливом трьох вправних викладачів большевицького інституту журналістики, інституту, що виховує найбільш у світі забреханих журналістів, роблять Шевченка не лише "ідеологом" кирило-методієвців, але й людиною, що була двохмовним, утраквістичним письменником і не мала наміру творити "окрему літературу"!

Тимчасом Старицька-Черняхівська блискуче орієнтувалася у поглядах "братчиків" з одного боку і геніального поета - з другого. Мужньо борючися з підтримуваними окупантами течіями, вона не побоялася написати правду!

Ще раз нагадаємо: наведене не лише написала Старицька-Черняхівська живучи в Києві, але й видало написане видавництво "Рух" у 1926 році на тій же окупованій території. Отже ставимо собі питання: чи "з примусу" чи навпаки з власної волі, з яничарського льюкайства в тих же роках написав хоч би той же М. Куліш "97", "Комуна в степах", "Хуліо Хуреніто" та "Зона"? Відповідь тим більше зайва, що й наступні твори Старицької-Черняхівської розвивали й поглиблювали погляди, що їх вона висловлювала в уже розглянутих творах.

Видана тим же видавництвом песа "Милость Божа" виразно виявляє антимосковські тенденції і хоча в ній відтворені козацькі часи та вона змушує глядача несамохіть задуматися над сучасністю.

Дія відбувається за часів, коли ще не знищені були рєш-

*див. "Критичні нариси" т. II стор. 222-223, де подані численні цитати з писань Белінського на згадану тему.

тки автономних прав і глядач бачить на сцені салю Київської Академії в якій року 1728 , запрошені на виставу визначні особи бачили нову песу, яка зветься "Милость Божія от неудобоносимих обид лядських через Богдана Зиновія Хмельницького преславного військ запорожських гетьмана , освободившая".

Властива дія драми відбувається в антрактах між поодинокими діями "Милости Божіей".

Все, всі розмови, уваги, сама акція ясно й виразно спрямована на те, щоб показати насочно глядачу, що слід ще благодати нової "милости Божіей" і думати про акцію подібну до Богданової, яка б від "неудобноносимих обид московських" Україну звільнила. Високий патріотизм і героїчні постаті виведені в старій драмі "Милость Божія" чудово гармонізують з тими прихованими настроями української старшини, яка не забула визвольних змагань Мазепи і добре знала про зусилля останнього вибраного вільними голосами гетьмана України - Орлика.

В цілому драма робить сильне враження і викликає різні алузії що-до сучасних нам відносин на Україні.

Нарешті заслуговує на спеціальну увагу нашу чи не останній з її опублікованих творів, а саме драма "Іван Мазепа".

Цю драму закінчила Старицька-Черняхівська ще в 1927 році і восени того ж року з великим трудом одержала (обов'язковий) дозвіл виставляти песу від "Відділу Мистецтва Головополітосвіти", однак з застереженням, що дозволяють до вистави лише з умовою "показати соціальну роль Мазепи ближче до історичної правди". Ця умова зобов'язувала режисера мінати характер твору, включати вигадані ним вставки, які б мали спотворювати постать великого гетьмана . Вийшов цей твір в 1929 році накладом В-ва "РУХ".

Згадане застереження зрозуміле, бо письменниця, знаючи в якому напрямці викривлюють червоні приплентачі москвинів історію і як спотворили постать гетьмана - починає свій твір власне з переписування в гетьманській канцелярії відомого універсала гетьмана Мазепи, яким він хотів обмежити старшинську сваволлю і охоронити козаків та поспільство від старшинських утисків. Канцеляристи, пишучи текст універсала, що його диктує старий писар, виразно кажуть, що коли б не "ненавистна потенція царська" - гетьман дав би лад всьому і охоронив поспільство. Кінчають писати універсала, як входить сам гетьман і каже:

"Час трензелі накласти

На старшину. Убожіє народ

А старшина геть заростає салом".

і тут же додає латинський вислів, що в перекладі значить:

"здоровля, добро республіки, пов'язане з добром селянства".

Прочитавши цей початок не можемо дивуватися застереженню влади, бо ж вже з першої дії письменниця розкривала московську брехню і викликала до ненавистного москвинам Мазепи симпатію українських мас.

Далі ми бачимо гетьмана при полагоджуванні державних справ і авторка вміло показує кількома реченнями мудрість гетьмана, високу освіту і патріотизм. Тут же гетьман приймає гурт спудеїв, що виїздить закордон на дальші студії та обдаровує монастир. Так постать гетьмана вирисовується перед глядачем на цілий зріст і щойно тоді виходить Мотря, якої серце палає любов'ю до Батьківщини. Вона допитується у гетьмана:

"Нащо нам здався оцеї протектор
Ненавистний, царський?"

Далі ж вона каже:

"І старшина і військо і поспільство
Ненавидять царя, та й сам Богдан
Як кажуть хтів з царем навік порвати
Й зеднатися із шведським королем..."

Чи треба нагадувати, що глядач тих часів сам собі додавав, що й нині слід би було спитатися

"Нащо нам здався оцеї протектор
Ненавистний, московський?"

Мотря вірить що гетьманові вдасться врятувати Україну, а Мазепа, слухачи її, млиється непомітно її запалом і любов'ю до України, їй же лише каже:

"..... Дону
Не в батька ти вдалася".

Мотря ж на це з запалом відказує:

"То ж не я, Вкраїна вся!"

але мудрий і обережний гетьман повчає її:

"Завзята ти та добре памятай:
той хто мовчить - той двох навчить".

В розмові Мазепи з Палієм, що надходить тоді, виявила авторка свою надзвичайну інтуїцію вгадуючи правду, яку зясував Андрус'як в своїй розвідці значно пізніше про те, що гетьмана вязала з полковником щира приязнь і бажання зеднати Україну.

Цілковитим контрастом до гетьмана й Мотрі, що разить глядача, є Кочубей та Кочубейха, які за "спокій особистий", "спокій", (лад, який не перешкоджає їм наживатися ще більше і багатіти коштом власного народу), за "добробут" і маєтки та "надання" запродалися з душею Московщині. Для них не існує ні Батьківщина, ні приязнь лише своєгоїстичне ненаситиме бажання багатств і нагород, бундючність і пиha - ось їх "боги". Кочубейха вже тут побачив-

ши Палія наказує чоловікові щоб він "Вважав і прислухався".... "Чогось сюди прибув він... надумав щось із гетьманом" - каже вона.

За песю сидує Кочубеїха Мотрю одружитися з дуже багатим сотником Чуйкевичом і просить гетьмана дати згоду на це подружжя. Мотря благає Мазепу не давати згоди. Гетьман думає, що вона закохана в його небожа - Войнаровського, але Мотря не признається до цього кохання і не хоче виявити хто ж їй подобається.

Гетьман захоплюється нею, не підозрюючи однак того, що вона сама його кохає.

Він не дає згоди на шлюб і Кочубеєві робить натяк, що Мотря може мати ще ліпше майбутнє, бо може й гетьманшою бути. Кочубей приймає цей натяк з вдовolenням, але Кочубеїха, яка сама хоче бачити свого чоловіка гетьманом, а себе - гетьманшою, намовляє чоловіка безнастанно стежити за гетьманом і доносити на нього москвинам.

Кочубей боїться долі інших донощиків, та Кочубеїха перемагає, а щоб заспокоїти чоловіка, всупереч правді запевняє немов Мазепа був спричинником усунення Самойловича і Кочубей сідає писати донос, а вона йому диктує.

Тимчасом Мотря визнає гетьманові своє кохання. Гетьман звертає її увагу на свою старість та непевне становище, але ніщо не впливає і вона присягається любити його вічно. Тоді Мазепа, який її міцно покохав, посилає сватів, але Кочубеїха ударемнює все й починає знущатися над донькою, яка не ховає вже свого почування до гетьмана.

Цікава дуже таємна розмова між передягненим за капітана царем Петром I і гетьманом. Цар в ній виявляє свої плани щодо знищення Української автономії та признається, що з усіх українців він вірить лише Мазепі й то не тому, що протягом 20 років не помітив нічого підозрілого, а тому, що гетьман уже старий і що на думку царя нарід український його ненавидить.

Мазепа ледве стримується під час цієї розмови й коли цар відходить - вперше широко говорить з Орликом і каже:

"..... ми

Будуємо - Україну.... Хоч згинем

А вернемо всі згаслії права.

Загину я... за мною підуть другі".

і на закінчення бере від Орлика присягу коли б сам гетьман загинув: "віддати життя, родину, славу і честь свою" за "державну силу" України!

Далі зясовується, що гетьман вже віддавна в контакті зі шведським королем і має від нього гарантії додержання складеної умови.

Тимчасом Кочубеїха доводить безупинним катуванням свою

доньку до того, що бідна дівчина вночі тікає до Мазепи і тут переживає страшну трагедію. Гетьман... намовляє Мотрю не затримуючися й хвилини вертатися до батьків. Він її безмежно кохає й саме тому не може допустити щоб вона потім на нього плакалася та звертає її увагу, що того вимагає добро України. Незважаючи на її бажання і протести він з охороною відсидає її до дому, обіцяючи взяти її за дружину зараз же як здобуде перемогу і стане Україна вільною.

Вправді далі Старицька-Черняхівська, під впливом повторюваних українськими істориками московських брехень, змальовує неправильно народні настрої і вірячи москвофільсько-пропагандовим вигадкам "Історії Русов", розповідає буцім то "шведові припасів не дають". Мало того, затяжили і над останньою дією драми такі, понижуючі наш нарід "інформації" тої ж "Історії Русов":

"..... Та більш мовчать, а ловлять
Скрізь шведів, ну і тягнуть до царя,
Бо цар за них дає рубля...."

Ці брехні, що дісталися до драми Старицької-Черняхівської, яка слідом за нашими публіцистами та істориками їм повірила, все ж не кидають найменшої тіні на величню постать одного з найвизначніших гетьманів. За драмою ж і Мотря зберігає вірність гетьманові, а після полтавської поразки йде в черниці й пересилає гетьманові до Бендер свою обтяту косу й звертає перстень подарований гетьманом на знак заручин.

Гетьман не має сил далі боротися, не має на те сили й здоров'я і палить усе своє листування. Намітивши наступника, роздумує над словами Карла XII "або перемогти або вмерти" й каже сам до себе:

"Так час настав... Вагатись годі" і
і звертається до запрошених вірних синів України зі словами:

"..... Друзі
Налийте всім і випемо ще раз
За славу і за щастя України!"
Всі охоплені одним поривом і гетьман каже:
"..... Хороша мить, а їх
В життю у нас трапляється не густо..."
"..... Піднімемо ж чари
За славу й щастя України
За знищення Петрового ярма,
За волю й невідтяжність
За вічну пам'ять тим, що полягли
У боротьбі за матір-Україну
Заплакану отчизну нашу....
живим - хвала - померлим вічна пам'ять
Україні ж....."

З цими словами гетьман, який випив у вині отрути падає мертвим.

Приходить король і довідавшись що сталося зі словами

"Великий лицар вмер!

Схилимося ж усі побожно!"

стає перший навколішки. Після короткої молитви усі встають, а Ломиковський розгортає згорнутого прапора, розчиняє двері в ніч спускає його додолу, оповіщаючи голосно:

"Гетьман Всія України - Іван Мазепа
преставився".

Драма робить величезне вражіння, та кожному ясно, що вона була могутнім криком протесту проти всього, що діялося на Україні, вона визначала Кулішам, кулішенцям і всім фітільовщикам належне місце, вона будила в серцях українських той же вогонь, який будили поезії Шевченка і те ж бажання боротьби за ідеали предків.

Щоб зрозуміти яким викликом було написання і опублікування таких творів, слід собі нагадати, що у Хвильового в 1921 році згадується гетьмана подібно як і у Пушкіна, а саме "окаянний, проклятий гетьман" ("Шляхетне гніздо"), в добу ж "літературної дискусії" комуністичне "вільнодумств" Хвильового доходить до того, що він ласкаво згоджується "повісити на гілляці" не лише Мазепу, але й Петра ("Самоторійна зона")!

М. Куліш пише в 1924 році свою ганебну агітку - "97", а в 1928 р. "Народнього Малахія". Сосюра пише в 1925 році "Тараса Трясила", а в 1929 році "Мазепу" в яких зогидив як козацьку добу так і зокрема гетьмана Мазепу, а Яновський в "Майстрі корабля" в 1927 році прищеплює читачам "всесоюзний патріотизм".

Такі були "перші ластівки" того напрямку, який тоді ще не був обов'язковий, але яким навипередки бігли московські підлабузники, напрямку, що в 1939 році вже стає "канонічним" і ціла "виїздна сесія" істориків підписується під словами опублікованими в збірнику "Полтава": "Підлий зрадник... кривавий пес Іуда - Мазепа ..."

и На тлі сказаного не лише тим більше яскраво зарисовується відважна постать цієї жінки, що могла бути прикладом для не одного з чоловіків, але й її твори набирають особливого значіння.

Та враз з тим стає кожному зрозумілим чому в курсах історії української літератури, що виходять на окупованій Україні немає місця для Старицької-Черняхівської та її чудових творів.

Натомість невтаємниченим менш зрозумілим рабське промовчування творчості письменниці в еміграційних виданнях.

* "Полтавська Битва", В-во Академії Наук УРСР, Київ, 1940, ст. 13.

Навіть претендуючи на роль "історика літератури" В. Радзкевич у своїй бездумно механічній компіляції ("Огляд української літератури 20 століття"), що скорше нагадує бібліографічний показник, з шаблонними, хоч часто далекими від правди, "оцінками" творів - знайшов місце для дуже багатьох авторів, які стоять значно нижче від Старицької-Черняхівської, але не знайшов місця на згадку про неї.

Так тяжать і над нами "вітри з Московщини".

Така дивна "солідарність" набере ще більшої вимовності коли ми нагадаємо собі, що в т. зв. "Енциклопедії Українознавства" виданій НТШ, знайшов "Глобенко"-Оглоблін досить місця на те, щоб згадати найдрібніших комуністичних пизак щоб не пропустити ані Натана Рибак, ані Кулика чи Домонтовича, знайшов місце щоб уділити аж 30 рядків на похвали тому ж М. Кулішу, але не знайшов ані одного рядка для згадки про творчість Старицької-Черняхівської! Що це не жодний "недогляд" можна зміркувати з того, що УВАН на спілку з НТШ видали деморалізуючі твори таких комуністів як М. Куліш, Підгайний, Ю. Яновський, але не видав ані одного твору Старицької-Черняхівської.

Автор цих рядків не раз нагадував про її твори, зокрема в 1955 році писав: "наші "хвильовисти" видали твір каліцького рос. лівого есера (пізніше комуніста) - К. Буревія, що його навіть Хвильовий підчас дискусії оскаржував у-москвофільстві. Чи не тому тільки, що в цьому творі ("П. Полуботок") висміяно прихильників Мазени, відкинуто ідею самостійності і обстоюється ідея "чесного" вічного зв'язку з Московщиною? Чи не тому також не перевидав (і навіть не згадав) творів рівнож знищеної "Московщини" але не комуністки - Старицької-Черняхівської, якої драматичні твори, такі, як "Іван Мазепа" або "Милость Божа" є нічи найбільш актуальні?" ("Політичні ідеї М. Куліша", ст. 90).

Щойно в 1958 році появляється з ініціативи "Говерлі" в Нью-Йорку "Іван Мазепа", а "ООЧУСУ" перевидане "Останній сніп".

На жаль, однак, до "Останнього сніпа" додано тристорінкову передмову, якої автор не знав навіть її головніших творів, не знав часу їх написання, а й про "Останній сніп" написав мало, натомість, як він каже "за браком місця" пише про речі, що не мають найменшого відношення до її творчості! Там знайдемо не лише про те, якого коліру був жупан на Садовському, коли він виступав у ролі старого Нещадити, як падав "вмираючий" Садовський, але й про те, навіть, які книжки мав у своїй бібліотеці автор тої передмови, якою величезною у нього була "гоголіяна", що мав переписане з Бахана іст. п.

Твір "Іван Мазепа" перевидано фотодруком без усяких передмов, але залишивши оригінальну титульну сторінку.

У видаваному ж власником "Говерлі" "Біблосі", оголошуючи цю книгу, видавництво сказало те, що треба сказати, а саме: "Ця книга - це доказ для кожного, що хто був чесний - писав чесно і гідно, так, як кожний свідомий українець робити повинен! Хто ж у своїй душі був підлим - писав і підлі протидукраїнські книжки... Напр. порівняйте песу М. Куліша "97" і переконайтеся, що такого хамства проти своєї нації не напише...." "твір Старицької-Черняхівської появилася 5 років пізніше і тоді відважна і гідна українка пише гідно, чесно і відважно!" ("Біблос" ч. 5).

євно саме тому й промовчано про неї в "Енци. Українознавства" та в кількох книжках з історії української літератури.

Будемо надіятися, що "Говерля" видасть ще й інші її твори і дасть змогу читаючому загалові не тільки пізнати ті твори, але й насолоджуватися ними. Вони змусять кожне українське серце швидко битися при згадці про минуле нашої убогої України.

ДОДАТКИ:

Передрук статті Б. Кравціва з "Свободи", ч. 22, 3-го лютого 1959 року. (подаємо в уривках):

ГОЛОС ІЗ-ЗА МОГИЛИ.

(Невідомий твір Людмили Старицької-Черняхівської про гетьмана Івана Мазепу).

У 1941 році загинула, розстріляна під Києвом московськими енкаведистами, видатна українська письменниця і діячка, Людмила Старицька-Черняхівська, дочка видатного українського поета і драматурга Михайла Старицького, народжена 1868 року, одна з найколючіших постатей в українському житті кінця XIX і першої половини XX віку, один з найбільш безкомпромісних представників українського незалежницького руху того часу.

У 1929 році Людмила Старицька-Черняхівська, разом з Єфремовим, Ніковським і багатьма іншими, була засуджена у відомому процесі Спілки Визволення України в Харкові..... Але цей процес і горда постава Людмили Старицької-Черняхівської були тільки початком нелюдських переслідувань, що їх мусіла зазнати понад 60-річна жінка і мати..... Як мало хто з українських постатей двадцятих і тридцятих років Людмила Старицька-Черняхівська заслуговує на одно з перших місць у пантеоні українських творців і діячів того часу. Заслуговує не тільки своїм мужнім і безкомпромісним ставленням до московських окупантів, їхніх намісників та вислужників в Україні, але й своєю літературною творчістю, в якій вона до кінця свого життя залишалася вірною ідеї української суверенності. На жаль, про неї, що могла б бути прикладом для сучасних і майбутніх поколінь, і про її літературні твори сьогодні навіть серед українців у вільному світі мало хто знає і мало хто згадує. І це в той час, коли Москва докладає всіх зусиль, щоб пам'яті про неї викреслити зовсім і з історії України, і з історії української літератури.

В поцейбічних українських енциклопедіях і в літературних оглядах згадується Людмилу Старицьку-Черняхівську, як поета і драматурга, але її твори, особливо такі, як історичні драми "Гетьман Петро Дорошенко", "Богдан Хмельницький", "Милость Божа", залишаються для сучасного українства у вільному світі цілком невідомими. Забута й сама постать письменниці, не зважаючи на спроби (Ірини Книш, Яра Славутича) пригадати її українцям на еміграції. Щойно останнім часом передруковано її драматичну поему "Останній сніп", і щойно з початком цього року ООЧСУ разом з книгарнею "Говеля" видали фотодруком драму "Іван Мазепа".

Видання цієї драми є rivelacją з багатьох оглядів.

До останнього часу ця драма залишалася цілком невідомою не тільки для загалу читачів, але навіть і для літературознав-

ців . В Укр. Заг. Енциклопедії і Енциклопедії Українознавства, в огляді М. Глобенка, про неї не було й згадки. Не знав про неї нічого і Яр Славутич, пишучи силуетку письменниці в антології "Розстріляна Муза" (1955 р.).....

Далі Б. Кравців наводить "Застереження" Відділу Мистецтв окупаційного уряду і пише таке: "Треба думати, що, не зважаючи на таку застережливу "апробату", книжку негайно після її появи або навіть ще й перед видрукуванням усього накладу сконфісковано і що, збереглося може всього лише кілька примірників, між ними й той, що його врятував і приніс для видання в книгарню невідомий український емігрант, виконуючи велике діло повернення українській літературі забутого твору Людмили Старицької-Черняхівської.

Драма "Іван Мазепа", на думку підписаного, один з найкращих і найсильніших творів про гетьмана Івана Мазепу в українській літературі.....
"Єдине застереження можна мати тільки щодо закінчення драми, в якому гетьман Мазепа помирає добровільно, від отрути, чого не вимагає ні основний задум, ні ідея твору, і що, зрештою, цілком незгідне з історичною прадою: помер гетьман Мазепа від великої втоми і горя спричинених поразкою".....
....."Треба тільки побажати, щоб чергове видання цього твору було вже не фототипічне, але з відповідною передмовою та коментарями, в оформленні, що відповідало б в усьому помяті Великого Гетьмана і було б гідним вшануванням героїчної постаті нашої сучасності - Людмили Старицької-Черняхівської".
Богдан Кравців.

Стаття, якою автор цієї праці відповів на статтю Б. Кравціва.

ЯК Б. КРАВЦІВ У "СВОБОДІ" (З ЛЮТОГО 1959 РОКУ) ШЕ РАЗ "ВІДКРИВ АМЕРИКУ".

(з нагоди статті "Голос із могили").

Чи можна справді навіть у ХХ столітті ще раз "відкрити Америку", відкрити дослівно, так, як це зробив Колумб? Очевидно, можна, але для цього треба, щоб той, хто це схоче зробити дійсно навіть не знав про існування Америки! Вправді нині, такого "знавця географії" певно важко буде навіть знайти серед якутів, але подібних знавців української літератури не важко, як побачимо, знайти серед українських літературознавців і письменників.

Автор статті в "Свободі", Б. Кравців, як це видно з його статті, не тільки досі не зясував собі характеру "Енциклопедії Українознавства", але й дивується, що не лише він, Б. Кравців, але й сам М. Глобенко про драму "Іван Мазепа"

Старицької-Черняхівської "нічого не знав". Він пише дослівно: "До останнього часу ця драма ("Іван Мазепа" Старицької-Черняхівської Р. З.) залишалася цілком невідомою не тільки для загалу читачів, але навіть і для літературознавців. В "Укр. Заг. Енциклопедії" і "Енциклопедії Українознавства", в огляді М. Глобенка, про неї не було й згадки".

Отже мусимо запевнити п. Б. Кравціва, що це його твердження не цілком відповідає правді.

"Українську Загальну Енциклопедію" видану у Львові, уклали не ті, невідомого походження, "дійсні представники існуючої України" тільки звичайні українці і тому в ній про Старицьку-Черняхівську не тільки є згадка, але й є її фото-графія! На стор. 184 тому III "Заг. Енциклопедії" читаємо: "Старицька-Черняхівська Людмила, укр. письменниця 1868 р. сестра Марії, поезії, переклади з Гайне, драми: "Останній сніп", "Гетьман П. Дорошенко", "Б. Хмельницький", "Милость Божа", роман "Перед Бурею" - на спілку з батьком".

Отже в "Українській Загальній Енциклопедії" про Старицьку-Черняхівську та про її твори драматичні - таки було згадано.

Натомість в т. зв. "Енциклопедії Українознавства" в огляді укр. літератури М. Глобенка на 773 сторінці, природно, було лише три рядки, в яких згадані драми "Сафо", "Крила" і "Гетьман Дорошенко" і "та інш. Згадка носила такий характер, що не могла ні у кого викликати будь-якого зацікавлення письменницею. Далі, в розділі "Театр" згадано було про її твори ще раз, але блідо й не прихильно, подано лише, що Старицька-Черняхівська написала: (наводимо дослівно) : "Сафо" в дусі Л. Українки, "Гетьман Дорошенко" в традиціях М. Старицького" ("стор. 855).

Що згадано було про неї саме так - це зрозуміло. Адже ж у видаваних на окупованій Україні "історіях літератури" коли й трапляються про неї згадки, то лише як про "контр-революціонерку".

Але чи має право сказати Б. Кравців, що її драма "Іван Мазепа" "залишалася цілком невідомою"?

Б. Кравців у 1930 році був не лише одним з читачів, але й одним з тих, що містив свої вірші в ЛНВ і тому повинен був читати його. Отже в 1930 році в кн. Х була вміщена рецензія на драму Старицької-Черняхівської "Іван Мазепа".*

Людина, що цікавиться літературою, прочитавши ту рецензію, повинна була поцікавитися твором і набути його в книгарні НТШ (де цей твір продавався), або позичити в бібліотеці НТШ. Коли він того не зробив - це не значить, що є підстави твердити наче б то драма "Іван Мазепа" Старицької-Черняхівської "залишалася невідомою".

* Див. рецензію, стор. 58

Адже ж не може письменник вимагати, щоб про кожний добрий твір, та ще нашої літератури, яка не надто часто обдаровує нас такими творами, як то кажуть "усі сороки на тинах про нього кричали"!

Автор цих рядків тоді ж також набув у тій же книгарні драму "І. Мазепа" і тоді ж на неї написав коротеньку, але позитивну рецензію.

Тільки надмірним довірям до людей з табору "Глобенка" "Шереха" і т. д. та незнанням справжніх відносин в УССР треба пояснити те, що письменник і колишній редактор - Б. Кравців твердить: "Треба думати, що не зважаючи на таку застережливу "апробату" книжку негайно після її появи або навіть ще й перед видрукуванням усього накладу, сконфісковано і що збереглося всього лише кілька примірників, між ними й той, що його врятував і приніс до видання в книгарню невідомий український емігрант, виконуючи велике діло".

Тимчасом усе це є лише фантазією Б. Кравціва, яка "треба думати" є наслідком його сліпої віри до батаканини (чи пропаганди) людей, які не лише тими вигадками хотіли "усправедливити" свою каїнову "працю", але й уможливити друкування на еміграції, коштами таких, як Б. Кравців, творів різних "юд", бо, мовляв, нічого іншого появитися не могло і треба дофантазовувати до видрукованого те, чого в дійсності автори ніколи не думали.

Книжка Старицької-Черняхівської "Іван Мазепа" була подана в "Літопису друку", бібліографічному тижневику, що виходив на терені окупованої України, якого одержувала книгарня Н.Т.Ш. у Львові. Продавалася вона в УССР протягом пари років і урядовець книгарні НТШ - Баландюк (який замовляв книжки з Києва на основі того ж "Літописа друку") встиг її замовити і по пару місяцях одержати. В книгарні НТШ вона продавалася досить довго, бо навіть тоді ж видрукована прихильна рецензія автора цих рядків не зацікавила настільки наших літераторів щоб вони видали за неї 2 злотих польських і розкупили.

Далі пише Б. Крайців "Не знав про неї нічого і Яр Славутич, пишучи сільветку письменниці в анталогії "Розстріляна Муза" (1955 р.)

Нас не дивує, що "Яр Славутич" про неї "нічого не знав", але нас дивує, що письменник і колишній редактор Б. Кравців не знав, що ще в 1952 році "Яр Славутич" в "Овиді" в своїх нарисах виявив або цілковиту свою необізнаність, гошштаплерство і ставку на неочитаність таких письменників як Б. Кравців, або - злу волю! Його нариси друковані в "Овиді" були сповнені брехні, яка носила провокаційно-компромітуючий характер. Так напр. в "Овиді" за липень-серпень з 1952 року запевняв "Яр Славутич" немов П. Капельгородський "залишився

вірним традиціям народництва. Зрозумівши свою вбогість * супроти інших, замовк. На протязі 15 років свого життя (це б то від 1923 року, бо згідно з твердженням "Яр Славутича" його заарештовано і знищено було в 1938 році Р.З.) поет мало писав, ще менше друкувався і до своїх поезій ставився як до "гріхів молодости".

Тимчасом, тепер покійний, Ю. Габода в часописі "Наша Держава" ч.9 з 1952 року, в статті занадто стриманій і не договореній подав, що в дійсності: в 1933 році вийшли накладом ДВУ "Вибрані твори" того ж Капельгородського і в "Передмові" до них стояло: "... Порвавши із народницьким та націоналістичним минулим він (П.В.) тепер його різко бичує, висміює його силою свого сатиричного таланту. Він своїм талановитим фейлетоном бе по всіх уламках минулого, що ще живуть, плентаючись й перешкоджають радянській будові".

А що до "мовчанки" П. Капельгородського то в журналі "За марксо-ленінську критику" ч.10 з 1933 року, в ювілейній статті присвяченій П. Капельгородському ("За доби двох революцій") було подано, що в "серії" "Плужанина" вийшли такі твори Капельгородського: "Роздайсь море" (27 р.), "Гей не дивуйтесь" (27 р.) "Прейскурант о. Максима" (28 р.), "Знищити як клясу" (30 р.) "Шурган" (32 р.) Був він, як подано в тому ж журналі, редактором часопису "Большевик Полтавщини" (аж до 1937 року, як випливає з інших джерел). А до року 1933 (під час "мовчанки" вифантазованої "Яр Славутичем") у численних часописах комуністичних написав і опублікував понад 600 (шістсот) фейлетонів та 200 віршів-агіток у серії "Радянською мітлою", а також прозові твори антирелігійні ("По євангельському", "Дивен бог во святих своїх", "В рай не пускають"...) та великі скеровані проти "петлюровців" і "буржуазних націоналістів" твори ("Шурган" та інші). Інформації Яр Славутича про М. Йогансена, Старицьку-Черняхівську були такі ж "докладні" як і наведені.

А коли того всього не знав Б. Кравців і вірив та вірить таким "авторитетам" то чи можемо дивуватися тому, що і "Передмова" і "вибор" творів до антології "Обірвані струни" є такі, які є і які найбільш відповідають вимогам... п.п. "глобенок"?

Ми не сумніваємося, що Б. Кравців мав і має українське "серце", але для того хто є письменником, хто є редактором і укладає антології самого "серця" за мало! Особливо ж грізним явищем є коли такий письменник і критик добровільно обмежує читання до "лектури", яка "схвалена" пресою контрольованою через одностумців пп. Шереха, Бойка, Глобенка, Славутича і т. д.

*так вміло втокмачував "Яр Славутич" письменників ним "звеличуваних" як "мучеників" у число нездар; так він зробив і з Старицькою-Черняхівською.

Коли б читав Б. Кравців (таку нечисленну!) і "не схвалено" лектуру та пресу то міг би про драму "Іван Мазепа" довідатися бодай в 1955 році, бо у виданій іє в 1955 році книжці Р. Бжеського "Політичні ідеї творів М. Куліша" на стор. 90 міг прочитати таке: "Чи не тому також ніхто не перевидав (і навіть не згадав) творів, рівно ж знищеної Московщиною, але не комуністки - Старицької-Черняхівської, якої драматичні твори, такі, як "Іван Мазепа" або як "Милость Божа" є нині більш актуальні?" ("Пол. ідеї творів М. Куліша" ст. 90).

Але Б. Кравців у тому році читав певно лише "поручену" літературу, а серед неї "Розстріляну музу" Яр Славутича і тому не чув ні про драму "Іван Мазепа" ні про те чому не перевидано було її, та інші її твори, а видавано... М. Куліша.

Не цікавився Б. Крайців і тим, які книжки українські можна набути в книгарнях і тому не переглядав хоч би каталогу книгарні "Говерля", в якому в 1955 році ж на стор. 21 оголошувалося, що продається Старицької-Черняхівської драма "Іван Мазепа".

Може кожний переглянути той каталог і переконатися чого варті слова Б. Кравціва: "збереглося всього може кілька примірників, між ними той, що його врятував і приніс у книгарню для видання невідомий емігрант".

Слід зазначити, що я тоді ж виписав з книгарні "Говерля" цю драму, але власник "Говерлі" відповів мені, що книжка вже продана. В 1957 році я радив йому перевидати власне фотодруком цю драму і маю власноручну відповідь власника "Говерлі" в цій справі, а коли згодом я ще раз нагадав про цю драму - одержав відповідь, що вона вже друкується.

Видання фотодруком без найменших змін, має документальний характер і дає змогу наївним "західнякам" загіпнотизованим "дійсними представниками існуючої України" прокинутися з гіпнотичного сну і побачити дійсність.

Це завдання так висловив "Біблос": "Ця книга - це доказ для кожного, що хто був чесним - писав чесно і гідно...

..... Хто ж у своїй душі був підлий, писав і підлі про-тиукраїнські книжки.... Напр. порівняйте песу М. Куліша "97" і переконайтеся, що такого хамства проти своєї нації не напише жодний порядний українець". Лише фотодрук виявляє усю фантастичність уяви про тодішні тамтешні відносини, зацелену спритно наївним "західнякам"!

Нарешті видрукована тут праця автора ("Знищена сила") була більше ніж пів року тому надіслана до "Гомону України", але редакція погоджувалася видрукувати лише біографічну частину і тому автор забрав її. Вона, з незначними скороченнями зробленими редактором "Овиду" була опублікована в числі першим "Овиду" за 1959 рік. В "Гомоні України" після того, як автор забрав свій машинопис, була видрукована стаття про Стари-

цької-Черняхівської, написана кимсь іншим.

Що-до закиду Б. Кравціва відносно смерті гетьмана, слід зазначити, що Старицька-Черняхівська перед написанням твору безумовно студіювала історичні джерела і зустрілася з версією про отруєння гетьмана підісланим попом. Версія неправильна, але її ширили ті самі історики (Бантис-Каменський "Жизнь Мазепы", Москва 1834 р.)*, яких захвалюють нам в т. зв. "Енциклопедії Українознавства" і їй повірила певно Старицька-Черняхівська. Отже і в цьому питанні "застереження" Б. Кравціва показує про його необізнаність зі справою.

Ми би однак на ціле "відкриття Америки" Б. Кравцівим не звернули б уваги, тим більше, що мав він безумовно добрі наміри, коли б не те, що Б. Кравців не є перший-ліпший співробітник одного з часописів. Власне особа автора статті дає нам право вимагати від нього більш поважного ставлення до того, що пише і кращого знання літератури української та розуміння того, що діється довкола нього, яке не можливе без знання і здатності самостійно думати. Адже ж лише легковірності, безвідповідальності і подібному "знанню" завдячуємо, що "Ю. Шерех" зважився написати дослівно: "еміграція має в собі певну кількість Дон-Кіхотів, має гнітючу масу Санчо Панс і майже не має людей розуму". (Шерех "Думки проти течії" ст. 64).

Р.З.

*Так в польських джерелах, а цитованій книжці - Мазепа отруюється сам.

ДОДАТОК

РЕЦЕНЗІЯ НА ДРАМУ "ІВАН МАЗЕПА" ДРУКОВАНА В Д.Н.В.

СТАРИЦЬКА-ЧЕРНЯХІВСЬКА "ІВАН МАЗЕПА", драма на У-дій ст. 152, В-во "Рух".

Ця нова драма відомої нашої письменниці (засудженої тепер на процесі СБУ) заповнює відчувану досі прогалину в нашій драматичній літературі, даючи нарешті талановито написану драму присвячену особі великого гетьмана. Ця драма відрізняється від всіх тих Колесниченковських "Мазеп" і перерібок Мордовцева (вид. "Ока", Коломия), які видавалися на ганьбу Українцям, своєю близькістю до історичної правди. Навіть більше того, можна сю драму сміливо назвати історичною драмою, оскільки вірно в основному передана і епоха, і кольорит, і

постаті, і настрої. Як що й можна закинути авторці, то хіба те, що якось здається не цілком умотивованим вчинок такої сильної індивідуальності як І. Мазепа в останній дії, а саме неясні причини, які змусили гетьмана (згідно з драмою) покінчити життя самогубством. Правда, той факт, що Мазепа перед тим призначив собі заступника, передав йому всі справи і в останній момент висловлював віру в перемогу, підіймаючи чарку "За славу й за щастя України, за знищення Петрового ярма", - зм'ягчує тінь від останнього вчинку.

Постать гетьмана, як і постать Петра змальовані правдиво й тому не диво, що на першій сторінці видрукувано: "Згідно з постановою Вищої Наук. Реперт. Ради при Від. Мист. Головнополітосвіти Н.К.О. УССР з дня І.ІІІ. 1927 року ч.4680 до вистави по державних театрах дозволено з умовою показати соціальному ролі Мазепи ближче до історичної правди".

Отже, коли прийняти на увагу, що навіть тоді, (перед нагінкою за "шумськім") дано такий "дозвіл", який змушував би театр фактично змальовувати Мазепу в дусі Костомарова, то тепер звичайно ся паса з певністю не побачить сцени.

Цікаво, як прийме її галицький театр?

(Літературно-Науковий Вістник, 1930 р. книж. X ст.931-932).

ВАЖЛИВА УВАГА.

Треба думати, що Старицьку-Черняхівську, як надто визначну постать і доньку відомого письменника, москвини не зважилися знищити за "мирного будівництва соціалізму", але війні події дали до того нагоду. Рішальним однак певно було слідує: москвини лишали на місцях не тільки людей для організації партизанки в запілля їхнього ворога, як це зробили хоч би з Ковпаком (див. його спогади), але й, для досягнення більш далекодістансових цілей, лишали ряд людей, які мали своїм завданням "працю" ідеологічну і культурну серед еміграції й народів Заходу. Вони мали подавати себе за запеклих ворогів "сталінського більшовизму", і, звичайно, мали не говорити правди ані про своє власне минуле, ані про минуле своїх товаришів. Кажуть: "крук крукові ока не видзьобає!" хоча й буде для задурення наївних де-коли здійснювати галасливу "сварку".

Старицька-Черняхівська жила в Києві, була чудово обізна-

на з культурним і літературним життям не лише Києва, але й українським взагалі. Москвини знищили її улюблену доньку. і не мали жодного способу вплинути на неї так, щоб вона, опинившись за межами їхньої влади - мовчала, щоб не написала правди про всіх тих численних, як вони себе звуть "представників дійсної України", які серед нас діють і "вчать" нас бачити справжніх українських патріотів лише в укр. комуністах та ширять їхні комуністичні писання. Щоб вона не сказала тої правди, правди якій могли б повірити - мусіли москвини знищити цього, чи не єдиного, "свідка оскарження"!

ДРУКАРСЬКІ ПОМИЛКИ:

34	сторінка	рядок	19	має	бути	1893
58	"	"	I	"	"	цьку-Черняхівську
58	"	"	25	"	"	в названій книжці

ЕМІГРАЦІЯ В ТВОРЧОСТІ ЕМІГРАНТА ЛЕОНІДА МОСЕНДЗА.

Визначна творчість поета і прозаїка - Леоніда Мосендза, безумовно заслуговує на те, щоб присвятити їй цілу книжку, і в ній дати не лише докладну аналізу поглядів письменника й виявити мистецькі засоби, що ними він послуговувався, але й познайомити загал з його життям, змаганнями, наблизити, так би мовити, цю винятково-гостро окреслену індивідуальність до читача. На жаль, це нині зробити неможливо і не знати чи взагалі колись можна буде це зробити!

Спробуємо тут коротко з'ясувати на чому базуємо це твердження.

Навіть широкий загал наш знає добре, що на окупованій Україні за інструкціями влади "редактори" широко застосовують метод "докорінної" зміни поглядів та думок тих авторів, які там видаються, шляхом: пропусків у тексті, вмалого фальшовання де-яких більш драстичних місць, поминення ряду творів, які не можна цією дорогою змінити і "вступів" з критичними увагами про автора і його творчість. Цей метод "советських" видавництв відомий кожному інтелігентному читачеві і власне за допомогою цього методу не лише з українського націоналіста Т. Шевченка, ворога гнобителів-москвинів роблять "приятеля і учня великих росіян", не лише виховану на німецькій культурі О. Кобилянську роблять "ученицею Тургєнева, Чернишевського, Добролюбова і Бєлінського", але й автора великої сатиричної поеми "Гея", скерованої проти москвинів, а з окрема проти большевиків, роблять мало не прихильником "сов. влади". Ось, що читаємо у передмові до двох-томового видання творів Самійленка серед якої, звичайно, не має ані згадки про "Гею"): "поет критично поставився до буржуазної України, до тих націоналістичних урядів, які поспішили змінити ярмо на шиї українського народу і замість царського надіти "свое" ярмо, накинute буржуазною Центральною Радою... опинившись за кордоном він остаточно розчарувався в націоналістичних "урядах". Повернувшись на радян. Україну, поет активно співробітничав у радянських видавництвах, та зрозуміти справжнього відродження України за радянської влади уже не зміг". (В. Самійленко. Твори т. I, ст. 24, вид. 1958 р.)

Так на окупованій Україні роблять і робили "з чорного - біле" і навпаки.

Москвофільські елементи, виховані окупантами і призначені до такого поступовання з творами навіть визначних ав-

торів, елементи, що їх або викинула хвиля подій в 1943 році на Захід, або й були вони скеровані "на еміграцію", використовуючи винятково сприятливу для них конюнктуру, захопили ключові становища в еміграційному житті і тут, не маючи вже підтримки адміністраційної влади, але користаючись за те з байдужості, забудьковатості та браку почуття відповідальності у широкого загалу укр. еміграції, продовжують діяльність до якої звикли на окупованій Україні.

Тут ними не тільки вже заведена (за советським зразком) акція "виправлювання мови" у всіх видавництвах, яка спрямована на максимальне наближення її до мови, яку накидають в УССР, але й було стверджено досить випадків "препаровання" видаваних авторів листів, документів. Вистарчить згадати спрепаровання де-яких матеріалів зі спадщини С. Петлюри, де-яких праць Донцова, матеріалів про "Кирило-Методієвське Брацтво" і т. д.

Не минула правдоподібно "сія чаша" і Ю. Клена, у виданому другому томі його творів (1957 р. Торонто). Пишемо "правдоподібно", бо, на жаль, не маємо до диспозиції рукопису того твору писаного рукою Ю. Клена, а лише маємо одержане в 1946 році від автора циклоstileве видання на 23 стор. Ю. Клен, що особисто приніс авторові цих рядків цю книжечку, в розмові заявив, що видрукована мала частина твору не підпаде жодним змінам. Тимчасом навіть тих пару десятків сторінок виданих за життя автора та за його догляду, уже різняться своїм текстом від згаданого торонтського видання. Зміни (і то не на користь Ю. Кленові зроблені!) здебільшого мають ідеологічно-політичний характер, а це дає підставу припускати, що вони не належать авторові.

Не подаємо менш істотних змін на стор. 14-і 25, а відразу переходимо до стор. 27 нового видання. У новому виданню читаємо:

"Мов шерсть нечісана, руда,
ген над церковними хрестами
широка Маркса борода
лопоче прапором над нами.
У мертвих дулах душ лише
бурян барвистих ідеалів
і гасел витертих кліше;
світ висвгрями какалів.
Зі слизу родяться вожді,
та в них не Божій дар пророчий.
Летять гігачтовські жолуді
і лютим ревом ніч регоче".

а в першому виданню було:

".....
лопоче прапором над нами.

"Слова "буржуй", "пролетаріят" -
злі квіти млистих ідеалів...
З ножем пішов на брата брат,
світ вие зграями шакалів.
Зі слизу родяться вожді,
та в них не Божий дар пророчий.
Летять чавунні жолуді
і лютим ревом ніч регоче..."

В оригіналі, це б то у виданню, що вийшло за життя Ю. Клена, засуджено сам "поділ накліси", як штучний, як "злу квітку", яка зросла з непевних ("млистих") "ідеалів". Цей поділ згідно з оригінальним текстом, разом зі штучним загостренням класової боротьби привів до того, що члени тої ж нації (брати") кинулися з ножами один на одного. В новому виданню це, виразно антисоціалістичне твердження, зникло і його заступлено іншим, безбарвним і неясним, бо в ньому мова лише про ближче неокреслені "барвисті ідеали", які названо "буряном" та про перестарілі, неозначені "гасла" ("гасел витертих кліше"). Так ясна антисоціалістична думка підмінена розпливчатою, безбарвною фразою!

На стор. 30 в новому виданню маємо такі слова:

"Жде Петербург свого шамана
Повила ніч його в тумани
мов чаклунова сива борода".

Тимчасом в оригіналі було:

"Жде Петербург свого шамана...
А нам чужі його тумани
Нам дав свій заповіт Сковорода".

Отже знова в оригіналі ясно автор заявляє, що "Петербург" (втілення московського імперського світогляду культури й мистецьких ідеалів) є нам, українцям, чужий. Наш світогляд має будуватися на думках українського філософа - Сковороди.

Очевидно, вихованці Кремля, яких вчили їх пани і вчать далі вперто й послідовно, що наче б то всі українські письменники стало перебували під "благодатними" впливами власне того "Петербурга", ніжк не могли погодитися з наведеними словами оригінала і тому заступили їх, якоюсь неозначеною "нічкою", "туманами" і "чаклуною бородаю", які вже не перечать советській ідеологічній схемі, бо можна в тому бачити "ніч" царської "Росії", яка тоне в туманах, що їх буде розганяти "сяйво" лєніно-сталінської Москви.

На стор. 31 в новому виданню так говориться про студентів московської імперії:

"Студенти ж мали "ідеали"
і шанували вельми батрака.
Йшли на завод, до робітничих лав
в баранячих ходили шапках".

а в оригіналі було:

"Студенти ж мали "ідеали"
і шанували вельми батрака.
Ішли "в народ", вертали "до землі"
в баранячих ходили шапках,"

Як бачимо, нове видання скерувало студентів лише на фабрики і до робітництва, промовчавши згідно з московсько-большевицькою схемою безсумнівну правду, що більшість студентів захоплювалася власне "народництвом" різного забарвлення, що й знайшло свій вияв у тому, що до москов. установчих зборів більшість депутатів була обрана з числа с-р., а не з соц. демократів. Студенти "йшли в народ", а тому ходили ті студенти "в баранячих шапках", як селяни.

Що згадану переробку зробив не сам Ю. Клен, видно з того, що слова "вертали до землі" - римувалися з третім по цьому рядкові рядком, який кінчиться словом "столи". В новому виданню слова "до робітничих лав" не римується зі згаданим рядком, який кінчиться словом "столи".

Далі, на тій же сторінці в новому виданню:

"Старого світу пил стряхали з ніг
під марсельези спів бадьрий.
І Господа, що зчислив зорі,
в гуртку тісному бралось на сміх".

в оригіналі ж цілком що іншого:

"А від старого світу, як один
На всіх майданах відрекались
І скинуть Бога поривались
З тих неосяжно-ясних височі".

Як бачимо в новому виданню: 1) згадана з похвалою марсельеза, 2) словесне прилюдне "відрікання" - заступлено фактичним, доконуванням під спів марсельези. 3) Бога, що є "в неосяжних" високостях, лише "поривались" вони скинути, в новому ж виданню заступлено Бога "Господом", якому дали безглуздо-карикатурну "роботу" "зчисляти зорі" і мали його не "пориватись, скинути" (це ж вказує на неосяжність Бога і поважне ставлення до нього автора), а тільки "в тісному гуртку" з того "рахівника" насміхалися ("бралось на сміх").

Так і в цьому випадку зміни пороблені в дусі матеріялістично-атеїстичного світогляду, в дусі сучасних большевицьких поглядів.

На ст. 32 в новому виданню:

"Людей мов крам, жандармам продавав
торгаш жидівський, зрадник Азеф"

а в оригіналі було:

"Людей мов крам, жандармам продавав
товстий жид і зрадник - Азеф"

інакше кажучи негативне наставлення до Азефа, як до зрадника

"Слова "буржуй", "пролетаріят" -
злі квіти млистих ідеалів...
З ножем пішов на брата брат,
світ виє зграями шакалів.
Зі слизу родяться вожді,
та в них не Божий дар пророчий.
Летять чавунні жолуді
і лютим ревом ніч регоче..."

В оригіналі, це б то у виданню, що вийшло за життя Ю. Клена, засуджено сам "поділ накліси", як штучний, як "злу квітку", яка зросла з непевних ("млистих") "ідеалів". Цей поділ згідно з оригінальним текстом, разом зі штучним загостренням класової боротьби привів до того, що члени тої ж нації (брати") кинулися з ножами один на одного. В новому виданню це, виразно антисоціалістичне твердження, зникло і його заступлено іншим, безбарвним і неясним, бо в ньому мова лише про ближче неокреслені "барвисті ідеали", які названо "буряном" та про перестарілі, неозначені "гасла" ("гасел витертих кліше"). Так ясна антисоціалістична думка підмінена розпливчатою, безбарвною фразою!

На стор. 30 в новому виданню маємо такі слова:

"Жде Петербург свого шамана
Повила ніч його в тумани
мов чаклунова сива борода".

Тимчасом в оригіналі було:

"Жде Петербург свого шамана...
А нам чужі його тумани
Нам дав свій заповіт Сковорода".

-- Отже знова в оригіналі ясно автор заявляє, що "Петербург" (втілення московського імперського світогляду культури й мистецьких ідеалів) є нам, українцям, чужий. Наш світогляд має будуватися на думках українського філософа - Сковороди.

Очевидно, вихованці Кремля, яких вчили їх пани і вчать далі вперто й послідовно, що наче б то всі українські письменники стало перебували під "благодатними" впливами власне того "Петербурга", ніжк не могли погодитися з наведеними словами оригінала і тому заступили їх, якоюсь неозначеною "нічкою", "туманами" і "чаклуною бородою", які вже не перечать советській ідеологічній схемі, бо можна в тому бачити "ніч" царської "Росії", яка тоне в туманах, що їх буде розганяти "сяйво" лєніно-сталінської Москви.

На стор. 31 в новому виданню так говориться про студентів московської імперії:

"Студенти ж мали "ідеали"
і шанували вельми батрака.
Йшли на завод, до робітничих лав
в баранячих ходили шапках".

а в оригіналі було:

"Студенти ж мали "ідеали"
і шанували вельми батрака.
Ішли "в народ", вертали "до землі"
в баранячих ходили шапках,"

Як бачимо, нове видання скерувало студентів лише на фабрики і до робітництва, промовчавши згідно з московсько-большевицькою схемою безсумнівну правду, що більшість студентів захоплювалася власне "народництвом" різного забарвлення, що й знайшло свій вияв у тому, що до москов. установчих зборів більшість депутатів була обрана з числа с-р., а не з соц. демократів. Студенти "ішли в народ", а тому ходили ті студенти "в баранячих шапках", як селяни.

Що згадану переробку зробив не сам Ю. Клен, видно з того, що слова "вертали до землі" - римувалися з третім по цьому рядкові рядком, який кінчиться словом "столі". В новому виданні слова "до робітничих лав" не римується зі згаданим рядком, який кінчиться словом "столі".

Далі на тій же сторінці в новому виданні:

"Старого світу пил стряхали з ніг
під марсельези спів бадьрий.
І Господа, що зчислив зорі,
в гуртку тісному бралось на сміх".

в оригіналі ж цілком що іншого:

"А від старого світу, як один
На всіх майданах відрекались
І скинуть Бога поривались
З тих неосяжно-ясних височі".

Як бачимо в новому виданні: 1) згадана з похвалою марсельеза, 2) словесне прилюдне "відрікання" - заступлено фактичним, доконуванням під спів марсельези. 3) Бога, що є "в неосяжних" високостях, лише "поривались" вони скинути, в новому ж виданні заступлено Бога "Господом", якому дали безглуздо-карикатурну "роботу" "зчисляти зорі" і мали його не "пориватись, скинути" (це ж вказує на неосяжність Бога і поважне ставлення до нього автора), а тільки "в тісному гуртку" з того "рахівника" насміхалися ("бралось на сміх").

Так і в цьому випадку зміни пороблені в дусі матеріялістично-атеїстичного світогляду, в дусі сучасних большевицьких поглядів.

На ст. 32 в новому виданні:

"Людей мов крам, жандармам продавав
торгаш жидівський, зрадник Азеф"

а в оригіналі було:

"Людей мов крам, жандармам продавав
товстий жид і зрадник - Азеф"

інакше кажучи негативно наставлення до Азефа, як до зрадника

і до жида, заступлене негативним наставленням до "торгаша" (буржуя) жидівського і зрадника, це б то знову маємо "клясові" і "партійні" погляди на справу. Стільки змін зроблено на тих небагатьох сторінках, що вже були опубліковані! А ці сторінки творять менш ніж одну десяту цілості і тим видавцям була змога ще більше "розперезатися" далі, де їх не вязало попереднє видання!

Ми мусіли, ніби то ухиляючися від теми, докладніше зупиняючися на фальшованню поглядів Ю. Клена, власне тому, щоб читач міг переконатися, що наші побоювання відносно долі творів Мосендза і вірогідності тексту та листів письменника є більш ніж узасаднені.

Ця узасадненість посилюється ще тим, що вже за життя письменника почали діятися певні "містерії" з його творами і навіть з його ... життєписом!

Незадовго перед своєю смертю писав Л. Мосендз до автора цих рядків (і де кого з інших) про те, як машинопис його твору раптом "загинув". Його запевняли, що він згинув у Парижі підчас якогось автомобілевого випадку. Надзвичайними зусиллями вдалося віднайти рукопис і Мосендз переслав його до Мінхену де він знова "зник" на багато років. Той рукопис, як писав Мосендз в листі, є на жаль, машинописом, отже немає нічого легшого як ... змінити текст в бажаному напрямі.

Ряд людей має листи від Л. Мосендза, але й їм загрожує "препаровання".

Двох посідачів таких листів ухилилися від пропозиції зробити з них фотокопії і ті фотокопії розіслати до кількох різних наукових установ та до музеїв щоб збереглися для майбутнього дослідника.

Один із них на пропозицію зробити такі фотокопії просто відмовчується, а другий, побоюється, що листи Мосендза можуть "дуже однобічно використати". Але сам посідач тих листів (і листів, ще до трьох осіб) стоїть на такому становищі: "це не час* публікувати де-які винятки з листів, хіба що з великими пропусками". Дуже можливо, що цієї зими ми перепишемо на машинці всю "цензурну" частину листування і тоді безперечно вишлемо одну копію Вам. Це - єдина можлива комбінація". Це уривок з листа з дня 6.8 1956 року, що його одержав автор цих рядків.

Листи, що були друковані в мінхенському "ЛНВ", в 1948 році, рівнож є лише еляборатом, спрепарованим редактором Шульгом, особою, як видно з двох ним редагованих чисел "ЛНВ", цілковито чужою, що більше, - ворожою ідеологією "вістників-ській", а тим самим і ідеологічно чужий Л. Мосендзу, ворожою його поглядам. Він у присутності власника тих листів, ви-

*підкреслення автора листа, це б то особи, що з нею листувався Л. Мосендз.

писував з них тільки уривки і видрукував лише першу частину тих відписаних уривків.

Але, що найгірше, так це те, що все згадане було лише свого роду "прелюдією" до дальшого.

По десятиох роках, коли вже відбулися дуже великі ідеологічні пересунення серед еміграції, пересунення, що відкидають цю еміграцію на національно-ідеологічні позиції мало що не 1917 року, ґрунт вже був готовий для появи спрещованого і підретушованого Мосендза. Тоді твориться "комітет", який бере на себе опублікування літературної спадщини Мосендза.

Дружина Мосендза, яка живе в Чехії, знала, що її чоловік був безкомпромісовим, крайнім націоналістом, вживаючи ні ні не цілком правильного терміну -- "вістниківцем". Вона знала, що в момент смерті Л. Мосендза "Вістника" редагованого Донцовим не було і припускаючи, що найбільш близькою до її чоловіка групою будуть "бандерівці", написала до Швейцарії, щоб його спадщину передати "бандерівцям".

Але дружина Мосендза не знала, що і до "бандерівців" пролізли не лише чужі українському націоналізмові, але впрост ідеологічно ворожі елементи, що і цю організацію взяли вже під свою контролю. В наслідок того "бандерівські" (формально) видавництва на сторінках своєї преси з одного боку містили такі повні підступних наклепів на справжній націоналізм і того ж "Вістника" в якому аж до його припинення співробітничав стало Л. Мосендз, статті, як : "Чи криза людини визвольного руху"* (друков. в час. "Час" ч. 29 і 30 за липень 1947 року), нищено ідеї "Вістника" і Донцова в "Арці" видаваної рівно ж "бандерівцями", нарешті у числі 2 "Літер. Наукового Вістника", що вийшов в Мінхені в 1949 році під редакцією - Шульги, атаковано і "вістниківство" і "Донцова" (наклепницька стаття "Мартенка") ; а з другого - ні один з "бандерівських" часописів не схотів умістити "Відкритого листа" Донцова, в якому він реагував на ту акцію.

Не могла рівнож знати дружина Мосендза і того, що її покійний чоловік перед смертю писав у листі, у відповідь на запит чи правда, що він пропонує редакції мінхенського ЛНВ свою співпрацю, "Вістки про мое напрошування до ЛНВ є значно перебільшені. На всі залицяння до співпраці, я все відповідав,

* Редакція пускаючи цього "пробного баллона" змінила заголовок ("Прощання з учора") і випустила більш драстичні місця, щоб перепачкувати бодай частину отрути. Повний текст друковано в 1951 році в "Сучасній Україні" ч. 12, 13 і 14, а потім видано окремою брошуркою, бо ж то була прикрита плащиком "літературної критики" антинаціоналістична політична пропагандова стаття.

що не бачу для неї підстав, не знаючи ані редакції, ані співробітників. Може це в Мінхені й зветься "пропонуванням"? (Лист Мосендза до Р. Гармаша з 22. VI 1948 року), а в іншому листі (з 13. VI 1948 р.): "Усіх тих осіб з Мінхенського Парнасу і ще інших, я добре знаю, може де-кого аж більше ніж їм приємно. Тому мені ніколи не приходило до голови ані бути членом МУРу під керівництвом "патентованого почетного альфонса," ані друкуватися поруч Косачів і інших багрянородних прихвостнів при різного роду архітектурних повіях*, хоч як мене туди запрошували".

Та повторюємо, цього всього не знала жінка Л. Мосендза і тому, думаючи, що передає спадщину в найкращі руки, передала її в руки осіб, що може й були особисто чесними націоналістами, але так ідеологічно мало підготованими, що не раз були іграшкою саме в руках редакторів "архітектурних повій", представників "Мінхенського Парнасу", а де-коли й більш міцно пов'язаних з ворогом одиниць.

Повторюємо, певно серед тих приятелів письменника і були "добрі люди", але власне в цьому випадкові до речі пригадати слова Шевченка: "не так тії вороги, як добрії люди - і окрадуть, жалкуючи, плачучи осудять... і на тім світі, добряги, тебе не забудуть".

З наведених причин маємо всі підстави побоюватися, що твори письменника будуть спрепаровані, будуть вжиті заходи щоб їх "критичними увагами" непомітно знецінити, а листи його, безперечно підпадуть особливо дбайливій обробці. Адже ж ще за його життя, його кореспонденти, саме з числа т. зв. "націоналістів", у відповідь на докори за співпрацю з різними ворожими елементами, відписували, що він є "надто суворим". На це Мосендз відповів: "Я знаю, що я надто суворий і коли б мені прийшлося судити, то хіба я один залишився б..."

Та це, безперечно, було з боку Мосендза свідоме перебільшення, що мало на меті злагодити сказане раніше і не довести до зірвання стосунків. З цієї ж метою певно були написані слова: "Ех, як би мені здоровячка трохи! Так гарно на світі! Так гарно! І зі стількома ще треба полаятися! О, як ще треба!"

Але Л. Мосендз справді лаяв у своїх листах не одного з тих хто на це заслуговує і та "лайка" виявляє усю його велику ідейність та принциповість, виявляє його високий ідеалізм і чистоту душі.

Але... але ті, кого він по заслугі лаяв, нині..."грають першу скрипку" і тому... тому де-які посідачі листів Мосендза, вірні славнозвістній (такій осоружній Мосендзові) засаді "баби" зі "співомовок" Руданського, яка казала, ліплячи чортові свічку "треба всюди, добрі люди приятеля мати",

*мова про "Арку", що її видавали фактично "бандерівці".

хочуть ті листи "цензурувати"! Ті ж знова люди, які знають, що їх не раз (і то справедливо!) лаяв Мосендз - "редагувати-муть" його твори!

Чи ж може хоча хто небудь дивуватися тому, що коли, нарешті, спадщина письменника наче б то віднайшлася, комітет, який має її публікувати, почав з того, що заздалегідь запозів у першому своєму "Комунікаті": "Всі його твори мають бути переглянені компетентними чинниками літературними * і відредаговані, а пізніше видані в трьох томах разом із численними листами".

Ми вже на початку навели приклади препарозання (фальшованийня) нашими "редакторами" спадщини інших авторів, яке доконувалося без "заповідання", чого ж отже можемо сподіватися у випадкові, коли видавці наважилися виступити ще до того, як приступили до видання, з поданим нами попереду, заповіданням! Ще добре буде коли не всі твори і листи покійного перетворяться так би мовити у "колективну творчість" анонімових "редакторів", що заховавшись за призвище Мосендза, ширитимуть в його імені і на його рахунок погляди далекі від тих, що їх мав і ширив Л. Мосендз.

Ми знаємо, що поети, письменники і вчені всіх часів і народів обстоювали право висловлювати свої думки без контролю тої чи іншої цензури. Нині ми видаємо не міняючи навіть тексти таких творів, як "Лісістрата" Арістофана, Бокачіо "Декамерона" і де-які твори Вольтера, Рабле та інших! У творах Шевченка, Франка чи Стефаника - не переводимо "витравлення" мого, тільки друкуємо з усіма діалектизмами й питомими висловами. Чому ж знаходяться люди, які відважуються заповідати, що мають намір видаючи твори Мосендза віддатися вандалізму? Лише низьким рівнем інтелігенції одної частини еміграції та браком почуття відповідальності чи й безхребетності другої, можна пояснити те, що саме тоді, коли преса цілого світа обурюється тим, що Пастернак не міг видрукувати свого твору в ССРСР, серед нас оповіщається у всіх часописах про те, що друкована і недрукована спадщина Л. Мосендза, появиться; як це елястично сказано, щойно "по перегляненню і відредагованню"! І не знайшлося нікого протягом кількох місяців хто б виступив в обороні прав, людських прав покійного письменника і зажадав повного видання його творів та листів у такому вигляді, в якому вони вийшли з під пера автора! Адже ж ми і наші нападники цікавитимуться і судитимуть Мосендза, а не тих "редакторів" і "переглядачів", що доконавши свої злочинні прапаратії з певністю не відважаться ані признатися до характеру dokonаних змін, ані подати хто є автором "зре-

*Як знаємо нині "зараховується громадянством" до компетентних літературних критиків" такі особи як б. редактор "архітектурної повіі", ряд "фітільовщиків" і звагалі людей, що охочі були втопити Мосендза в шклянці води!

зредагованих" місць в тексті та як він виглядав до його зфальшовання, бо всяка заміна оригінального тексту іншим, заміна, що не дає змоги ані відтворити оригінальну думку автора, ані довідатися, хто є автором кожного зміненого тексту - є фальшованням тексту, а таким же злочином, як і поставлення іншої суми боргу на вже підписаному векслі, без відома і згоди того, хто його підписав!

Так стоїть справа з погляду правного.

З погляду ж людини, яка знає, що таке пошановання пам'яток мистецтва і культури, збереження творів нашої літератури і ре-спект перед індивідуальністю автора - заповіджене "комітетом" є проявом варварства і вандалізму.*

Нарешті, коли глянути на цю справу керуючися просто здоровим глуздом, насунеться питання: чому кожному ясно, що скроєного добрим кравцем убрання не можна давати "виправляти" кільком охочим до того людям, людям, з яких ні один не довів, що потрапить сам бодай щось подібне зробити, але "не ясно", що рівнож не можна і творів мистецтва давати переглядати компетентним літературним критикам і відредагувати, це б то - підправляти? Чи тільки тому, що "даємо" не своє, а чуже і, що залежить не на мистецькому доробкові його, а на укріпленню наших поглядів?

Щоб нам лишилося, хоч би напр. від "Мойсея" Мікеля Анджеля, коли б ми його давали "підправляти" й "підцифувати" іншим скульпторам, включаючи в їх число і Архипенка?

Виправити, це не значить лише "зробити краще" (отже і бути вищим за мистця, якого "підправляється"). Твір мистецтва - це не "штани", які можна краще чи гірше пошити, а витвір генія авторового, витвір глибоко індивідуальний і найменше затирання тої індивідуальності - є в істоті речі нищенням твору. Ходні справжні чи уявні "кваліфікації" такого "редактора" не можуть виправдати вандалізму того!

Відомий напр. лист П. Куліша до Т. Шевченка з дня 25.VII. 1846, в якому він "професорським" тоном "вичитує" Шевченка за численні "недостатки" поетичних творів Шевченка, які є, мовляв, наслідком того, що він не старався "согласовать їх с искусством." П. Куліш, певно думаючи подібно до членів "комітету", що взявся видавати твори Л. Мосендза, що їм їх вдалося волею долі захопити в свої руки, в тому листі радить "вспоминая великаго Пушкіна" - знищити цілком другу половину "Івана Підкови" (без якої відійсності твір позбувся б своєї напруги й динаміки), радить основно, понівечити "Катерину" і дає докладні вказівки, як треба позмінювати окремі місця. Прочитавши того листа, можемо собі сказати тільки: яке щастя, що в ті часи лише московська цензура нищила твори письменників (та і вона це робила за згодою, нехай і вимушеною автора), а не "охочекомонні" "цензори", яке щастя,

*Див. "Додаток" в кінці цього нарису.

що П. Куліш не захопив у свої руки Шевченкових рукописів та не міг видати їх "відредагованими"! П. Куліш писав не погані твори, але ми знаємо краще ніж хто, ми, нащадки, що ті твори П. Куліша, хоч і писані "вспоминая великаво Пушкіна" і "согласовано с іскусством" не можуть і рівнятися з творами Шевченка та, що коли б їх "відредагував" П. Куліш, вони з певністю втратили б свою силу, геніяльність і разом з тим - вплив на наступні покоління.

Наша отже думка така: як-що "видавці" уважають твори Мосендза остільки "недосконалими", що їх конче треба основно "переглянути" і "відредагувати" - то чи не краще було б щоб вони, усвідомивши собі, що твори Мосендза є не просто "приватною власністю" родини (яка не орієнтується в обставинах і некомпетентна забирати голос в цій справі), а власністю цілої української нації, передали ту спадщину у певні руки, зробивши ряд фотокопій щоб врятувати їх від можливого знищення, а самі видали б прозові твори кандидатів на роль "редакторів" Мосендзових творів?

Та це, на жаль, в наших обставинах, що нагадують відносини "Далекого Заходу" певно лишаться "міркуваннями на маргінесі", міркуваннями, що ми їх усе ж мусіли тут подати для з'ясування, чому не маємо змоги розглянути цілість творчої спадщини Мосендза.

Подякує їх лише мусимо з притиском підкреслити, що перепачковувана вже від моменту смерти Мосендза думка, немов Мосендз не був "письменником від народження, його покликання належало до іншої сфери" (доповідь Є Маланюка "друга по академії" і творчості Мосендза", "Гомін України" з 25 жовтня 1958 р.), що ж думку висловлено було десять років тому в статті про Мосендза з нагоди його смерті) - є цілковито неправильна. Звичайно оцінка тих "зредагованих" творів Мосендза зроблена видавцями певно буде подібна до оцінок творчості Старицької-Черняхівської, це б то - допасована до повищих тверджень.

Чи бодай життєпис Леоніда Мосендза буде близький правді? Важко щось сказати, але "перша ластівка" і в цій справі не могла не викликати побоювань.

Маємо на увазі "Передмову" до виданої в 1951 році у Вінніпегу збірки новель Л. Мосендза "Людина покірна"* У цій "Передмові" читаємо дослівно таке: "Мосендз... народився в родині державного урядовця. Уже змалку Л. Мосендз одержав дуже дбайливе національне виховання, бо родина Мосендзів належала до найсвідоміших українських родин, а "Коб-

*Є, на жаль, підстави припускати, що вже коло тексту тих оповідань "попрацював" якийсь "мовний редактор".

бзар" Шевченка, нелегального згл. забороненого одеського видання, був поруч інших українських книжок, неначе національною Євангелією їхнього дому".

Що можна сказати з нагоди наведеного? По перше, мусимо ствердити, що видавець (І. Тиктор) у відповідь на листа з приводу такої передмови, запевнив автора цих рядків, що ті інформації подав "друг з дитячих його років" (має нині брати участь у тому Комітеті). По друге, мусимо признатися, що нам невідомий "нелегальний" згл. заборонений "Кобзар" одеського видання". Поза закордонними виданнями "Кобзаря", що справді були в межах московської імперії заборонені появилося в 1906 році переше повне видання "Кобзаря" в Петербурзі, накладом "Благодійного Товариства іздання общепользних і дешових книг" в кількості 10.000 примірників, які були розпродані цілком протягом 3 місяців. У 1908 році було це видання повторене в кількості 25.000 примірників, а коли московська влада похопилася і заборонила його ширити - лишилося на складі лише коло 200 примірників. У 1910 році П. Яковенко видав нове видання, але те видання вже не було повне, а багато в ньому було пропусків, які заповнено крапками, але і в такому вигляді воно не розійшлося, бо майже цілий наклад був skonфіскований ще в друкарні.

Отже: про яке "одеське" видання мова?

Але й не це найважливіше. Найважливішим є те, що все наведене в цілості є, імовірно, фантазією, бо сам Л. Мосендз, який, треба думати, знав свій власний життєпис та визначався винятковою правдомовністю, написав власноручно в листі, якого фотокопію* долучаємо, дослівно:

"До 1918 року я був російським (не малоросійським) патріотом. За один місяць з мене був українським націоналіст, бо прочитавши історію Грушевського, доти незнану мені, я захлинувся від величи того народу".

Просимо це порівняти з твердженням "Передмови" і справа стане ясною. До сказаного можна хіба додати, що в тій передмові, яка має бути коротким життєписом, як сказано в ній з московська "Леоніда Марковича Мосендза", подано в супереч правді немов би Л. Мосендз "скінчив середню освіту" (тоді як він кінчив учительську семінарію), і негайно по закінченню був посланий до війська, (тоді, як в дійсності він став народнім учителем). Матуральні курси він кінчав у Чехії.

Як у Львівському, передвоєнному виданню цієї книжки так і в вініпегському промовчано цілковито: 1) що Л. Мосендз був сталим співробітником ЛНВ та "Вістника" аж до другої світової війни і 2) що всі видруковані в тій книжечці оповідання передруковані з ЛНВ і "Вістника".

Брав Мосендз активну участь у заснуванні Лєгії Українських Націоналістів і в першому числі "Державної Нації"*, але

* Там вперше появилися оповідання "Номо lenis" (Людина покірна). **Фотокопії з технічних причин додаємо лише до 25 примірників.

не брав участі у ліквідації "Легії Українських Націоналістів" і в другому числі "Державної Нації". А згадане кидає яскраве світло на погляди Л. Мосендза, підкреслюючи, що він був українським націоналістом ("вістниківцем"), а не прихильником тої ідеології, яку йому нині хочуть накинати.

Вже з кількох наведених фактів ясно, що і з біографією Л. Мосендза "не все гаразд".

Такий сумний стан цієї справи і тому ми далі хочемо обмежитися лише до короткої аналізи опертої на літературних творах Мосендза (і то - не всіх) поглядів автора на еміграцію як таку. Ці погляди є тим цікавіjší, що Л. Мосендз почав писати вже на еміграції, бо поки кипіла боротьба за державність - він в лавах української армії, на фронті (а не в якомусь штабовому "культурно-освітньому відділі" як де-хто з його критиків) захищав рідну землю від московської навали, жертвуючи Україні свою кров і життя.

Отже Л. Мосендз - письменник-емігрант, який прожив другу половину свого життя на еміграції і працюючи в лавах тої еміграції, яка дала нашій справі значно більше ніж теперішня "друга" еміграція, мав більше підстав до позитивної оцінки еміграції.

Еміграція, як знаємо, буває двох родів: звичайна (в яку входить і зарбокова) та політична.

Оцінку звичайної еміграції (і то не тої якої джерелом є злидні, яка "з одчаю", а тої, яку породило захоплення чужими країнами, їх блиском, бажання побачити "інакший світ" і знайти в ньому щастя - дав Л. Мосендз в поемі "Канітферштан".

Дяк Гордій, колишній спудей, не може погодитися з безпросвітною нудьгою і безперспективністю життя в забутій Богом і людьми Токарівці і наважується рушити шукати "в якійсь незнаній ще країні" "сповнення всіх своїх мрій".

Коли ще плывучи Поліссям оглядає незнані села, автор піддає йому такі думки:

"Гай, гай, мій дяче! Час - це жадні гроші,
його тут завше мається досить.
Та ж мудрому однакові хороші,
чи довгий рік, чи блискавична мить.
Гей, пострівай! Бо ж скінчиться мандрівка,
а на кінці напевно вже чека
така сама чужинна Токарівка,
щоб пригорнути блукаря дяка.
А в ній, дякові на старі коліна,
(підтоптаному парубкові й слід)
якась чужа приманлива Горпина
завяже спритно до сконання світ.
І будеш вже прив'язаний до баби
й не знатимеш - жиєш, чи не жиєш,

"бо стане світ тобі ставком для жаби
й увесь його з любовію приймеш:
із комишем, з кугою по-під беріг,
із жабуринням в тихій мілині...
І днів твоїх посуне сонний шерг -
блажених днів в щасливій чужині...
Та як збіліє твій дяківський волос, -
тоді лише на серці зашкребе
й запізнений озветься може голос:
пощо із дому понесло тебе?
Пощо було мінять оте Поділля,
його горбів чебрець, яруг - полинь,
на це поліське трясовинне зілля,
на цю невітшно-сіру далечінь. "

І тут же вкладає в його голову такі міркування:

"Та це брехня все! Тільки в Україні
такі забуті плеса і міста!
У тім же краю, де пристань є берліні,
таких ось місць лише одне із ста,
або й зовсім немає. В чужокраю
все краще, ніж у рідній стороні.
Бо там лише те здійснитися має,
що виділось у токарівським сні.
Вперед, берліно! З Припяти до Висли!
Там ширший шлях, прудкійша там вода!
Хутчий, берліно! Сумнівам, що звисли
тепер ось, підлягти було б шкода!... "

Нарешті наш шукач щастя дістається до Гданська, що є
"вікном", "воротами у широчінь":

"де у природи вічному палаці
царює вічно чарівна весна,
де без зусиль, лише за трохи праці,
усім є досталь хліба і вина,
де кожен совісти своєї слуха
і непотрібні людям там суди,
де не пізнав ніхто томління духа
та запитів терпких "пощо й куди"...
І мріє дяк... А пристань вже піднесла
з морських глибин стрункий щогловий бір,
обережно ведуть краплисті весла
берліну у гучний портовий вир.
Які це барви, пахощі і звуки!
Ця розмаїтість в одягах ходців!
Вгорі - від щогол довгі реї-руки,
а долі - стиск юрби і спів морців."

Далі оглядає Гордій це чуже портове місто і : "не знає
сіромаха, на яві це чи може тільки сні" .

Але цей "сон" потроху розвіюється, бо поет використовує відоме оповідання, побудоване на нерозумінню чужої мови і наслідком того непорозуміння перед духовим зором Гордія пересувається образ величезного багатства людини, яка наче б то є молодою, щасливою, одружується з красунею жінкою, а вже на ранок - попрощалася з тим усім - невблаганна смерть забрала її. Зажуреного Гордія, якого обсіли важкі думки надібує земляк-приятель і кличе до себе. Підчас чудового обіду приятель зясовує Гордієві непорозуміння і пропонує:

"то йди до мене. У моїй крамниці
пізнаєш торговельне ремесство,
купецькі практики і таємниці,
цілої штуки нашої ество, -
і в світ! А вперта праця й приязнь долі
напевно вже наповнять твій гаман
дукатами і зробишся поволі
як другий - ха-ха-ха - Канітферштан.

Та те непорозуміння вилікувало вже дяка-Гордія від нахилу ідеалізувати все чуже і від захоплення чужинними краями і він відповідає:

" Ні, дякую, Степане, бо пригоди
мої вже дочекалися кінця.
Чого я дороблюсь серед німоти,
в землі, де всі без язика й чуття,
не варт хвилин: останньої турботи,
річей останніх людського буття.
Бо це не правда, приятелю любий,
що не людина той Канітферштан.
Мені він був живим, як інші люди,
моїх думок і серця моїх пан!
Він навчив мене, дяка Гордія,
ученого немудрого дяка,
який палац і скарб, яка надія
на мене в серці власному чека.
Вертаюся, Степане, я додому,
щоб там, на межах токарівських піль,
дать геть з душі чужинную оскому,
свої скарби поставити за ціль!..."

Так Л. Мосендз в "Канітферштані на мову українську перелицьованому" наче б то зілюстрував слухність данного ним, як апограф, вірша Г. Сковороди:

"Проживи хоч триста літ,
покори хоч цілий світ, -
що тобі те помагає,
если внутр душа ридає?
Обійди земной ввесь шар, -
будь усім народам цар, -

що тобі те допомагає,
если внутр душа ридає?"

але в "космополіта" Сковороди не наголошене в цьому випадкові значіння рідного краю і свого народу. Мосендз не лише поставився негативно до тенденції ідеалізованню всього чужого, не лише неприхильно поставився до непосидючого, до ідеї "хай гірше, аби інше" (міркування з приводу Полісся), але й виразно наголосив момент національний... З його поеми впливає ідея:

"дать геть з душі чужинную оскому
свої скарби поставити за ціль!..."

Тим самим Л. Мосендз утверджує, що вважає неоправданою і безкорисною "звичайну" еміграцію, шукання в чужих краях "синьої пташки" щастя. Те, щастя, на думку нашого поета як і на думку Метерлінка, є в нашому рідному краю, в нашій рідній хаті, в нашому серці, лише треба вміти його бачити і цінити.

Та багато цікавішою є відповідь Л. Мосендза, який прожив половину свого життя на еміграції, як політичний емігрант, на питання оправданості політичної еміграції. Вичерпуючу відповідь на це важливе питання знайдемо в творі написаному раніше ніж "Канітферштан", а саме в 1933 році. Маємо на увазі прекрасну ліричну драму "Вічний Корабель".

У цьому творі використав автор відому широко легенду про "летючого голляндця", легенду, що її вже не один письменник використовував для свого твору.

Твір Л. Мосендза є безперечно оригінальний і саме тому мусимо тут коротко переказати і його зміст.

Дія починається в старому голляндському - Брюгге, а кінчиться на водах "Океану". Доба - кінець XVI віку після замордовання Вільгельма Оранського (якого звали тоді "Мовчазним") - правителя вільних Нідерляндів.

Починається драма звісткою, яку одержав поважний в Брюгге заможний купець Ганс ван Лоос з Еспанії про те, що звідти вирушили війська, які мають своїм завданням повернути під еспанську владу Нідерлянди і запрягти її у важке ярмо.

Ця звістка змушує ван Лооса зажуритися і наводить сумні думки. Та що ж звістку приніс з міста і син ван Лооса - Кляас, зі слів якого видно, що місто сприйняло її не так песимістично як ван Лоос і кинулося готуватися до важкої боротьби, мріючи про остаточну перемогу.

Ван Лоос не вірить у перемогу бо "немає Мовчазного", немає провідника, а "де немає голови", там рук - замало". Зневіра старого ван Лооса є глибока і він майже певний, що доведеться знов побачити "вогні авто-дда-фе". Він не вірить в реальні наслідки ентузіазму частини співгромадян, і ця зне-

віра ще міцнішає, коли він довідується від сина, що ще не зібралась збройна сила". Він знає, що:

"В шинках - натовп, в домівках - плач,
гуртки - чутки.... і зрада може...."
..... із безладдя
усе наш нарід починав!
Й коли бувало, що діждав
кінця щасливого - знаряддям
ставав чужим!"

Свій скептицизм передає він і синові, який взагалі є людиною, яка сліпо слухає батька. Батько - голова роду і він рішає всі родинні справи. Тому і в цьому випадку він приймає сам рішення, якого відразу не каже, лише наказує родині "збиратися в далеку путь".

Рішення своє він хоче рівнож у магістраті на нараді, що призначена на вечір, оповістити і прихилити до нього всіх міщан. Це рішення - емігрувати. Ван Лоос надіється, що:

"... може Бог ласкаво приведе
нову нам батьківщину оглядати
і може сонце волі нам зійде,
якого ми ніколи вже не стратим!"

Як показує нам поет у сцені другій, яка відбувається у магістраті, думки ван Лооса не були аж так неузасаднені, бо перший бурмістр виступає з промовою в якій захвалює "добрі часи" коли був "добрий торг" і "багатіло Брюгге" під владою еспанців. Він каже:

"Чужі над нами панували
і багатіли в нас чужі?
-Але, добра всім вистарчало
в боях не гинули мужі..."

і в своїй промові підсовує думку капітуляції.

Перший радник рівнож пропонує зустріти еспанців хлібом і сіллю. Але другий радник протестує, оскаржуючи першого в зрадництві і закликає до боротьби. Голоси поділяються і явним стає, що не має одної думки. Тут надходить ван Лоос і йому дають слово.

Ван Лоос не шкодуючи демагогічних засобів, намагається залякати зібраних і закликає:

"лишити Брюгге! За морями
шукати місце знов для стін
Нового Брюгге!"

.....

А ви в цю хвилину
ви таємничо маєте почути,
що давно я беріг: я знаю путь
в далекий край пресвитера Йоганна..."
легендарну цю країну змальовує він, як земний рай. Хоча

віра ще міцнішає, коли він довідується від сина, що ще не зібралась збройна сила". Він знає, що:

"В шинках - натовп, в домівках - плач,
гуртки - чутки.... і зоада може...."
..... із безладдя
усе наш нарід починав!
Й коли бувало, що діждав
кінця щасливого - зняряддям
ставав чужим!"

Свій скептицизм передає він і синові, який взагалі є людиною, яка сліпо слухає батька. Батько - голова роду і він рішає всі родинні справи. Тому і в цьому випадку він приймає сам рішення, якого відразу не каже, лише наказує родині "збиратися в далеку путь":

Рішення своє він хоче рівнож у магістраті на нараді, що призначена на вечір, оповістити і прихилити до нього всіх міщан. Це рішення - емігрувати. Ван Лоос надіється, що:

"... може Бог ласкаво приведе
нову нам батьківщину оглядати
і може сонце волі нам зійде,
якого ми ніколи вже не стратим!"

Як показує нам поет у сцені другій, яка відбувається у магістраті, думки ван Лооса не були аж так неузасаднені, бо перший бурмістр виступає з промовою в якій захвалює "добрі часи" коли був "добрий торг" і "багатіло Брюгге" під владою еспанців. Він каже:

"Чужі над нами панували
і багатіли в нас чужі?
-Але, добра всім вистарчало
в боях не гинули мужі..."

і в своїй промові підсовує думку капітуляції.

Перший радник рівнож пропонує зустріти еспанців хлібом і сіллю. Але другий радник протестує, оскаржуючи першого в зрадництві і закликає до боротьби. Голоси поділяються і явним стає, що не має одної думки. Тут надходить ван Лоос і йому дають слово.

Ван Лоос не шкодуючи демагогічних засобів, намагається залякати зібраних і закликає:

"лишити Брюгге! За морями
шукати місць знов для стін
Нового Брюгге!"
.....

А ви в цю хвилю
ви таємницю маєте почути,
що давно я беріг: я знаю путь
в далекий край пресбитера Йоганна..."

Легендарну цю країну змальовує він, як земний рай. Хоча

й чути окремі голоси протесту та більшість схиляється до ради Лооса, який має завтра всіх готових до мандрівки зустріти там же.

Та проте від початку не всі годилися "без опору покинуть" містя, що "їх наші предки освятили".

У власній родині зустрічається ван Лоос також зі спротивом. Дружина ван Лооса перша рішуче заявляє "мій дім у Брюгге. Це місто я не залишу! Тут умру!" Вона нагадує чоловікові, що в цій землі поховано двох синів і доньок двох, що тут же спочивають "батьки роду" і кінчає словами:

"..... Ти собі іди!
Та це ганебний буде вчинок
лишити край батьківських могил...."

Під тиском чоловікових домагань вона зм'ягчує ці слова, але не міняє своєї постанови і твердо повторює:

"Не хочу іншої вітчизни!"

Тоді ван Лоос наказує дітям самим лаштуватися у путь, але його донька, яку зве Мосендз "Майбутністю весни" лишається, бо лишається її наречений боронити місто від еспанців. На увагу батька, що наречений ще не чоловік її, відповідає:

"Батьку, це байдуже!

Ми присяглися, що навік
не кинем Фляндірію!....

.....
нас кличе Фляндрія до чину!

А впаде Ян - я за нього!

Я стану, фляндрська дівчина!

Ми не одні! Нас тисячі!

Нам ім'я - молодість, натхнення!

Ми маєм плуги і мечі!

А фляндрські нас ведуть знамена!

Другий син ван Лооса - рівнож відмовляється йти за батьком, бо не може "друзів покинути", а на питання хто ж ті його "друзі" - відповідає:

"Це - вільний вітер, що в тузі
співає над фляндрським полем
Це - хмари над краєм пишні,
це - хвилі, що шумлять з моря,
це - наших рибалок пісні,
це - дзвони брюгських соборів!...
І колос й останні зєла,
день млистий і тіні гострі,
Це - Брюгге... міста і села...
ввесь край наш... ввесь фляндрський простір!
Ось - друзі! З них кожен кличе
усіх забитих устами...
І сліпить і сєє в вічі

еспанських кострищ вогнями!...
Лишити їх - хіба не зрада?
Навіщо ж ми маєм шпаци?
і мязи і меткі очі!..."

І цей повний запалу син ван Лооса, додає:
"... ти ж дав нам єдиний Боже,
навіки єдину мати!
Не можемо мати нової,
бо Фляндрія з нами вічно!
В руках наших сяє зброя,
а в серці - вірності свічі!"

З уст його чує ван Лоос про глибоку силу і міць віри,
віри, що "руха скелі, що зводить огонь із неба, що воду дає
в пустелі", а цей син ван Лооса вірить в перемогу Фляндрії
і, як каже:

"Для неї.... ми навіть готові
як Яків здолати й Бога!..."

Читаючи ці рядки драми написані рукою Мосендза, неса-
можить нагадуємо собі слова Шевченка:

"Я так її, я так люблю
Мою Україну убогу,
Що прокляну святото Бога
За неї - душу погублю!"

Безмежна любов до рідної землі, до країни батьків є така
велика у Шевченка, що він для добра України годиться віддати
не лише тіло (життя), але й безсмертну душу! Ця любов була
зрозуміла і властива також Мосендзу і він певно тому вклав
наведені попереду слова в уста Михаеля, сина ван Лоосового.

Та ван Лоос не вірить в успішність боротьби і тому з
такими ж, як сам, зневіреними аматорами "спокою" рушає шука-
ти легендарної країни щастя.

Четверта сцена відбувається на галеоті ван Лооса, з
якого слів довідуємося, що не було благословення Божого на
еміграцію, що бурі розметали всю флоту і він зі своїм галео-
том лишився сам.

Ван Лоос знає, що команда вже не хоче його слухати та і
сам він не має певности чи правильним шляхом пливе. Родина
його відцуралася і він, опанований непевністю й відчаєм
пробує знайти відповідь на свої сумніви, відкриваючи навман-
ня Біблію й читаючи слова на яких зупиняється око.

У Біблії він натрапляє на такі слова:

"Сказав Господь ученикам своїм:
є неможливо, щоб спокуса в світі
не виявилася! Та горе тим
через кого прийде! Йому втопитись
вже краще з каменем млиновим в морі..."

Прочитавши ці слова, обхоплений розпучкою, питає ван Лоос:

"Невже ж це присудом суворі
письма Твого слова ясні?
О, дай..же..відповідь..мені!

І тут з'являються у сяйві світла постаті Марти і Миха-
еля.

Ван Лоос радісно скрикує, та за хвилину каже злякано:

"Це не вони!

І ось "Дівоча постать" каже звертаючися до нього:

"Я залишила Марту з Яном
На гребні Брюгської стіни,
Там полягли вони обоє,
любов віддавши за любов...
І повинчала їх у бою
пекучих ран гаряча кров...
Та це були останні жертви,
остання відданости путь!!!
Ніколи вже, о Гансе, мертві
на стінах Брюгге не впадуть!"

Княкова постать:

"А я лишив Михаеля
на просторі фляндських піль...
Високо - зоряна стеля,
довкола - безбережність миль...
Вклав молодечу потугу
він в присяги і віри слова...
І вільної Фляндрії вітер над другом
у вільному леті мчить виднокругом
й Те Deum свободи співа!...."

Але емігрував ван Лоос не з егоїстичних мотивів, він хо-
тів "щоб у нерівній не загинув борні" його край, він вірив,
що він веде свій нарід до щастя і тому власне на останні
слова ван Лооса відповідає "Постать дівчини" так:

"О, був шляхетний Твій відчай,
що подвигнув тебе із виру
нещастя вітчизни! Мав ти віру
в чужий благословенний край,
та в свій згубив! Тяжким закланням
на місто сумнів твій впаде!
Бо Брюгге ввік стоять буде,
княцьким звільнене завзяттям.
У непорушности, незмінне
усі спокуси плідних змін
перетриває це каміння
оплаканих тобою стін!
Повік не знищить час ні ворог
нічого в нім, щоб вірив ти:

повиті у закляття морок
роки над ним будуть плисти!...
Не зможе Брюгге жити, ні вмерти,
спокоем сповнене ущерт!
О, Гансе! Гірша ще від смерти
в нім запанує брюгська смерть!"

Отже завелике бажання спокою, а не змагання, бажання стількох синів Брюгге, а в першу чергу ван Лооса, впаде на Брюгге важким закляттям, воно зберігатиме віки музеальну непорушність. ("брюгська смерть").

Прибитий горем ван Лоос покірно благає для себе смерти на дні океану, але тут "постать кнака" оповіщує йому присуд Божий:

"Ні, ти не згинеш, Гансе,
в сивім завої туману!
Смерть бо - це пристань спокою,
якого бажав вітчизні...
За це - іде за тобою
присуд життя: ти від нині
блукатимеш в просторах моря
чим галеотом без впишу,
щоб міг збагнути суворі
закони Вічного Чину !...
Ти миру, правди і Волі
хотів в далині шукати, -
ні, чином на власній долі
ти мусів їх здобувати!
До щастя в землі Йоганна
не Фляндрію було вести!
Те щастя мав ти змаганням
на фляндський простір принести!...
За сумнів, безсилий здолати,
за страх боротьби і жертви, -
не зможеш ні жити, ні вмерти!
У змінах землі і неба
ти будеш вікам осторога:
за правду одвічну треба
змагатись навіть з Богом!...."

Останні слова - це провідна ідея твору, ідея безперечно здорова, правильна і слухна, але ця ідея є властиво засудом тої політичної еміграції, яка на еміграції почала шукати "спокою" .

Завданням кожного члена нації є і було: "щастя змаганням на фляндський простір принести", Син кожної нації мусить "правду, волю і мир" здобувати в боротьбі, і не може мріяти про те, щоб ухилившись від боротьби, користати особисто зі "спокою" здобутого іншими.

Треба не "шукати правди" в невідомих чи чужих землях, а але здобувати її разом з волею на власній землі.

Для Мосендза (як і для Шевченка) "правда" не відділи-ма від "волі" й спокою і ця "правда" охоплює все, є вона ви-словом одвічного потягу народу до справедливості. Таке в-ласне розуміння правди, накладає обов'язок за неї боротися, не оглядаючися ні на що:

"У змінах землі і неба

ти будеш вікам остога:

за правду одвічну треба

змагатися навіть з Богом!.."

Ці останні слова показують нам, що Мосендз завжди уважав мо-ральним обов'язком своїм і кожного українського патріота не лише боротися за ту правду, але й картати за її порушення кожного, хто того допустився. І коли Мосендз стількох "лає" і "осуджує" то власне тому, що він стало боровся "за правду", а коли уважав, що за правду одвічну треба змагатися навіть з Богом!.. то тим конче-нішим уважав викривати порушників правди хоч би то були його приятелі, уважав конче-ним таврува-ти всіх слуг неправди ким би вони не були, вважав конче-ним по-борювати тих, хто допустився "неправди"!

Таким чином не може бути й сумніву, що Мосендз уважав заслуговуючим на похвалу й пошану тільки боротьбу з ворога-ми в обороні рідної землі, боротьбу до загину, з вірою в ос-таточну перемогу.

Та чи ж не пішов сам Мосендз на еміграцію? Чи він має моральне право засуджувати еміграцію, коли сам був емігран-том?

Так, має, бо Л. Мосендз нехотючи став емігрантом, став ним непомітно і несвідомо!

Як це сталося найкраще нам змалює чудовий своєю глибиною і силою почування "Баллада про побратима", написа-на в 1930 році.

Л. Мосендз був фронтовим вояком-старшиною дієвої україн-ської армії, яка під натиском переважаючих сил ворога від-ступила за її межі:

"Хай це останній стріл...

Та кинуть зброю ворогам

Нема ні в кого сил...

І ще набій і знов шрапнель

І знов луна до сіл

До лук, до гаю, до ріллі

Грімке: "Не забувай!"

До тебе, рідний краю наш

Ми вернемо. Чекай!"

І ця глибока віра була властива усім кращим представни-кам нашої еміграції у 1920-21 років, які вірили міцно, що

"найбільш за рік" утворяться обставини, які уможливлять відновлення боротьби і переможний поворот зі зброєю в руках на рідну землю. Отже це був відступ, тактичний відступ, а не еміграція!

Пишучи ту "Баляду" вірив Мосендз, що він ще верне і жив для того, щоб "вернутись" і працювати для щастя України. Саме тому він кінчає ту "Баляду" словами:

"Хай покара мене життя
Пошле мені спокій....
.....
Хай мати відштовхне мене,
Відвернеться стократ
Коли забуду, що забив
Тебе північний кат,
І не помщу того, що звався
Петро, Данило, Гнат...."

Отже накликає поет на себе найгірші кари, коли б він хоча на хвилину забув про свій зобов'язок: "вернутися" зі зброєю в руках і помститися за свого символічного "побратима" під котрим треба розуміти взагалі український народ, а в першу чергу - українське селянство.

З наведеного випливає, що еміграцію, яка шукала на чужій землі "спокою", "добробуту", можливості спокійно жити - осуджує Мосендз рішуче і безвідклично. Засуджує всю ту "політичну" еміграцію, яка, подібно ван Лоосу, пішла на еміграцію щоб відпочити від страхіть боротьби, щоб "врятуватися" і почув - ши "грунт під ногами" почала жити для себе "закладати нову батьківщину" і лише для "заспокоєння сумління" в те чи інше "національне свято" згадували в самохвальних промовах тако ж і того "побратима", але тільки згадували, ховаючися за фальшиво інтерпретовану "науку" Шевченка і "свого не цурайтесь".

На засуд не заслуговує отже лише така еміграція, яка живе не для себе, а для нації, яка кожну хвилину, кожне зусилля віддає справі боротьби, яка є й далі діркою частиною національної армії, що хвилево бореться поза рідною землею, готуючися до наступу, до маршу проти ворога рідної землі.

Всяка інша "політична еміграція" є просто скупченням дезертирів, що ховає свою дезерцію, приглушуючи докори власного сумління "святковими" фразами. В дійсності ж вони, як всякі дезертири, намагаються "забути" про свій злочин і не надто часто згадувати зражену "матір". Наслідки (кару, яка за те присуджена) передбачив своїм віщим зором наш геніяльний Шевченко, який ту кару означив у словах:

"Свої діти -- як чужії!
І немає злому
На всій землі безконечній
Веселого дому".

Не один з дезертирів цих уже нині починає відчувати значіння слів "Свої діти - як чужі!"...

Зясувавши тут коротко погляд Л. Мосендза на еміграцію, мусимо додати, що світова історія може дати надто багато прикладів на підтвердження правильності того погляду і не знає прикладів, які б заперечували їх правильність.

Чи подобається це нам чи ні, але -- правда, а за правду, як казав Мосендз "треба змагатись навіть з Богом", а не то з людьми, що зайняті "присиллянням" еміграції.

*
** **
*

ДОДАТОК: Примітка до стор. 69.

Про справжнє "варварство" нашого суспільства і про те, оскільки воно не доросло до видавання творів письменників свідчить вміщений в ч. 7 "Гомону України" з 1959 року "Лист до Редакції" А. Шумовського, голови Ділового Комітету для видання творів Л. Мосендза.

Як видно з того листа 7 грудня 1958 року відбувся "вечір присвячений пам'яті Л. Мосендза". На ньому читано уривки з уже друкованих творів і листів уже "переглянутих" (ми про них згадували) і видрукованих в уривках в "ЛНВ" в 1949 р. І ось п. А. Шумовському довелося писати таке: "Через мій недогляд п. Поченюк відчитав такі місця листа Мосендза, де він різко висловився на адресу деяких осіб і духовних шкіл. Хто читав всі друковані і недруковані листи Мосендза, той знає, що досить різкі вислови і осуди трапляються майже в кожному його листі. Такий подразнений тон можна пояснити станом здоров'я*, в якому тоді знаходився поет. Все ж ніхто ніколи не брав йому за зле цих гострих осудів, включаючи й видатних письменників, що їх часом Мосендз нещадно критикував у своїх численних листах до приятелів і знайомих, бо Мосендз в основному був завжди справедливий. Ніхто йому не може закинути нечесности, себелюбства і дволичности. Всі твори Мосендза просякнуті високо-розвиненим почуттям релігійности, пошани до православ'я і людяности до інших віровизнань.

Признаючи проте, що прочитання згаданого листа було таки не-фортунним і не надавалося для згаданої імпрези, я, як відповідальний за програму, прошу кожного, кого могло діткнути це читання, вибачити мені мій недогляд і особливо в ніякій мірі не судити покійного поета, не простодіювавши його творів і приватного листування".....

Арсен Шумовський.

Коментарі до наведеного для іншого суспільства були б зайвими, але у нас доводиться про це писати. Отже Л. Мосендз на-

*А чи не правильніше пояснити жакливим "станом здоров'я" в якому знаходився і знаходиться еміграція.

писав правду, що правду якимось випадково таки видрукували і ... через невміння читача думати - не звернули на неї уваги. Тепер, хтось її прочитав і п. Шумовському доводиться публічно перепрошувати за... "недогляд", який полягав у тому, що А. Шумовський не встиг, подібно "цензору" ту правду (а в кожному випадкові - погляд Л. Мосендза!) заборонити відчитати! Голова "Ділового Комітету" перепрошує тих, що ніби то мали вшановувати Л. Мосендза (а не себе!) за те, що вони.... почули оригінальну думку Л. Мосендза!

Перепрошує не за якісь "коментарі" до тої думки, лише за відчитання самої думки Мосендза!

Коли б ті "образливі" панове та мали в руках державну владу, а Мосендз - жив би: яку б вони організували на нього нагірку! Певно покійний мусів би заздрили.... Пастернакові (авторові "Д-р Живаго")!

ЛИСТИ ЛЕОНІДА МОСЕНДЗА .

Лист Мосендза до автора цієї праці з дня ІЗ.УІ І948 р:

Вельмишановний Пане Професоре!

Перед кількома днями я одержав кілька книжок різних авторів, ще "Вежі", пару чисел часописів і лист без підпису, все зазначене відсилачем п.Х... Є мені незвично відповідати на непідписані листи, але обсяг книжок і листа змушують мене, не дозволяють мені мовчати, тим більше, що авторів книжок (хоч і многопсевдонімному) мушу скласти свої гратуляції й щире признання. Для мене, правда, нічого немає в них нового з ідейного боку. Але знаючи русинсько-малоросійський загальний нашої еміграції, гадаю, що Ваші публікації найпотрібніші. Їхні теми актуальні, їхнє становище безкомпромісово-національне (аж на Хвильового) їхня мова прекрасна (аж на той нещасний інструментальний жи.....*) і їхній стиль високо-культурний і пристрасний. Всі книжки справили мені приємність. Усіх тих осіб з мюнхенського парнасу і ще інших, я знаю добре, може де-кого аж більше, ніж їм приємно. Тому мені ніколи не приходило до голови ані бути членом МУР-у під керівництвом "потомственого почетного альфонса" ані друкуватися поруч косачів і інших багрянородних прохвостів у різного рода архітектурних повіях, хоч, як мене туди запрошували. Криза нашої духовості все повставала не від браку талантів, а

* неможливо відчитати.

від браку людських і національних характерів.

Що Маланюк написав свою статтю contra Лясковець* - не дивуюся. Маланюк напише все, що йому замовлять, прикриваючись ціле своє життя "аполітичністю поета". Його паном є його обжерство й трусливість та хитрість талановитого унтер-офіцера, що при всіх командирах роти залишається "каптенармусом"*** Його стаття порожня, як і вся його під Блока роблена "степова Геляда", "жінка-полонянка-рабиня" й "шовкова сталь" новітнього "вожда".

"Дівнич" має рацію, коли каже, що Мосендз здурів. Але Мосендз здурів не сьогодні, чи перед роком. Мосендз здурів перед 30 роками, коли в рядах української армії стояв голий, босий і вошивий проти Фітільових, з керенками*** в кешенях, Ільїчом у голові, зрадою в серці й "товаришем з буряних літ революції - наганом****" у руках. Мосендз божевільний, бо в дезертирові, зрадникові, катові, трусові й моральному нулеві - Фітільові не знаходить нічого, щоб оправдувало цього гістріона й паразита як людину й громадянина України (хоч і не українця). Мосендз божевільний, бо має тепер відвагу вірити в Бога й не вболівати над чортом, навіть коли того покарає його пан-сатана. А тому, що Мосендз божевільний, то він ані такий випасений як Маланюк, ані не має стільки зелених як "пан президент", ані не пройшов безжурно Колими й Амури, щоб щасливо отаборитися в Мюнхені, як відомі тигрохачи. На щасливі еміграції він придбав лише вірних друзів - бацьіль К. і навіть не придбав стільки шістьків, щоб мав скільки потребує на порто. "Дівнич" не помиляється...

- Яка заслуга, що Хвильовий учився у Донцова? Чи не вчився Ленін у Клязєвїца й у Сореля? І в Макіявелі? І в Low-a - Всі ці розмови про Хвиль. "впливи" нагадують мені рапорти "чиновников особих порученій" при губернаторах. Рапорти, що починалися словами... "с одной сторони нельзя не согласится, что..." "потому йшло пару сторінок "крючкотворства", а кінчалося... "но с другой стороны нельзя не признаться, что"... та знов фіра "словоблудія", а все розраховане на замакітрення і так уже замакітрених русинсько-хахляцьких мозків. "Врагу своему віри не даждь" повчав колись митроп. Іларіон, а завданням усіх цих малоросійських чиновників лише є "творити віру" цьому московсько-хахляцькому покручеві...

- Я не поляк, хоч походжу з українсько-польсько-литовського роду, без краплі московської крові. Хтось від когось мусять походити, й я не соромлюся, що мої предки билися проти тевтонського ордену, проти москалів і багато їх упало "в чесному бою", а не захищаючи Москву, як унтер-офіцери, чи підбиваючи Кавказ або Бухару. Родоводом заосмотрювалася навіть добра

* псевдо Мосендза. ** завідувач господарчою частиною сотні
*** "керенкі" так звалися популярно банкноти московські випущені Керенським **** великий револьвер вживаний в московській армії і чекістами при розстрілах

свиня, а не то що людина; й те що мої предки були литвини й поляки - ще не є ганьбою. Ганьбою би було, як би моя душа кінчалася на "ськиї", як нікчемні душі тих фітільовщиків, що хоч і є "енками" по расі, але мають душу на "оф". Не роблю собі зі свого роду предмету гонору, бо це не моя заслуга. "Кожен сам собі предок" казав Наполеон, але я все таки настільки добре знайомий з біологією, щоб не нехтувати даними менделізму та генетики й для людського роду, а не лише для щурів, свиней і перегонових коней чи племінних биків. Ну що ж! Для наших "соці" це є книга за 12 печатками й тому в них Фітільов українець, Клен - німець, Мосендз - поляк, лише Каганович і Ленін - наші...

Ваша книга про московську політику - "Біла книга" мала би ще більшу рацію, як би вона була написана по-німецьки, чи по фр. чи англ. Тоді би її видали й у Шв. Для еміграції лише - шкода праці, бо ті дані для чужинців. - Дозволю собі одне принципове зауваження: українське суспільство (тут і там) потребує не лише, щоб йому ставити перед очима криве дзеркало його малоросіяництва і рутенства. Таке дзеркало хоч і потрібне, показуючи яким не сміє воно, те суспільство, бути, але психологічно все спонукує того хто дивиться наподобнювати криву свічаду пику. Відомо, що в школах і на фабриках не сміють бути плякати з малюнками "як не треба робити"... Такі малюнки викликали колись збільшення нещастя, бо в примітива викликають охоту до наподібнювання. Тепер дають плякати лише з написом "як треба робити"... Чи не те ж потрібно і у нашій історіографічній й історіософічній публіцистиці й літературі?

Чи найперш вияв про....., зрадників, фітільових, соці й фолькс-москвинів не є так якимось трохи недоцільне? Чи не краще би було звернути увагу нашого суспільства на еміграції на величні зв'язки наших предків з великою західною сімєю? Уніяти це роблять уже, але в них це виливається в пропаганду Кунцевичів, папства й різних обскурних римських "муфтіїв", од яких Україні було стільки ж користи, як від С. Яворського. Ми нічого, чи замало, знаємо про велич нашої протиунійної....., про наші зв'язки з заходом, університетами, дворами, князями. І сидять ці "хахли й русини" вже по 3 майже роки коло бібліотек, коло університетів Європи й жують досі Фітільових, Пушкіних і коли говорять про Захід, то з другої руки якогось "москаля" Вайнберга або Курочкіна... Ходять по-під чужі бібліотеки, а собі позичають взаємно потріпані томи якогось "офа" або дебатують про вплив Белінського на татарського хана чи навпаки... малюгідне плем'я!... Гадаю, що мій погляд ще й тому має рацію, що любов до батьківщини ніяк не є продуктом розуму, але чуття. І гордість над ми-

нувшиною моїх предків заставлятиме мене ще галкїйше бажати найблискупїйшої будуччини для моїх нащадків. Я знаю. Ми маємо досить того, що могли би ганьбити і "difficile est non satiram scribere..." Але подивімся як зрозуміли позитивність літературних і публіцистичних навітлень англїйці! Немає на світі літератури з більшою скількістю позитивних типів, як англо-саксонська й немає другої під тим оглядом біднійшої як московська. Большевики тепер це зрозуміли й керують її в русло "советской" додатности типів. Що дають наші письменники й публіцисти? Правда, для цього треба трохи більше таланту ніж Самчук, більше чести ніж Косач і менше тупорилої самозакоханости ніж Маланюк... Але почати треба, треба! Наші князі, що не лише горланили й талаланили* "по МУР-ах", не лише творили український націоналізм язиком, але й ділом, наші святі, що любили Бога чином печерських малярів, лікарів, будівничих, а не чином безглузлого стовпництва Москви, наші митрополити, наші козаки, наші купці.... Яка величня й могутня картина.... До 1918 р. я був російським (не малоросійським) патріотом. За І місяць з мене був український націоналіст. Бо прочитавши історію Грушевського, доти незнану мені, я захлинувся від величі того народу, з якого пішли мій дід, моя мати, мій батько, серед якого жив, виріс і якого доти не смів знати я... У Вас є гострий стиль, є переконливість, є барвистість... Залишіть переконувати малоросів або галицько-людомерських муфтіїв. Пишіть для чужинців і пишіть для українців. Шлях студій Борщакових, спомини про Україну чужинців, відшукан аспекти сили, мужности, чесноти людської й національної в наших предків зроблять ще більше користи, ніж боротьба з Дівничами. Бо інакше заляють нас Аглобліни Леванідовими і іншою "дрянью!"

- За адресу проф. Герасименка дякую, хоч її й не потребую. Що я йому буду писати? І навіщо? У пріоритеті Ваших думок я не збираюся сумніватися, а на велику переписку не маю ані здоровля, ані часу, ані грошей.

Відповів же Вам так докладно, бо Ваші книжки заслуговують подяки й найліпшої уваги. Як-що можете, то я був би Вам щиро вдячний за І том "Історичних нарисів"**, що їх одержав лише другий. Бажаючи Вам багато здоровля ("Дай Боже здоровля, а рать буде" казав князь Ізяслав) залишаюся з пошаною Вам відданий Мосендз".

*"талаланити" від московської одрядної "гармошки", яку звуть москвини "тальянкою", отже - вигравати на московській "гармошці".

** Мова про перше видання "Історії українського народу" Р. Млиновецького, яке було в двох книжках і мало підзаголовок: "Нариси з політичної історії".

Пояснення: Як з листа бачимо Л. Мосендз написав цього листа по одержанню книжок написаних автором цієї книжки і листа без підпису. Книжки були всі під псевдами, а лист - непідписаний цілком. Пок. Л. Мосендз, написавши наведеного попереду листа на адресу подану на пачці з книжками, хотів усе ж довідатися хто є автором, а те що в книжках було уділено дуже багато місця відносинам в УССР, а зокрема зміст "Білої Книги" був того роду, що навіть орган Багряного помилився й уважав (див. рецензію "Укр. Вісті" ч. 5, 1948 р.), що автор перебував увесь час між двома світовими війнами в "УССР" і все що описує бачив на власні очі й пережив особисто, то тим більше природним було таке ж припущення Л. Мосендза. Тому Л. Мосендз не тільки пробує довідатися хто ж є автором книжок і звертається до де-яких осіб з відповідними листовними запитаннями, але й між іншим у листі до редактора*** з дня 20. VI. 1948 р. (це б то писаному тиждень пізніше) пише таке: "Я одержав несподіваного (й без підпису) листа від Р... Також багато книжок. Книжки дуже добрі. Лист кумедний. Чи то я вже відвик від східняцької маніри епістолярної, чи то автор ще не навчивсь на європейську! Але я відповів. Тільки чого він такий переляканий?" (фотокопію листа далі подаємо) Очевидно вражіння "переляканості" викликали у нього не псевда (він у цьому листі сам пояснює чому мусів і він виступити під псевдом "Лясковець"), але ті передбачання автора про наслідки інфільтрації "фітільовщиків" у всі наші установи, яких тоді Л. Мосендз, як і багато інших не тільки не передбачали, а й коли б їм показали "досягнення" за останніх п'ять років - не були б повірили, що таке могло статися.

Листа написаного ще два дні пізніше (з 22.VI 1948 р.), якого фотокопію далі подаємо, писав уже Л. Мосендз не до аноніма і не до псевда, бо вже знав хто є автором книжок. Ось зміст того коротенького листа, якого Л. Мосендз написав готуючися вже до поновної операції й не знаючи, що судилося тому листу бути останнім...

Ось текст цього листа:

Вельмишановний Пане Професоре *****!

Дякую за Ваші листи від 29.VI** й за книжку, які я одержав учора. Ваше письмо легко читається й не справило мені труднощів. Як-що би хотіли щось видати в Швейцарії - зверніться на адресу Thomas Verlag, Zürich піславши й рукопис. Ціну вони назначать самі, хоч не чекайте щоб, вразі прийняття, було більше як 150-200 доларів, ц. т. 600-800 шв. фр.** Наскільки мені здається, то це буде прийняте. На жаль, я Вам нічим у цій справі допомогти не можу, хіба що потому поладнати грошову справу. Бо всякого роду публіцистична чинність тут суворо заборонена. Що тут говорити багато про Хвильового! Фітільовщикам потрібний божок, от його й пропагуватимуть. А

** в оригіналі 29 поправлене на 19.VI, очевидно, що не можливо 22 відповісти на листа з 29! ** автор на згадану адресу не вислав нічого, бо не мав чим оплатити переклад й видрукування на машинці.

на еміграції Хвильовий не залишився, бо справді не мав чого тут робити. Амбіції йому не дозволяли взятися за науку, сісти на лавку, а так учора він, хоч і анальфабет насвистаний, серед ще гірших анальфабетів і неуків *persona grata* "На без..... і..... - соловей" - кажуть його земляки. Бідна Україна!... - Дякую за привіт од д-ра Корнилова. Вітайте його. Скажіть, що чекаю на торакоплатину, а поки лежу й дивлюся на "голубу Савою" - вона в мене перед очима (До речі найбільш занедбаний і відсталий кут Франції. Навіть і символи москаль* вибирає по собі). Вістки про моє напрошування до ЛНВ є значно перебільшені. На всі залицяння до співпраці я все відповідав, що не бачу для неї підстав, не знаючи ані редакції ані співробітників. Може це в Мюнхені й зветься "напрошуванням". Бажаю Вам здоров'я й успіхів в праці. Ваш відданий Мосендз. Р.З. Мені будуть робити операцію, я прошу поки мені не писати".

Ми вгорі подали повний текст першого листа, фрагмент з другого (цілість на фотокопії) і цілого третього листа. Крапками позначені місця які нам не пощастило відчитати, одне місце яке Л. Мосендз позначив крапками і прізвиська (зглядно - псевда) адресатів та назва періодичу, до редактора якого був лист адресований.

З листів бачимо які "приятелі" Л. Мосендза читають про нього відчити й можуть опинитися в редакції, що "редагувати-ме" його спадщину. Всі листи - належать до останніх листів написаних Л. Мосендзом перед смертю і є важливим документом, який стверджує, що Л. Мосендз був і лишився безкомпромісовим українським націоналістом і "вістниківцем" та засуджував гостро тих колишніх "вістниківців", що скочили в "МУР-івську гречку", а потім покотилися по похилій площі в бік "новошляхівства" Вони ж дають цікаві данні до непідробленої біографії письменника.

*Мова тут про Фітільова-Хвильового, який звав Україну "моя голуба Савоія"

МАТЕРІЯЛИ

ДО ІДЕОЛОГІЧНОЇ ЕВОЛЮЦІЇ В ПОЕТИЧНІЙ ТВОРЧОСТІ Є. МАЛАНЮКА.

Може де-кому здатися, що нині ще передасно публікувати матеріяли до ідеологічної еволюції поета, який ще живе і пише, але уважний і об'єктивний критик мусить визнати, що так виглядає справа лише на перший погляд.

Видана кілька років тому (без подання року, чи не в році 1951) збірка віршів Є. Маланюка* під спільним заголовком "Влада" показує, що можемо уважати поетичну творчість Маланюка чи не закінчену тою збіркою.

В-во "Київ", що її видало, запевняє читачів немов "Рукопис цієї книги, первісно складеної автором ще року 1938, пролежав у німецькій цензурі... і оце тільки тепер появляється друком" і що видавництво "друкує книгу в такому вигляді, який є в копії збереженого рукопису..."

Все це, очевидно, написано щоб надати посмаку сенсації і щоб написати "Коли б ця книга була опублікована своєчасно" то мовляв читач міг би ствердити "скільки прозрінь автора здійснилося в подіях останніх літ".

Ми, на жаль, не можемо розглядати цю збірку як "збірку прозрінь" і трактувати її поруч з..."Пророцтвами Михальди" бо... в збірці є вірші датованих 1941 роком чотири, 1940 роком - п'ять і 1939 - чотири.

Книжка має бути докладним передруком рукопису складеного й викинченого для друку (був у цензурі) ще 1938 році, а має тринадцять віршів (на загальну кількість 50) писаних по 1938 році!

Справді щось виглядає з тим, як з "Пророцтвами Михальди"! Це, звичайно, стосується не до автора (його дати ми поки що немаємо підстав піддавати сумніву), а що до виразної несолідності передмови видавництва "Київ".

Зміст книжки і вміщені там поезії можна би скорше назвати свого роду виданням недрукованих поезій", останні з яких датовані 1941 роком.

Нині маємо 1959 рік. Чи появились нові збірки нових поезій Є. Маланюка, написаних протягом тих 18 років? В році 1954 вийшла збірка "Поезій" в одному томі, до якої включено більшу частину його поезій виданих в попередніх роках, а саме в часі від 1925 до 1954 включно.

*Лише в цьому виданню творів Маланюка автора названо не Євгеном тільки Євгеном.

Згадані в "Передмові" "Вибрані поезії" видані в 1943 році є лише вибрані з попередніх збірок. Таким чином за 17 років (від 1924 до 1939) вишло п'ять збірок поезій Е. Маланюка і ні в одній з них не було повторювано віршів з попередніх збірок. Збірка "Влада" - належить до тих же років. А на останні 18 років (від 1941) припадає лише 46 невеличких поезій, які вмістилися на 53 сторінках цього видання. Навіть коли ми не будемо брати під увагу того, що поезії цих останніх років що-до ідеологічної лінії можна лише означити словами Лермонтова "Без стерня і без вітрил" - то і то їх само число свідчить про те, що період інтенсивної поетичної творчості закінчився.

По "еволюції", матеріяли до з'ясування якої далі подаємо, Е. Маланюк переважно віддає свій час публіцистиці, злободенний характер якої приховує під формою "розважань" і "сентенцій" свого роду Сакія Муні. Звичайно, Е. Маланюк може ще виступити зі збіркою віршів, але є всі підстави припускати, що погляди висловлені в такій збірці важко буде знайти у його творчості з двадцятих років.

Тому, що як видно з тих розважань, Е. Маланюк нині читає мало і то переважно "літературу" "схвалену" тими "опікунами" та московську еміграційну - він не знає дуже і дуже багатьох документально доведених і вичерпуюче з'ясованих річей, а тим самим його "розважання" є малоузаasadнені.

Вони не належать до поетичної творчості і тому не торкаються безпосередньо нашої теми, отже ми на них спинятися не будемо.

Е. Маланюк по закінченню середньої школи, як і багато інших його однолітків, не встиг навіть розпочати науки у вищій школі, як його затягла у свій вир революція і визвольна боротьба 1917-21 рр. Військовим у етичному розумінні цього слова він не був, але зголосився до армії УНР, був між іншим приділений до культурно-освітнього відділу і був таким чином учасником боротьби за державність. Свою поетичну кар'єру він розпочав у таборі для інтернованих у Каліші в журналі "Веселка" (1921-1922 р.) одним з редакторів якого він був.

З Каліша він виїздить до Чехії де й здобуває дальшу освіту в Українській Господарчій Академії в Подебрадах.

В 1922 році починає виходити під редакцією Д. Донцова відновлений Літ. Науков. Вістник. Ширені тоді Д. Донцовим ідеї українського націоналізму захоплюють Е. Маланюка, він починає писати свої поезії в дусі ідей пропагованих Донцовим і присилати їх до ЛНВ.

Донцов охоче підтримував молоді сили, але ще до 1924 року до Е. Маланюка "приглядався". Від 1924 року стає М. Маланюк одним із сталих чоловічих співробітників ЛНВ і в своїх поезіях талановито оформлює ідеї, які ширив ЛНВ, а в першу чергу висловлені редактором ЛНВ - Донцовим.

У 1925 році появляється перша збірка його поезій, але всі вороже настроєні до Донцова і ЛНВ елементи поставилися до збірки негативно і не реагували на її появу.

На всі довоєнні збірки Є. Маланюка, автор цих рядків містив рецензії в ЛНВ і розцінював їх, як появу наскрізь позитивну (подаємо тут передрук рецензії на збірку Є. Маланюка "Гербарій" і передрук рецензії на збірку "Земля і Залізо")

Творчість Є. Маланюка власне завдяки позитивним ідеям і ясній лінії звернула рівнож увагу московських прислужників у Києві.

Подаємо уривки одної з оцінок тої творчості:

"Критика" з 1930 року, порівнюючи творчість групи "ЛНВ" з творчістю співробітників львівських "Нових Шляхів" (оплачуваних більшовиками ж), писала, що ця творчість користно відрізнялася "ясним наставленням та часом і кращими художніми засобами. Де-які твори Маланюка, Мосендза справляють сильніше враження за сльозаву лірику "Нових Шляхів". ("Критика" ч. 4, 1930 р. стор. 93.)

Ця ж "Критика" зачисляючи виразно таких "поетів", як В. Янів, до "простаків", пише далі: "Не говоримо про таких, як Маланюк, Дажбожич, Матіїв-Мельник, Мосендз і інші. Ці говорять просто і одверто.... треба визнати: весь вогонь їх поезії скерований на агітацію за фашизм, на боротьбу проти нас. Вони (особливо Маланюк) оспівали фашизм, Італію, Мусоліні так, як досі ще ніхто з італійських фашистів. Духом "Риму" проіннята вся поезія фашистів із ЛНВ... Маланюк, передовсім, поет дії. Сила його поезії не стільки в якійсь вишуканій добірній формі, скільки в умінні конкретно формулювати точні завдання" воюючого націоналізму. Природно, "Рим" розумівся як символ "вічного Риму" - творця великої імперії і високої цивілізації, а Мусоліні трактовано було як приклад державного мужа, що намагався відродити той "римський дух", що його подивляли інші народи. Однак не слід забувати, що не могло бути мови про якусь "італійську орієнтацію" бо націоналізм вчить, що нації між собою борються і "на одній території не може вміститися навіть два націоналізми". Отже, у цій безкомпромісній, яскравій лінії і була "душа" поезії Маланюка, яка дала його творам вічне життя в нашій літературі.

Як бачимо, ще в 1930 році мусіли навіть слуги окупантів признавати поезію Маланюка гідною уваги і слушно уважати найбільш додатнім моментом у ній - послідовність лінії і "уміння конкретно формулювати точні завдання" це б то перекладати на мову поезії блискучі ідеї Донцова, ідеї справжнього українського націоналізму.

Та про Маланюка почала говорити "советська" преса й критика значно раніше ніж в 1930 році.

Згадував про його творчість, як творчість "непоганого

версифікатора" в своїй промові й Скрипник, згадували його в "життю і Революції" та "Комуністі". Не раз з ненавистю, але завжди визнавали за ним власне ту "послідовність лінії", яка впарі з поетичним оформленням тої лінії змушувала їх з ним рахуватися.

Тому, що нині Е. Маланюк пробував де-кому пояснювати свою прихильність до М. Хвильового тим, що наче б то М. Хвильовий мав дуже позитивно оцінити Маланюка, як поета, мусимо зазначити, що саме М. Хвильовий неналежить до числа тих хто так розцінював Маланюка.

М. Хвильовий у своїй статті "Дайош пролетаріят" друкованій в 1926 р. в журналі "Культура і Побут", писав: "Але радіють з цього не тільки українські фашисти (до речі, на погляд Хвильового, Маланюк дуже задається і не по заслусі гне кирпу), радіють з цього і наші внутрішні "доброжелателі", потираючи руки по закутках".

У році 1926 виступив Е. Маланюк на сторінках ЛНВ (кн. XII.) зі своїм славним "Посланням" адресованим до М. Рильського. Та в дійсності "Послання" було не лише голосом української душі, яка зверталася до всього живого там, поза т. зв. "рижською лінією", але й своєрідним "вірую" відродженого українського націоналістичного руху.

Кажемо "відродженого", бо той рух, всупереч твердженням наших москвофілів існував і на Наддніпрянщині під різними назвами. Одним з виявів його був, безперечно, перший виступ РУЦу, пізніше, коли москвофільські елементи розклали РУП - він жив далі в діяльності Української Народньої Партії. Той же рух виявився в організованому 31 жовтня 1904 року динамітовому замаху на пам'ятник Пушкіна в Харкові, та в поширених тоді ж організацією "Оборони України" летючках, що в них узаasadнювався той замах. Не інший рух оформився на початку першої світової війни в "Братстві Самостійників", яке відіграло велику роль в оформленні підчас визвольної боротьби прагнень українського народу в формі відновлення власної державності.

Донцов хоча і не належав організаційно до того руху, проте ширив ідеї, що відповідали його стремлінням і цілям, а відновлений ЛНВ від самого початку став на націоналістичних позиціях.

Отже власне ряд тверджень і думок ширених українськими націоналістами й знайшли свій поетичний вислів у цьому літературному "маніфесті".

З огляду на таке значіння цього "Послання" подаємо тут же його текст без змін і скорочень, такий, який був опублікований в 1926 році.

ЕВГЕН МАЛАНЮК.

П О С Л А Н І Є .

"А я хотів у тиші над вудками
Своє життя непроданим донести".
(*"Синя далечінь"*, 1922).

"Одбирає людина в людини
життя..."
Так і треба, так треба, країно,
Україно моя!"
(*"Тринадцята весна"*, 1926).

М. Рильський.

Там, де затон, латаття й лози
Незахвильованість води, -
Поет, рибалка і філософ,
Правдивий син Сковороди,
Збагнув криваву мудрість світа,
Солону істину буття.

Так яросно хитав нас вітер, -
Так хижо різало життя:
Від келії - тріски та попіл,
Від книг - розірваний папір...
Не самота, не сум, не опій,
Коли горить по всій Європі
В вітрах розгойданий простір!
Епоха здійснення утопій
І порох спопелілих вір.
Щож? Ліпше пізно, ніж... Пробачте.
Я так зворушено радий,
Що Вам доби цієї мачти
Над лоном тихої води,
Над поплавками, над вудками

З'явилися. І, власне, Вам,
Для кого "вічне" - не слова,
І "вічність" - не могильний камінь.
А ніби воздух, подув ніби,
Щоденний хліб.

Отсе писав

Мені недавно Юрій Липа:
"Рибальські настрої весь час
У Рильського - як не обридні!"
Й це не снобізм, це - біль за Вас, -
Це так цітхнуло серце рідне.

Еляда скитовкая в крови
Співа крізь плоть про сонце й роси,
Але ридає буровій
Про ВЛАСНИЙ РИМ.

І майже поза
В отрастний цей час у лозняках
Ховати тишу й(може)... жах.

I.

"Дай Бог, чтобы русские взяли Париж.
Пора кончить эту тупую Европу".

А. Герцен.

"Европа гние!... Присяй-бо! Гартованці
це на власні очі бачили".

(З комсомольських розмов).

I.

Три гості тут були торік:
Один - поет, два - конвоїри.
(Кажу тому, що в цих двох -
лиш партбилети замість ліри).
Поет стомився і заслаб,
В нім зворушився давній раб.
А конвоїри, як галанти,
Крізь мюзік-голли та джазбанди,
Тут не побачили того,
Що є послання цього,
Бічною темою - ЕВРОПА.
Після Полтави й Конотопа,
Городового й босяка
Та Бейліса, та самоваря,
Царя та сов-царя з Чека,

Культури, що північний "паря"
Приніс "на астріє штика", -
Не дивно. Для таких "ребят"
Європа - смерть! Європа - яд!

2.

Для них вона гние що-року,
На радість рідних держиморд,
Та жде - не діждеться на кроки
Спасенних євразійських орд,
А поки, кровушку пючи,
Кує на Русь Святу мечі,
І в буржуазнім far niente
Все снить про lux ex oriente
Капіталісти всіх країн
(Лише крім Ротшільда, природно!)
жеруть фунтами кокаїн
І ждуть: чи завтра? чи сьогодні?
"Канешно - немчура тупа,
Байтєся до сіх пор "verboten"
Єщю тисъчонок пару сотен..."
(А там вкраїнськії степа,
Натреніровані СКОРЯТЬСЯ,
Все пухнуть, пухнуть кровю праці
Сліпого темного раба,
Й на бадалайці, й на талянці
По селах грають бруд і пранці...)

3.

Одначе щож це я? - Для Вас
Ця філософія російська,
Здається, надто не нова:
Русь - Рим, христоклюбиве військо,
Сінод, нагайка, Петербург *
Та хижий овист сибірських пург. -
А в тім, масштаб, поширивсь значно, -
З "асвабодженія славян"
Наш Смердяков вже мріє смачно
Про "пролетарії всіх стран"; -
Не "щіт", не "крест" і не "проліви",
Тепер вже плянетарний плян, -
Одеського босяцтва зливи.

*Тепер - змінилось трохи плесо
Й державний центр Русі - Одеса. Е.М.

Перехлюпнуть за океан.
Відомож: пуп землі в Тамбові,
Святі всі - рускімі були, -
Злучили Маркоа з Соловйовим,
Леонтевим переплели,
І от, на сором Мілюкові
І на спокусу "зміні віх", -
Якіж можливості готові
У Мілюковерів нових!

На жаль, отсей уступ ліричний -
Plusquamperfectum Тільки слід.
Могутній вітер історичний
Знов віє з Заходу на Схід. -
Вивітрює з повітря сморід -
Отих кривавих "кіслих щец",
На мор московський - свіже море
Несе очищення кінець.
Загояться всі гнойні язви,
Мов шолуха, спадуть всі назви,
І дійсність встане в світлі дня
Грізною карою вогня.

II.

I.

Вас переконувать не треба,
Що ще Европа не згнила.
Її лице - в серпанку крепа,
Але війни кривава мла
Вже розійшлась багряним димом
І мозок вже протверезів:
Вона сія в своїй красі,
Як купина неопалима!

2.

В добу суспільного дрібніння,
Обуржуазування шляхт
Почасти покривився нині
Її звияжний простий шлях.
Що правда "lux" зі Сходу й тут
Сліпив де-кому зір короткий:
Російський дух гнилий отрут,
Надривні достоевські нотки,
Толстой, Распутін та Ілліч
Та комагенти з золотими...

- Імпонувала східня ніч
На сірім тлі валют і шімі.

Безсилля буржуа - Барбюс,
Не завше влучні смішки Шова
Сноб Франс (- гримаса à la russe,
Звалашене блюзнірством слово),
Айнштайн, що кинувсь, як Давид
На Голіята, на Ньютона...
(А в дійсности - скептичний жид
Неплідний спекулянт закона).

Прогнив до дна минулий вік,
Весь сморід виявивсь укритий,
І малпачий просяяв лик
Крізь гуманістів- Маргеритів.
Недивно, що крізь душний дим
Стрибнув і Шпенглер в "орієнти", -
Зневірений арієць в нім
З одчаю захотів легенди.

Але це стерлося, як цвіль,
Пройшло, як пароксизму хвиля,
Й після наркозного безсилля
Європа знову центр зусиль.
В малярстві путь до Леонарда,
В поезії палкий металъ,
В музиці - марші авангарда
І у всьому - одна мета:
Серця - горі і дух у Вічність,
Готична башта, як стріла.
(Відчувши подихи відвічні
Змівся навіть і Роллян).

3.

Так. Буржуа - це бич епохи
(Минулої - найменч на вік!)
Ще висяться міщанські боги:
Нечиста користь, слизька похоть,
Брудний, звалашений язик,
Кохання в ящиках готелів,
Роспушта платних менестрелів
І індульгенція - банкнот.
Звичайний низ людства. А от
Вам Вільсона суворий профіль,
І бронза Клемансо і строфи
Незломних закликів Мерсе,

Що вписані в подій анали
(Незломна постать кардинала -
Поетам скарб який несе!).

4.

Залізний Рим, - відісторичне
Невичерпальне джерело,
Де мідь латини славить Вічність
Над хвилями щоденних злób;
Де історична електричність,
Акумуляована в віках, -
Працює крізь віки на вічність
І ні на мить не зника.
Де в лящароні спить патрицій,
В пролетарі - аристократ, -
Там народився муж із криці,
Старого віку Герострат.

5.

Даруйте примітивність ліній,
В яких накреслюю цей лик -
Там лають словом "Муссоліні",
Це ж твір нового покоління
І як майбутнє, він велик.
Це - чоловік. Затерте слово
Устами Горькаво й Толстого,
Що в смороді російських сект
Повзло заслинено-знайомо,
Але збагніть звучання: "ношо"
А не "расейській челавек".

6.

Це не "Хрістосік" в смрадній секті, -
Комуністичний епілептик,
Не "каючийся дворянін" -
Це нації міцної син.
Це навіть не Петро - папуга,
Що ставши на північний лід,
Татарською петлею туго
Затиснув Європейський Схід
І кровю націй Бога й плуга
Позначив свій поганський слід.
Ні. Це вогненна марсельеза
Плебеям духа і рабам, -

Це Риму сонценосний Цезар
За царство Бога боротьба!

Ливім же в радісній відраді:
Наш край повстане і зросте,
Бо Риму історичний радій
Сягає і на скитський степ!

III.

"Наш век залізний".

А. Пушкін.

Век девятнадцятий, залізний

А. Блок.

I.

Який, до біса, він залізний? -
Машині духа не вдержать -
Ось бачимо на його тризні:
Залізо те пожерла ржа.
Тепер збагнули за століття
Бездушну трівкість речовин.
Якеж страшне лишив поліття
Нам в спадок смертоносний він!
В єдиний найсвятіший шлунок
Весь дух людини переліз,
І звали це музично-струнно
І ніжно лагідно: монізм.

2.

Матерію обожествили, -
Вона й розчавила самих!
Тепер, мов звірі, ось завили
Серед пустель, серед зіми,
В лабораторіях мудрили,
Гомункулів пекли й варили, -
То "Übermensch" то "колектив".
Плодили умоблуддям "ізми"
В масних перинах гуманізму, -
І прогремів Господній гнів:
Пекуча літня тищина
Спахнула полум'ям: війна!

3.

Не схаменулись , непокори,
Хапалися за танк, за газ, -
Все гвалтували мозок хворий,
Від вічності кидались в час.
Все думали, - минеться якось,
А в небі рділи віщі знаки,
А вітер смертоносний грав
На струнах загород колючих
І в ночах осени дрімучих
Над полем бою йшла мара.
Від Марни до болот Стоходу -
Горизонтальний Вавилон!
Могили, натовпи, походи,
Через народи й крізь народи
Дзичав і всвердлювавсь циклон.

4.

На мить завмертиб, глянуть в вись би,
Туди за літаки, в блакить, -
Де Той, хто посилає іспит
Веде народи і полки.
Prima Motore, Pantokrator
Душа початку і кінця,
Єдин космічний імператор, -
Двигун одвічного кільця.
Єдин - поразка і перемога
І в саяві тиш, і в мряці бур -
Від гуду бджіл, від зерна і до
"Симфонії мускулатур"*

5.

Всемузики всесвітніх шумів
Він диригент і компоніст
І в гулі згубному самумів,
І в тім, як пада жовтий лист.
В прозорих масах океяну,
Що коливаються у млі,
І в віршах мого пеану
Степам неплодної землі.
Механік землетрусу й шторму,
Конструктор ніагар і ос
Речовинам дарує форму
І в космос оберта хаос.

*"Крізь бурю і сніг" - М. Рильський.

6.

І от Він простягнув нам міст,
До вічності дорогу горню, -
Простори неба неозорні,
Зеднать з поділлям крови й сліз:
Хто смерть безсмертям подолав,
Хто переміг поганський морок,
Хто показав нам напрям вгору
З вязниці часу й путів зла!

*

*

*

Так. Память зберегла навік
Кривії вулиці Пйотркова
Серед сліпців, серед калік
Натхненне і видюче слово
На мові ворога.

Читкіш -

Згадався обрис Леонарда*,
(Не трубадура і не барда:
Поет, чий вірш - свячений ніж
В хижацьку душу міщанина).
Хвилинка й ми удвох - одно,
Бо наша спільна Батьківщина -
Вершина, свідки люде - дно.

Злились в ліричному дуеті,
Скрипками душі задились, -
Звучала в кожному поеті
Дзвінка від зорь небесна вись.
Вже пізно. Вколо - все мовчить.
Лихтар підвів колючі вії.
Під ним задумано стирчить
Лиш постать вбогої повії.
І Леонард: - "А що якби
Зза рогу постать Ісуса?"
(тоді він "Шлях до Емаусу"
Рождав в цаланнях боротьби): -
- "Назустріч, благодатно - просто,
І власне, в наш жорстокий час...
Чому ж би ні? І я - апостол, -
Чи може він покличе - Вас..."

* Леонард Подгорскі-Околув
поет. Див. його книгу: "

- сучасний польський

Поета манія свята
І безгріховна - не жахала.
Космічно - повно покохала
Його божественна мета.
І він ходив, вагітний духом,
Весь в апокаліпсичному огні
Й загостреним болючим слухом
Ловив ті кроки неземні.

*

*

*

Так в рік, що був від крові багров,
Ми спільно відчували: ось
З'являється на фоні заграва
Здолавши смертю смерть Христос.

7.

Після распутинських синодів,
Церковних гицелів, чека,
В Росії слово "Бог" - не в моді
І може, все це Вас зляка. -
Та, пригадавши даль віків
І уявивши шлях в майбутнє,
Збагнете Ви, що "Бог Батьків"
В кривавій пітьмі диких буднів -
Вікно в блакить, в буття, в світи,
Зір неба над скаженим виром,
Побідний поклик висоти
І благодать - не бути звірем!

8.

Христос не мрія й не мара
Чи Нестерова чи Толстого,
(Блюзнірство пензля і пера), -
Христос - то чинна путь до Бога,
То, перш за все, моральний труд.
І в днях натхнення Богом праця:
Випалювать щоденний бруд
І виростать, а не скоряться.
Щоб кризь умовний час землі
Врости у неба вічність божу.
Це не безсилий плач у злі,
А понад злом крилате: можу!
Це не в'язничний рай рабів,

В кастратній рівності - отара, -
Ні, це в блакить готичний спів,
Це - творчість, мужність, слава й кара.
Так. Кара. Бо не мертвий "мир",
А чинний "меч" на землю дав Він:
Здолавши ніч, з хаосу тьми
Йде день в багрянородній славі.

Е П І Л Ї О Г . . .

Старі знайомі: Фавст і Мефістофель.
М. Рильський.

На чорта нам здалася власть?
Нам дайте хліба їсти!
Тому-то:

А за повстанцями ідуть
Співають комуністи (?)
П. Тичина.

І.

Доба заголення всіх правд,
Руїна культів рукотворних.
Вернувся даремний аргонавт
І лише тьми руно пращорне
Торкнулося безсилим рук.
Машина не спасла людини.
Від смерті, самоти і мук
І підлюдині й надлюдині
Едґардів крук в журбу й докор
Як завжди криче: "Nevermore"!

2.

Четверту вже координату
Знайшли. Про третю ж, як - нема
І дух, двохмірно розіпятий,
Гнітить двохмірною тюрмою.
Дрібним та сплющено-плескатим,
Що загнили в людським кублі,
Їм не дано владикувати,
А - пасожитами землі.
Проживотіти в гнійних верствах
І снитись, на шунок молячись,
Про "волю", рівність та братерство"

Та "перековані мечі" .

Ганебний час. Такий контраст
Лиш за одне сліпе століття.
Хто Данту брат? І хто сестра
Тій Беатричі? Лихоліття
Все замулило й занесло,
Добро здрібніло й зблідло зло -
І зжух Наполеонів профіль.
"Старі знайомі"? - Лиш мара.
Наш вбогий біс - не Мефістофель
І Фавст - давно на біржі гра;
Збрехлилий парлямент - наш форум,
Дух - грамофон і гума - честь,
Доляр - lapis philosophorum
Й навколо нього - космос весь.
Про Маргариту ж бракне слів:
"Мікадо", "шімі" й " tout pour vivre"

Доба ж спалила й пропекла,
Від різних лаштунків звільнила.
Здиhaють, здохнуть діти зла,
Людці й недолюдки здрібнілі, -
Гряде наш ренесанс в огні,
За всі страждання, скрути, страти,
І на пустельній цілині
Загуркотить готичний кратер.
Кінчається смертельний транс
На диких згарищах утопій,
Із Риму, з Заходу, з Європи.
Йде Християнський Ренесанс,
Йде як судьба, як суд, як кара,
Щоб знищить рештки і зродить
Палкий Везувій з Ніагари,
Свячене полум'я з води.

Холопські культи, рабські схизми,
Солодкий сморід гуманзму,
Звалашена душа міщан, -
Все палить Бога ярий дотик:
НАД СВІТОМ СЯЄ ХРЕСТ МЕЧА,
Й ГУДЕ ХОРАЛ НЕСТРИМНИХ ГОТИК.

II.

Пробачте довжелезні вірші
І особливо, бідність рим.

(Тепер писати стали гірше, -
Поетів вже не вабить Рим).
Пробачте де-яку нервовість,
Несконструйованість думок, -
Пишу по роках сліз і крови,
Що напроорокував пророк:
"Присплять лукаві і в огні
Її, окрадену, збудять". -
Прогаляли великі дні
Скалічені й маленькі люде,
Заслинили в ганьбу і бруд
Велику віру - й на руїнах
Отарою мандрує люд,
Що мав зродити Україну.

Нас люто, хижо обікрали -
Бо аж по бурях, по вітрах
Ми зрозуміли, що програли,
І доказ цьому - епіграф,
Що взяв з останніх Ваших творів.
Чи ж не трагічно, що поет,
Який лікує душі хворі,
Який майбутнє носить в зорі,
Збагнув закон життя.... zu spät"
Чи ж не трагічно, що коли
Вітри історії гули
Над скитським степовим простором
Ми не гукали "диким хором",
Бо нас тоді так вабив Блок,
Так гіпнотизували "ізмами"...
А серце нації гнило
В жовтоблакитнім онанізмі.

Не гнівайтесь, не назовіть
Це ядом пізнього докору, -
Він не до Вас. І це не Ви
Труїли ту сліпу і хору
Потвору припонтійських піль.
Ви - лиш рефлекс відвічних хвиль.
Ви - лиш інерція Еяди,
Еяди скитської. Й не гріх
Було б для іншої пори
Складать канцони та балади.

Ви - син самої серцевини
Слабої нації, якій
Понад майбутнє України

Дорожче теплий супокій -
Їй барва крови серце крає.
Їй грім - забава Ілії,
І мудрість - "моя хата з краю" -
Вся філософія її.
Колумб, да-Вінчі, Алігері
Чи Дон-Кіхот - для неї міт, -
Хахлацькі унтерофіцери
Її патос на сотні літ.
Їй вороги - лиш "воріженьки",
Що "згинуть" - невідомо як,
Її герої - вінніченки
Та "каріючі" і гопак.
Її метафізична суть -
Палка й "слабенька" молодця,
Розслабленість, болото, муть
Й ніколи - мідь, залізо, криця.
Бо, крім Богданових змагань, -
Глухі віки образ та ганьб!
Вона жила без архітекта
Й була об'єкт - замість субекта.

Як в нації вождя нема,
Тоді вожді її - поети:
Міцкевич, Пушкін не дарма
Творили вічні міти й мети, -
Давали форму почуттям,
Ростили й пестили події,
І стало вічністю життя
Їх в формі Польщі і Росії.

Шевченко лиш збудив хаос,
Що нерушимо спав над степом, -
Він не здійснив своїх погроз,
Він Гонта був, а не Мазепа.
Але і він багато знав
Того, що ми давно забули, -
Й коли б при нім отся весна
Загуркотіла ярим гулом,
Не йшов би він до аксіом
Так довго, жертвенно і трудно.
Він не хитнувся б перед злом
І мужно стрів би день наш судний,
Міцна кров нації й родини
На смерть штовхнула б за життя -
Бо так і треба Україно,
Країно проклята моя!
Бо так і треба, так і треба

Чужее різати життя,
В ім'я Христа, безсмертя й неба,
В святої Вічності ім'я.

("Літературно-Науковий Вістник", 1926, Книжка XII. Стор.289-302).

Примітка: до "Послання":

1) Ставлення Е. Маланюка до "трьох поетів", що побували в Європі (П. Тичини, В. Поліщука і О. Досвітнього) певно було підказане Ю. Меженком, бо в "Життю і Революції" за 1925 рік ч. 5, отже перед написанням "Послання", в статті Ю. Меженка "Європа чи Просвіта" читаємо: "Відрядив "Гарт" до Європи трьох українців. Повернулись. Двоє мовчать, третій, справді говорить, але що і за що він говорить? Що він побачив?

Почитайте його статті у "Культурі і Побуті", у "Всесвіті". Від Європи нічого позитивного крім котелка на голову, лякерок та вічного пера в кишеню на грудях він не придбав. Він побачив чад від димарів у Празі, голих танцюристок у Парижі і щось середнє між першим і другим у Берліні" ("ж.і Р!" ч5 ст. 52).

2) Оцінка Т. Шевченка і пов'язане з нею протиставлення Мазепі - помилкове. Треба думати, що виробив собі такий погляд Е. Маланюк на Шевченка не під впливом Донцова (бо Донцов ставить Шевченка дуже високо), тільки під впливом комуністичних критиків, які вперто намагаються всупереч правді зробити з Шевченка "бунтаря", якому чужі державницькі стремління.

Вони промовчують при тому, що власне Шевченко, всупереч усім нашим історикам того часу, ставився до гетьмана Мазепи з винятковою симпатією і розумінням.

3. Не всі висловлені в "Посланні" мовою поезії погляди були притаманні українському націоналізмові, а тим більше не завжди їх формулювання було остільки влучне і стисле, що б унеможливлювало хибне інтерпретовання, але ці всі питання виходять по-за межі нашої теми і тому ми їх цілком не розглядаємо.

Коли це "Послання" і було промовчане великою частиною галицької преси; то воно викликало на Наддніпрянщині голосний відгомін.

"Послання" було остільки яскраво протимосковське, що не могло бути ніким в "УСРСР" потрактоване не то прихильно, а навіть спокійно.

Його негайно передрукував в уривках, навмисне фальшиво коментуючи та неправильно переказуючи пропущені частини, "Комуніст" - найбільший і найповажніший (оскільки взагалі можна говорити про "повагу" будь-якого большевицького органу) часопис УСРСР.

Ми далі, в кінці цього тексту подаємо текст того передруку "Послання" в "Комуністі", як дуже цікавий матеріал і як показник не-аби якого значіння того "Послання".

Рівно ж цей передрук і наświetлення вказує, що саме в "Посланні" Маланюка було найбільш "неприємне" для приплентачів і гайдухів московських окупантів.

Певно за тихим дорученням партії тоді ж пише послужливий В. Сосюра досить бліду й низьку своїм поземом "Відповідь" на "Послання" Маланюка у віршованій формі. Ця "Відповідь" була вміщена в журналі "Червоний Шлях" ч. 5 з 1927 року на стор. 9-18. Цілий текст тої відповіді рівнож подаємо в кінці цього нарису.

Тоді ж, як по команді реагувало ще кількох московсько-советських підлабунників на це "Послання" Маланюка, а серед них і Я. Савченко.

Е. Маланюк zareагував своєю блискучою "Реплікою", яку тут наводимо в цілості:
Е. Маланюк.

РЕПЛІКА.

"Не сперечатимусь: я син свого народу -
Сліпця відвічного, каліки і раба,
І, мабуть, таки так, що образ Квазімодо
Із образів усіх найбільш мені б припав.
То ж хай оттак: страшний, великий, незугарний
Я - лихом виплекан і викохан у темі,
Щоб в рухах дзвонаря нестримано і марно
Казився лютій гнів непримиренний мій.
Щоб в чорний час зневаг, насильства, гвалту й муки,
Коли регоче хам над немічкою краси, -
Враз вовком кинутись, налять залізом руки
І кровю ворога жагу свою зросить!
Стою в височині, в стрільчастій амбразурі,
А там внизу - юрба, де - наймити, старці
І красний Шатопер, ще несвідомий бурі,
Яка пала в очах, яку держу в руці.

Як ми казали ще в 1930 році Е. Маланюк творив і творчість його була такою ж яскравою и блискучою, як і попереду хоча, московські підлабузники, які пильно стежили за всіма його творами, хотіли вже тоді в них побачити так бажане їм хитання і втрату ясної перспективи, хотіли побачити перші ознаки духового заламання і морального загнивання.

Та ж "Критика" хотіла переконати, що "Марно Донцов волає: орієнтуйтеся на націю, виробляйте характер, загартуйте його, словом - куй нову людину. Колись Маланюк кував... А нині... нічи він пише:

"Біжу повз дні, як бич карає спрага
Урвать, роздерти історичний тяг".

("Критика" ч. 4, ст. 92).

Та можна сказати майже певно, що в 1930 році Маланюк ще тримався добре, але безумовно він ніколи не дорівнював своєю вдачею тим вимогам, які сам же ставив у своїх поезіях.

Вже певне занепокоєння в одного з редакторів ЛНВ викликав лист Маланюка, в якому він кончею опублікувати його протижидівську статтю (пов'язану з убивством С. Петлюри) під неукраїнським псевдом пояснював тим, що, мовляв, можуть і з ним "розправитись". Певно не лишився без впливу на Е. Маланюка і відхід від ЛНВ Ю. Липи, безпосередньою причиною якого було становище Донцова в справі авторства реферату "За героїчний театр" (Геркен-Русові?).

Могли впливати ще й інші моменти, а серед них виразний "бойкот" (непомічання) його творчості в угодовських колах Західної України.

Однак, повторюємо, в 1930 році Е. Маланюк ще не "еволюціонував", навпаки, запевняв у своєму вірші під заголовком "Одного вечора", дослівно:

"...Хоч і труїли і дряпали "рідні" -
Чорта пухлого! Не покаюсь -
-Вірші занадто мідні!

.....
Тільки б дочасно не догоріти
В сутінках згаслих найменш".

Та наведені слова все ж не лише стверджували про те, що було щойно сказане, але й викликали вже неспокій бо вказували на ще одну хибу характеру - славолюбство, боязнь не "здобути собі імени"!

А писані до того часу вірші були справді "занадто мідні" у найкращому розумінні цього слова і варто було, вірячи в ту "мідність" - не зважати на брак успіху серед сучасників.

Певно чи не те дрібне "славолюбство" і спокусило Е. Маланюка в 1934 році вперше "скочити в гречку"!

У 1934 році появився у Варшаві кварталник "Ми". Формально видавало його В-во "Варяг". яке своїм знаком обрало

варяга з піднятим мечем. В дійсности за журналом стояли ті кола, які співпрацювали з польськими урядовими чинниками і мали на меті зліквідувати український націоналізм, викликавши фермент ідеологічного характеру. Мета і методи були подібні до тих, які мали "Нові Шляхи" та група Боднаровича і Паліва.

Серед співробітників "Ми" були Н. Лівидька-Холодна, ображений на Донцова Ю. Липа, драгоманивець Б. Ольхівський, П. Зайцев і такі креатури як Я. Дригинич, А. Коломиець, Крижанівський, Доленго і т. п.

Цей же журнал видавав "Бібліотечку Державника" в якій було подостатком інсинуацій опертих на перекручених і пофальшованих цитатах. (одна окрема книжка була спрямована проти писань Донцова).

Про мету з якою створено "Ми" знали навіть ті читачі, що перебували далеко поза Варшавою, отже не міг не знати і Е. Маланюк, який тоді стало жив у Варшаві. Проте, власне Е. Маланюк опинився серед поданих в оголошенню співробітників "Ми" і його вірш потрапив до першого числа.

Донцов (тоді ще цілком незалежний) поїхав особисто до Варшави і поставив справу ясно: або-або.

Наслідком була коротенька "покаянна" заява Е. Маланюка, видрукувана у "Зістнику" за 1934 рік.

На цьому тоді кінчилося "незаконное сожителство" хиткого в своїх переконаннях, але ласого на популярність Е. Маланюка.

У 1945 році заіснувала нова ситуація. Прийшли до голосу виховані під владою Москви ліво настроєні і ворожі українському націоналізмові елементи. Е. Маланюк почав обережно до них наближатися і навіть брудні, провокаційні виступи "МУР-у" (маємо на увазі статті друковані у "збірниках" "МУР-у" і в альманасі "МУР"у) не перешкодили йому виступати на зібраннях цієї організації з рефератами, в яких захвалювалося тих, кого перед тим осуджувалося (напр. - Зошенка).

Але все ж Е. Маланюк ще наче б то вагався. Та в 1949 році раптом у числі 8(265) "Українських Вістей" появлюється "Друге послання" (цим разом ні до кого не заадресоване, бо ого сенс полягав у тому, щоб перекреслити перше "Послання", це б то це було віршоване відречення від того першого "Послання").

Це "Друге Послання" появлюється з підозріло докладною датою 30 червня 1944 року і такою дивною приміткою: "Страчений рукопис цієї речі випадково знайдено зичливими людьми і надіслано до Редакції".

Несамохіть насувається припущення, що власне на чийсь вимогу це "відречення" мало появитися саме в органі Багрянного, а примітка - була "концесією" для Маланюка.

На цей час припадають якісь розмови з "Глобенком" і

виплачення Маланюку гонорару за книжку, яка не була друкована.

Після цього наступає досить виразна "еволюція" в творчості Е. Маланюка.

Це "Друге Послання" появляється згодом у змінений редакції у виданій УВАН та НТШ в 1945 році збірці "Поезій" Маланюка. Поява цієї збірки свідчить, що Маланюк перестав бути "проскрибованим" і "приймається на лоно" тих елементів, які завжди поборювали справжній український націоналізм.

Ось текст цього "Другого Послання", друкованого в ульмівських "Українських Вістях":

ЄВГЕН МАЛАНЮК.

ДРУГЕ ПОСЛАНІЄ.

В повітрі мгла і смертний одур,
Охляле сонце, як сліпе, -
Це спалену Твою свободу
І напівмертвого Тебе,
Народе мій, вітаю словом
Під небом, від війни багровим,
Під рокоти чужих гармат,
Коли мордує брата брат,
Коли пророцтва найлютіші
Оце сповняються навбач,
Коли скупі перерви тиші
Невтішний роздирає плач.

Потрібен племінь Єремії, -
Та, ненароджений, він згас.
Крутіж лихої веремії
Поніс у вир смертельний нас
І носимося, як билини,
Понад румовищем руїни,
Аж поки сіркою й вогнем
Нас згубний подих не здмухне.
Внизу ж - Твоє безформне тіло
Звивається під градом кар:
В чужій руці - безкрила сила,
В своїй - безсилля і тягар.
Роздіблене - дощенту крушить
Закон життя. І де ж вогню
На вожденят вошиві душі,
На лицедіїв метушню,
На їдь продажноі безради,
На яди дідичної зради,
На вікозій коловорот
Хохлацьких охів і глупот?
Актор чужі малпує міни,

Крутій відсотки жне з легенд,
Нашадний дурень рота слинить
І всіх їх продає - агент.
Ця зоологія убога

Все застуге. А з боку десь
Гірким сміється сміхом Гоголь
("З самих себе бо смієтесь")
І корчить постать вовкулачу,
І тане сміх у пеклі плачу,
І знов зникає. І дарма
Сурмить Шевченкова сурма.
Бо і трибун грамофоновий,
І рідномовний графоман -
Лиш про недолю й чорні брови
Вискиглюватиме пеан.
В тім ярмарку все творче гине,
Задушується все живе,
Все вічне робиться хвилиenne
Й стає живучим неживе.
І мертві душі бенкетують,
Прищеплюючи, як отрую,
Ледачу кров, духовий гній
Всім паростям гієрархій.
Герой доби встає в цій аврі
Космічних бур, космічних гроз,
Як спраглий містечкових лаврів
Здрібнілий мікромалорос.

Народе мій! Отсей непотріб
Ти за які гріхи придбав?
Чи соромницька пристрасть Мотрі
Й Мазепи старчий безугав?
А чи перебіг надто сковзський
Двірської служби Розумовських?
Чи стилі життєвих спонук
Поганів внуків і онук?
І з того гойного врожаю
Вже півстоліття пемо жах:
Доба нам обжинки справляє
На наших душах і тілах.
Та ти не виграшка природи,
Не примха лиш земних стихій -

Ти не загинеш, мій народе,
Пісняр, мудрець і гречкосій,
Бо вірю: судні дні не даром

Твій чорний рай зняли пожегом
І племінь слупами росте,
Сполучуючи з небом степ,
І небо сходить на країну
Крізь рик заліз, крізь звіря крик...
Крізь дим руїни....

- Україну

Новий узріє Чоловік.

30 червня 1944.

Як бачимо, в "Другому Посланні" Е. Маланюк зрікається всього того, що уважає святим і високим у першому "Посланні". Тут є і слова проти "братовбивчої війни" і нотки в стилі О. Турянського ("Поza межами болю") і просто переляк крілика. Їй виступ проти "вошивих душ вождєнат" (треба думати, що мова про Бандеру і Мельника), є мова й про "яд дідичної зради" і тут же поза особи, що кажучи словами Хвильового "задається і не по заслугі кирцу гне".

В цьому "відреченні" пацнув поет копитом і минуле козацьке (не минаючи й гетьмана Мазепи) і сучасне та коли раніше, не лише в "Посланні", а в цілому ряді своїх віршів давав перевагу "воєкові" над "хліборобом" і "піснярем", то тут задекляровується виразна орієнтація на "гречкосія", "пісняра" і "мудреця" (чи не того, хто казав "моя хата з краю" в першому "Посланні"). Попередня ідеологія певно унята в словах "звіря крик" і, як впливає з цілості тексту, Маланюк звертає сповнені жахом очі, шукаючи рятунку в бік "гуманізму" і інших "ізмів".

Ми знаємо, що М. Рильський свого часу писав такі твори, як хоч би чудовий поетичний твір, видрукуваний в 1922 році окремим виданням під назвою "Синя далечина".

В цьому творі мріяв поет:

"Про острів той, що осіяв Шекспір,
Де Дікенс усміхався крізь тумани..."

згадував про Венецію і тоді виринала в його уяві чарівна постать Дездемони з Шекспірового "Отелла" і він писав:

"Хай хоч ві сні венецькі води	Плюскоче водяна дорога,
І мармур сходів та колон	Одбивши золоті вогні
І сляиво вроди, і давні годи	І голуби Марка святого
І тоскне золоту Мадонні!	Заснули в синій тишині.
Білоодежна Дездемона	Ти руки простягла лілее
Стоїть на сходах угорі	І плине чорний войовник
І над чолом її корона	Що в білих снах душі твоєї
З троянд вечірньої зорі.	Малював вогнем на вік, на вік!"

Згадував Рильський і Францію:

"На світі є веселий Лянґедок
Цвіте Шампаню Франція весела

Де в сонці тане кожний уголок
І в виноградах утопають села!
Десь є Марсель і з моря дух п'яний
Десь полювали милі Тартарени"
і мріяв тоді "Хай хоч ві сні мандрівки дальні
Без суєтливих перепон
І очі радісно - печальні
Білоодежних Дездемон!"

І орієнтувався тоді М. Рильський виразно на Захід.

Та найголовніша мрія колишнього Рильського висловлена
в іншому творі:

"У тиші, над вудками
Своє життя непроданим донести..."
не здійснилася і тепер М. Рильський - "орденоносець", тепер
"держава" видає все нові й нові видання його "творів" та
за те з тих творів щезли безслідно і "Синя далечинь" і ряд
інших чудових поезій, а за те появилися вправді, менш гар-
ні, але такі, що дали підставу Донцову назвати М. Рильського
"поетом чорної лжи"...

Ця згадка про М. Рильського наче б то "не на тему", а
тим часом вона пов'язана з цілком подібним явищем: з книги
виданої "НТШ і УВАН" "Поезій" Е. Маланюка зникло безслідно,
як те перше "Послання" так і ряд інших творів, а знова ряд
віршів підпав змінам і "скороченням".

Зникли напр. "Покарано", "Все сплять", "Бідне серце"...
"Ні не тропарь і не псалом", "Тут ті ж невольники злиденні"
"Не збрехала . руками рабів", "Крізь останній пройшовши іс-
пит" і багато інш. За те вміщено "Друге Послання" (хоч не
має першого!) і подібні твори писані по війні.

Чи ті поезії випадково пропущені? Так же "випадково"
як і в творах Рильського!

Бо ж хіба можна вмістити поруч зі словами "Другого по-
слання" ("Ти не згинеш мій народе, пісняр, мудрець і гречко-
сій...") такі "еретичні вірші":

"Крізь останній пройшовши іспит,
Вогняну прийнявши купіль,
Не сиди на вечірній присьбі,
Під бандуру плекаючи біль.
Ні, забудь, що з імям "поляне" -
Ти був хитрий, лагідний раб, -
Полюби божевільне і п'яне,
Коли загремить пора.

О, тоді вже не треба плуту, -
Чересло оберни на ніж,
Перекуй на шолом і кольчугу
Носріблений від праці леміш.

Що ж! Хай з кровю мішається порох,
Відвічних шляхів землі, -
Але помятатиме ворог
Як топтати твої ковилі,
Але помятатиме, хижий,
Що то є - парча пшениць:
Понесе переломані крижі
Під побідний грім гаківниць.

І закаже не дітям, - онукам, -
Перекрочувати межу.
То ж здолай до останньої муки
Свою долю віддати ножу,

Боронить пазурями, зубами
Землі покраяну плоть!
Не встигали б ворони степами
Ворожі кістки полоть!

Не вспівали б вітри співучі
Розносить полонених плачі.
Памятай - треба різати і мучить,
Бо то з плугу зродились мечі!"

Чи міг нині Маланюк, після реверансів на адресу Ахматовій і
інш. вмістити таку відповідь Полонській:

"Не збрехала: руками рабів.
О! Відчув до останнього нерва.
Та тепер під осіннього вітру спів
Петербург ваш - смердяче стерво.
Та тепер вам - блискучий Петрів парадіз
Провалився, як болячка гніюча:
Це козацької крові, козацьких сліз
Помста прийшла неминуча.
Кого хочете - ставте! Ні мідний ваш цар,
Ні гнила пранцовата потвора -
Не допоможуть! Вже зник наворожений чар:
Всі застави хитає ворог.
А рабів вже немає. Усіх пропекло
Революції вітром гарячим.
І на муки, на визиск, на гніт і на зло
Ми вже більш не зітхаєм, не плачем.
Так! Вершника Мідного долу - беркиць.
Запалає правдива робота,
А над мідним тілом кинутим ниць,
Стане бронзовий Полуботок.

Самозрозуміло, що з "Полину" зникає:

Тут ті ж невірники злиденні,

Тут та ж сліпа і рабська кров,
А там ім'я посмертне "Ленін"
Вже обертається в "Петро".
І знову, знову Вершник Мідний
Над брукми з твоїх кісток,
Пускаючись в гальоп побідний,
Заносить мідне копито -
Це ж він, незнищений, як завше,
В вітрах історії - стріла, -
Москву залізом загнуздавши,
Ще раз Полтавою пала.
Сей мрець воскрес і бенкетує,
Налявся кровю і гуля, -
Копитом топче і катує,
І стугонить моя земля.
І тяжко стогне раб відвічний.
Даремно клекотить весна
І віє вітер історичний:
Він знов не чує і не зна!"

або з "Варязької балюди" дванадцята строфа, яка закреслювала
межі України, які наказано забути:

"Оттак лежиш заміряно-розкішна.
Солодкий сон від Дону по Попрад...
І медоносний вітер хилить ніжно
Твої жіночі пристрасні степа."

Не знайдемо в збірці також вірша присвяченого Тичині:

ПОРТРЕТ.

Ненавидим прокляту мідь
Бетони і чугуни.

Ти крихкий, склерозний і плаский, -
Дальній родич Сковороди.
Панська ласка... Бо з панської ласки
Від рабині ти, власне, й вродивсь.

Не червону, а жовто-іржаву
Ти одержав у дідичність кров,
Щоб кріпить прандювату державу
І отруювати Дніпро.

Гіпертрофія пів-інтелекту,
Рахітично-ритмований нуд....
А історія з орлим клекотом
Так натхненню крилить весну!

А космічні вітри зкуйовдили
Апокаліптичні вогні! -
Тиж, і ті, що з тобою, - бовтають
По калюжах вчорашній гній.

Фарісей в проfoдежі митаря -
Ти ховаєш за шкельцями зір,
Бо твій бог - з маленької літери,
Бо по фаху ти - євнух краси.

Не маємо однак наміру твердити, що всі щойно подані вірші мусів погодитися забути Е. Маланюк, лише уважаємо конечним відмітити той факт, що вони не дісталися до збірки його "Поезій", як і перше "Послання" (нехай би хоч в уривках) і що поява "Другого Послання", яке дісталось до тої збірки, управнює нас, з причин зясованих попереду, до висновку, що є вистарчаючі підстави для того щоб говорити про ідеологічну "еволюцію" яка виявилась у поетичних творах Маланюка і що слід зберегти для історика літератури, публікуючи їх ще раз, ті матеріали, які пощастило ще відшукати.

РЕЦЕНЗІЯ НА ЗБІРКУ ВІРШІВ Е. МАЛАНЮКА
"ГЕРБАРІЙ".

ЄВГЕН МАЛАНЮК. ГЕРБАРІЙ. (Книга віршів 1920-1924 р.) В-во "Пілігрим". МСМХХVI, Гамбург. Ст. 48.

Ця невеличка, чепурно видана книжечка містить вірші, з яких велика частина вже друкувалася в різних періодичних виданнях.

Багато з тих віршів мають першорядне значіння, як зразкові твори нашої молодшої музи, але є серед них багато й таких, що стануть цінним матеріалом для історика літератури, дозволяючи прослідити процес формування як світогляду так і літературної манери автора.

Перші (хронологічно) твори Маланюка безперечно виявляють певну залежність щодо форми від старших поетів - П. Тичини і М. Рильського, а подекуди навіть М. Вороного. Однак ця залежність може лише бути хіба доказом, що в розумінні форми Є. Маланюк не був безбаченком, хоч не був і сліпим наслідувачем. Вчитайтесь в це чудове "Рондо":

"Весна і синь! Пісень і сліз не треба,
Мовчи, вслухайсь. Дивись в нічну глибину,
Там літери сузір'я говорять з неба
Про вічності безкрайну далечину.

А тут, на дні - глибокий спокій склепу...
Кохай красу ще несвятих пустинь,
Кохай Едем, що сніє в темі Еребу,
Вслухайсь, як правлять там таємну потребу
Весна в синь".

І нам стане ясно, що своїм характером, елегантним стилем та погідним настроєм цей вірш надається на те, аби зайняти почесне місце серед творів Рильського, або взагалі неокласиків, хоча він не є чужий і Вороному.

Вірш із циклу "Євангелія піль" зраджує близьку знайомість з творами Блока; ось як вірш починається:

"Все здавалось, що там, за селом
Під горбом, біля того хреста
Легкий вітер торкнеться крилом
І ми раптом побачим Христа".

Може на подібні мотиви натхнув автора й польський поет Леонід Подгорські-Околув, але в трактуванні теми відчуваться впливи Блока. Ці й інші впливи допомогли молодшому поетові опанувати слово і він, визволяючися поступово від них, в розумінні тем і змісту, дарує нам повні чарівної елегантності й вибагливої музики вірші.

Мова віршів друкованих в збірничку "Гербарій", загалом чиста й добірна (оскільки не матимемо на увазі три зайві вар-

варизми: "зябли", "крайобраз" і "трибі", які якимось втрапили до його творів).

Є в збірнику й вірші, які роблять з автора, як він сам влучно висловився в одній вірші, "малоросійського Єремія" - поета українського, потоптаного знова й поневоленого варварами, степу та ще не витвореної (і в цьому трагізм) нації. Він так гостро й глибоко відчуває весь жах останніх подій:

"Покарано... На наші кров і піт
Прийшла орда. Лишили олтарі ми,
Шукаєм путь в туман незнаних Римів
Вратовані зпід варварських копит".

Він, як і інші "врятовані", опинився на чужині, але всі його мрії завжди линуць до рідного краю, бо:

"не допоможуть ні подорожі далекі,
Ні чужа далечинь, ні весна, ні Париж",

тому, що поетові:

"Не треба ні паризьких бруків,
Ні Праги вулиць прастарих:
Все сняться матернії руки,
Стара солома рідних стріх.

Все сниться гук весни і вітер,
Веселий вітер світлих літ.
А - тут - молюсь, убогий митар,
Шукаю Твій вогненний слід..."

І дійсно Маланюк безупинно шукає вогненних слідів України і його не покидають болючі сні - візії поневоленої, уярмленої Батьківщини:

"І вчора знову снилась Ти -
З пекучим зойком в тайні зору -
І степ і села і хрести
І свист херсонського простору".

Як справжній син степу він відчув цей "свист просторів" і "гук степової весни" і тому вітер та далечинь викликають на чужині все знов і знов образ рідної країни, яку він вміє нераз, як справжній закоханий, під впливом пристрасної любови картати, кидаючи болючу правду в очі:

"Чужим богам приносиш жертви,
Весталко самозгуб - пожеж,
Та сум тяжкий, відвічно-мертвий
На грудях камнем бережеш".

Та все ж з прихованою надією, з пекучою тугою з чужини питає поет: "..... крізь туман розлук

Окажи, скажи, яким тепер Ти?
Влучив навік монгольський лук,
Чи воскресеш в тиші смерті?

Чи сниться ураган повстань?
Чи мариш ароматом крови?
Чи сниться бій? І може ніж
Хоч уві сні Тобі хрестом став,
Хоч уві сні тепер брениш
Липким, солодким словом "помста"?"

В розпаленій прагненнєм помсти уяві поета встануть не раз
картини інші, коли:

"Бились бурі золоті і сині,
Рокотав літавровий натовп.
Із пустинь в прозору далеч сині
Вів і закликав промінний стовп..."

та все "Промайнуло. Пропалахкотіло", а тепер в багатьох:

"Вже раб кричить, вже мріє раб минулим
Вже йде назад в єгипетську тюрму".

Та Маланюк сам цілком природно, що не лише не має нічого
спільного з тими зневіреними невдалим бунтом рабами, не лише
чужий "яблуновоцвітній" поезії та поезії лагідної краси, же-
рцем якої можемо вважати Рильського, але й є вістуном чин-
ної боротьби, є пророком, вісником добу крови й змагань. В
творчості Маланюка ми знаходимо затерту традицію Шевченко-
вого Заповіту.

Маланюк майстерно відчув особливість української пси-
хіки і в своїх "Псалмах степу" вказав причини нашої страш-
ної поразки в тисячолітніх московсько-українських змаганнях.
Поет з жахом мусив ствердити, що його степова країна ще "не
мати", що "шал коханки" ще може довго разом зі специфічною
психікою "степової бранки" спричинятиметься до того, що "тіль-
ки просвистить аркан, покірливо підє сама з лукавим усміхом
у бран" його нація. І автор, будучи не лише співцем національ-
ного горя, але й поетом патосу, гостро відчуваючи, як "все ті-
ло пражить сором, гостріш ніж біль найтірших кар", розуміє і
вірить, що все ж прийде пора, коли його "Степова бранка", "бе-
зсила й гарна", яка осаяла "чужий намет" в слушний момент
"стисне віроломний ніж". Маланюк, правда, розуміє, що однакові
причини (до котрих передусім належать психічні властивості)
причинились до того, що:

"Скитський вітер гуляє й нині,
Як тоді, пам'ятаєш Ти?
І степи твої знов пустинні,
Хиба тільки нове - хрести".

І хоча це все викликає нестримані й образливі слова на
адресу так гаряче любленої батьківщини, але вже за хвилину
поет каже:

"Тепер, коли кругом руїни й вітер,
Я припадаю знов до Твоїх ніг, -
Прости, прости, - молю, невітшний митар,
Прости, що я - останній печеніг"...

Зрозумілим нам повинно бути, чому бували моменти, коли здавалося Маланюкови - що:

"Будуччина - глухий туман -
Над мертвих днів густим намулом
Ховає вогники оман", - а тимчасом дійсність
лише стверджує, що нарід його :

"Все тіж невільники злиденні,
Все та ж сліпа і рабська кров...
А там - ім'я посмертне - Ленін
Вже обертається в Петро.
І знову, знову Вершник Мідний
Над брукми з твоїх кісток,
Пускаючись в гальоп побідний,
Заносить мідне копито".

.....

Ця страшна картина наруги над нацією викликає у поета не покору переможеного, а віру, навіть певність:

"Знаю - буде! Знаю - вдарить!

І знов і знов хитнеться світ".

Ця певність, разом зі свідомістю свого покликання, зі свідомістю, що:

"Не смерть - на безсмертя засудить

Мене присуд сліпого життя" змушують Маланюка високо підняти "смолоски поета", в якому, як каже він, "мязи й мозок мій горять" і "нести туди - де мріють мети, де з крові родиться зоря".

Так Маланюк знайшов нарешті свій правдивий шлях і українська література має в його особі видатного поета національного патосу, "поета реваншу", співця горя і змагань не класи, не групи, не народу навіть, а цілої нації, як абстрактної, вічної цілості!

В ньому заговорила національна гордість і збудилась приглушена в інших сотнях літ неволі і ганьби кров варяжських суверенів, і він окрилений ідеєю реваншу кидає заклик своєму народові:

"стати шулікою, вовком, буй-туром" і
вилити
"всю падючу отруту злоти
На сусальне злото Кремля".

Пройдений Маланюком поетичний шлях вказує, як швидко він ріс, і тепер, добре орудуючи поетичними засобами та будучи членом ще може не існуючої нації, але нації, котра буде бо вже має молодь, яка думає не по рабськи, творить нові цінності. Твори Маланюка (нові) свідчать, що він продовжує уперту працю над собою, і як вільна (своєю психікою) людина порушує теми, котрі мають вселюдське значіння і збагачує нашу літературу.

("Літературно-Науковий Вістник", 1927 р. кн. II. стор.183).

РЕЦЕНЗІЯ НА ЗБІРКУ ВІРШІВ Е. МАЛАНЮКА.
"ЗЕМЛЯ І ЗАЛІЗО".

Е. МАЛАНЮК: Земля й залізо. Третя книга віршів. Париж
МСМХХХ В-во "Тризуб". ст. 64, ціна 10 фр.

Майже п'ять років довелося чекати читаючій публіці на появу цієї збірки. П'ять років читачі ЛНВ мали змогу стежити за зростом автора, який часто друкувався на сторінках ЛНВ.

Перечитуючи з приємністю цю останню збірку, несамохіть переймаємося запалом автора й захоплюємося свіжістю образів та високою технікою віршів. Не раз мусимо подивляти ті "залізні строфи", які "сурмлять майбутньому салют", які "скеровані лише вперед".

То нічого, що на початку йде цикл "Полин", в якому охоплений обуренням на сучасних і минулих представників нації, автор кидає не одне гірке як полин слово на адресу України. Адже ж і найбільший геній України в "Осії" гл. XIV" картав і проклинав з любови несамохіт.

"Степова Еллада" оповита любовю і ніжністю підготовлює читача до "Варяжської баллади". Тут Маланюк дає незрівняну картину степової хуторянської України мирного часу, в стислих виразах і свіжих римах:

Гарячий день розлив пекуче злото
І сам втопивсь у соняшнім меду
І крізь спокій цей єдина летиться нота
- Блажених бджіл в вишневому саду.
Лиш чорними очима хитрих вікон
Всміхнуться молодичами хати, -
І знову степ пестить мої повіки
І знову скитські баби і хрести.
.....
Де кам'яністі межі скитських прерій
Врізаються в козацький буйний Понт
Причалом генуезьких кондотерів,
Кінцем твоїх бурхливих перепон..."

На тлі цього краєвиду такою зрозумілою стає трагедія "кремезних варягів" - сталевих творців держави!

На стор. 35 маємо одну з найкращих (а може й найкращу) в нашій поезії характеристику творчості Шевченка, так би мовити "літературну силуетку".

Не менш влучно змальовано трагедію Куліша у вірші "Куліш".

Прекрасний з технічного боку і оригінальний що-до образів і поетичних висловів вірш "13. листопада 1920 р.", в якому зображений в історичній перспективі трагічний момент

переходу через річку...

"Баряги" дитуть пристрасстю і тугою за державотворчими елементами, а "Прозріння" твердим і бадьрим акордом закінчує збірку.

Кинувши погляд ще раз на перечитані твори, мусимо признати, що в цій книжці автор уже знайшов своє "я", що відбилося наче герб на монетах, на всіх віршах цієї збірки. Тому на мою думку післяслово "від автора" до рецензентів є зайве, є так би мовити жестом невдоволення чи подразнення попередньою оцінкою когось із рецензентів. Думаю, що твори свідчать самі за себе. Правда, при певній духовній відсталості нашої публики, серед сучасників ця збірка може й не буде користуватися успіхом, вона для багатьох є за складна, вимагає більшої інтелігенції і певного смаку – однак без сумніву творчість Маланюка є поважним вкладом в скарбницю української літератури, вкладом що-до форми рівним "Золотому гомону" та збірникам М. Рильського, а що до змісту й вартості для нації без сумніву "Землі й залізу" – належить першенство.

З зовнішнього боку книжка видана чепурно, обгортка Дядинюка робить приємне вражіння як добором тонів, так і простотою.

(Літературно-Науковий Вістник" 1931 р. книжка V, стор. 472).

Щоб наші читачі мали уяву, як знайомили московські приплентачи українців з "Посланням" Маланюка подаємо кілька уривків з "Комуніста":

"Маланюк боронить Європу. Наші радянські поети туди їздили і не вгледіли за тими мозік-голами і джаз-бандами справжньої Європи. Вони:

Тут не побачили того,
що є послання цього
Бічною темою – Європа.
Після Полтави й Конотопа,
Городового й босняка,
Та Бейліса та самоваря,

Царя, та сов-царя з Чека,
Культури, що північний "паря"
Приніс "на астріє штика", –
Не дивно. Для таких "ребят"
Європа смерть, – Європа – яд.

Коли "пуп землі в Тамбові", то де вже збагнути тую європейську культуру: російська смердяковщина знає тільки гнилу Європу, тую, що захоплюється Достоєвщиною, Распутіним, Толс – тим.....

Імперіялістична війна в купелі Марни та Стоходу викупила той "горизонтальний Вавилон" – ця божа кара примусила європейську людину зробити переоцінку цінностей своєї культури, зріктися матеріялізму й... молитися богові. І поет пише оду в Державинському стилі ("О ти, пространством безконечний..."):

див. продовження на стор. 129.

ВІДПОВІДЬ В. СОСЮРИ НА "ПОСЛАНІЄ" Е. МАЛАНЮКА .

"Вирує в кожному краю...
Уже підвуть грозові тучі...
Шановний Пане Маланюче,
Ми ще зустрінемось в бою...
А поки відповідь свою
я вам пишу на крик жагучий,
на марний крик до: "серцевини
слабой нації", де мла,
і в порожнечі вітер лине,
де вже не здібні ні до зла,
ні до добра... Там дух Загину
упав, самотній, на коліна,
і кров тече з його чола...
бо серцевина та згнила!

I.

Була Вкраїна степова,
та дні нечувані настали,
гармати й трактори зорали
їй теплі груди... І в грозі,
у муках голоду й блокади,
коли палали барикади,
через добу червоних зір,
під гул загонів капітала,
рострілів зойк і плач і сміх
"Вперед за Ради!" написала
вона на прапорах своїх...
А ви? Що ви тоді робили?...
Кого розп'ять хотіли ви?...
В журбі, у шелесті трави,
чиї незлічені могили
ваш гнів останній і безсилий
лишив на огненних шляхах?!
... печатать руїн, погромів жах,
і плач дітей осиротілих
на кровю зрошених полях...
Ви на одрізи, на ножі
хотіли знов її шпурнути,
коли: "Чи бути чи не бути?..."
в пожежі встало! Нам чужі

ви світом прокляті, забуті,
ви захлинетесь у отруті,
що нам готуєте... Вже час.
Залізний крок розчавить вас!
В цей час закоханий, піїта,
байдужим бути не можу я.
Нехай, мов вибух динаміта,
на спів нового езуїта
лунає відповідь моя!
І сум і мари про минуле
не обгортали марно нас...
Був тільки гнів старих образ...
І так стискалось серце чуле,
що наче зір од болю гас...
Та знали ми, що в цьому гулі
іде Комуністичний час...
І йшли вперед!... Ми все забули,
одна мета спаяла нас.
І стали ми, мов шмат із стали,
в борні незмірено тяжкій...
Бо власне щастя й супокій
під ноги ми давно втоптали...
Ах, Україно, Україно!...
Хіба страшні погрози пізні,
коли сини твої залізні
завжди готові до загину
в революційному огні
за дні твої, за кращі дні.
Вже далі криця залива,
і димарі ростуть без краю...
Була Вкраїна степова,
але такої вже немає,
і гасло: "моя хата з краю"
ковтнула днів минулих тьма.
Ви добре знаєте, що так,
що ці слова мої правдиві...
...Але Ви хочете у зливі
огню і "кари" на селян
знов кинуть горя океан...
Та дні не ті. Зламався істик...
Ви - не фашист, а лиш фашистик.
У Вас думки і серця стук
для Клемансо і Мусоліні...
Ви тільки трупи жовто-сині,
що впали на холодний брук...
І белькотіння про Європу
в Вас дійсно пахне Конотопом.

Ми живемо в країні Рад,
ми волю видерли із крови...
і може тільки психопат
злучити Маркса з Соловйовим...
і слать на нас містичний гнів,
що нуждарі усіх країв,
не хочуть бути гарматним мясом,
але мети свідомим класом,
що світить їм із далини...
Колись пани у вир війни
шпурнули нас, немов в безодні...
А Ви, як піп: "Це - гнів Господній!..."
нам кричите іще й сьогодні
з роздертої Галичини...
Ви на абстракцію, на бога,
звалить їх хочете вину,
щоб знов дурить... яка ж убога
в Вас філософія... і нам
такий вже не підходить крам.
Собі дорожче... брехень гать
ми вже розбили... скиньте маску!
Й за стиль такий простіть, будь ласка,
за ці епітети й слова,
бо ми вчимося торгувать.
Я навіть можу з Церобкопу
прислать безплатно Вам для гробу
соснових дощок... бо ніде
й ніхто таких Вам не знайде,
ніде, ні в кого і ніяк...
А втім, пробачте, що ж це я
Вам буду слать добро народне...
та Ви й в гробу лежать не годні,
і він образиться... не слід.
Вас просто - так! Що, пане? Зблід!...
Уже затіпались коліна,
і стали наче холодець,
безвольні мязи?!... Заспокійтесь...
Співайте, пане, плачте, смійтесь...
Це я жартую. Крови мак
Ударив в голову і в груди!...
я Вас лякати вже не буду...
Ви - перелякані і так.
Це почуття у Вас незмінне
ще з тих часів, з тих днів, коли
нам росіяни помогли
прогнать Петлюру з України...
Ті, що прогнали й Смердякова

огнем гармат і бомб і слова,
хоч як він, бідний, не хотів,
але не вдержавсь і поплив
в Константинопіль... Добрий час.
Ми і в Європі знайдем вас!

II.

"Ми живьом, як на бівуаке".

Л. Троцький.

Ми живемо, як на поході,
готові всі що-хвили в путь...
Бо не із Заходу, а Сходу
вітри історії гудуть...
На те в нас криця і залізо,
щоб вам під їх смертельний спів
не довелося більше різать
в ім'я Христа робітників!...
Це правда, паче, так і є,
що світ цілий від крові "багров"...
та не Христос на фоні заграє,
а постать Леніна встає....

.....
Над Римом виснуть, наче тіні,
знамена чорних перемог....
Ми тут наймення "Мусоліні"
своїм собакам даємо.
Тим швидче гнів ланці поносить,
чим дужче тиск його лабет, -
йому вже перебили носа,
а ми - зламаємо хребет.

.....
У кабінеті кардинал,
залитий золотом і кров'ю...
і з синіх вуст облудне слово
поволі родить... о, скандал.
Туди, де даль набої рвали,
вела рабів його рука...
Убога постать кардинала
в нас лиш огиду виклика.
Для вас - скарби, любов і вина,
рабами - засіб і мета...
О, скільки спалено невинних
імям химерного Христа?...
Танцюйте швидче ваш канкан,
його скінчить удар багнета!...

Революційному поету
чужий, ворожий Ватикан.
У ритмі музики шантани
і тротуари золоті...
... А передмістя в зледі тане,
і ще далеко до мети...
Там діти, схудлі, наче квіти,
що вбив мороз у-осени...
.... А в місті жевжики тендітні
"Війни", кричать, "Іще війни!..."
Щоб у Туреччини забрати
политі кривцею лани...
О, ми покажем вам "Війна",
ляльки напудрені, прокляті....
Танцюйте швидче ваш канкан,
його скінчить удар багнета....
Революційному поету
чужий ворожий Ватикан.

III.

"Як в нації вождя нема,
тоді вожді її - поети?!
Да... На вождя претендують
в Вас пельки стане!...
та селяни
таких поетів не схотять.
Не Вам бруднить ім'я Тичини
і називать його рабом...
Лиш сяйво видає кругом
цей світлий геній і людина!...
Він зрозумів, відчув наш вік
і не боїться ваших критик...
малкий безумний сибаритик...
Ви - тільки пил од його ніг.
Гоїдає даль заграви рижі,
і хлюпа кров - землі вино ...
Петлюра дні скінчив в Парижі...
Ви ж - не Петлюра й не Махно.
Залив їх рухом океанним,
немов пісок останній бій...
Не Вашій музі; пане мій,
спинити світ новий, багрянний!...
Греми, пеан мій огняний,
назустріч панському пеану!
О, Вам досадно, знаю я,
що Ваші кривні десятини

"рука могутня селянина
назавжди видерла в боях!
І Вам ніколи не вернути,
туди, де верби золоті,
в тиші солодкої отрути
раптових зустріч, даль різьбить...
Зони пройшли, як сон, як мить...
І марно гнів шматує груди
і горло Вам... і так болить
жорстоке серце... Вас прикуто
до мрії марної навіки...
Могила... виправить каліку....

IV

В залізо знов надхненню лину,
забув я рідную ріллю...
Комуністичну Україну
я так люблю!...
Вона - моя... Мені другої
уже не треба навіки.
.....
Над полем грізний траур бою...
Ідуть, хитаються полки...
В диму огонь шумить і тане...
Гори, душе моя, гори!...
Вже над Шанхаєм Гоміндана
шумлять знамена крізь вітри!...
В безумі бруду і наруги
нехай до хмар летить мій гнів!...
Я так люблю в країнах других
робітників!
Я так люблю в країнах других
такі ж пориви, як і в нас;
із моря безуму і бруду
в комуністичний час.
О, любі дальні різномовні,
у різнокольорних морях!...
горять світи у хмар бавовні,
і лине жах...
То - жах того, хто звик, щоб люди
віки робили на його,
тепер йому у брови й груди
огонь...
Крізь крові чад і куль ридання,
що пробивають волі путь,
вже от Всесвітнього Повстання
пани не утечуть!

Ми пригадаєм наші муки
в забоях душних, на полях,
де марний труд ламав нам руки
й сушив наш мозок... лінь же, жах,
в обличчя ситим ненажерам,
ти бий огнем в небес озера
й на хмари Льоріган-Коті,
на тонкі нігті в манікюрі,
на дим сигар... В моїй груді
така жага, такі там бурі!...
Я вже забув слова пощади...
Палайте ширше барикади!...
За залпом - залп!... Нужда така!...
Холоне ворога рука...
На скроні впав зорі іней...
Це - п'ятий акт, остання ява...
І мертво вгрузли в синь криваву
холодні гудзики очей...
Так, ми йдемо!... Ми прийдем, пане,
у віршах мояго пеану...
"Симфонія мускулатур"
Вам не такої заєпіває...
Ми Вам "Послання" згадаєм,
коли Ви станете під мур!... *
Ах, перепрощую... Бонжур...
Я перебив солодкі мрії
про Ваш маєток і поля...
Да... Не повернеться "земля",
як Ваша юність...

Далі шаліє,
все швидче крутиться земля,
біжать світи в краї незнані...
Де батько Ваш і matka-пані?...
Гниють, напевне, десь в землі,
черва жере їх, і у млі
холодні кості їх потрухли,
чекають Вас... і місце там
вже уготовано і Вам.
Надвоє я не розколюся,
не обдурив мене Ваш бред.
Ви лиш пір'їнка в бурнім русі,
коли світи біжать вперед!
Ніколи час так не горів
у світлі місяця і Марса!...
Бо очі Леніна і Маркса
нам протинають тьму віків,
од них огню спіральні кола,

* Сосюра не лише чистив чоботи Гол. Отаманові, але й підлабуз-
нювався, як "халуї" з покликання моск. окупантам! На замов-
лення ж їхнє написав "Любіть Україну", що його нині ширить...
Пласт!

неначе пісня комсомола:
"Наш паротяг, вперед лети,
в Комуні будем скоро!...
Нам більше нікуди іти,
над нами зорі... зорі!...
Ми діти тих, хто виступав
в бій на Центральну Раду,
хто паротяги залишав
і йшов на барикади!"
Так. Не хвилює Ваша мова,
тих, що зросли в крові, в огні...
В Вас одного нема - любови,
і рими жовті та нудні...
Любов і гнів - двигун прогресу
на економіці новій,
й комуністичні інтереси
нас кличуть, щоб фашистське плесо
повстань розвіяв буревій!
Бо тільки ми у гromі бронь
обернем воду на огонь.
Не вий, не вий на прах Тараса,
проклятий пан!... бо він не твій,
його родив народній гнів,
він є співцем нового класа,
що йде тепер в останній бій...
І жив якби Тарас тепер,
він був би членом ВКП!
Пішов би він на бурю-бурю,
так, як і всі, за юний клас...
І не одного панка із Вас
він сам поставив би до муру...
Він за селян віддав ясні
усі слова і нерви й сили...
Він пригадав би вам ті дні,
коли в тюрмі його гноїли!...
А з Ним і Ми... - "Вперед за Ради!"
гукнув би Він а зним і маси...
(по всіх світах і штурм і марш...)
Він батько наш і ворог ваш,
він трубадур нового класа,
і спів його нас шле на ката...
Не вий, не вий же, пан проклятий,
над прахом огненим Тараса,
бо той огонь гуде над степом,
його в залізо оберта!...
Да, ви б лизали у Мазепи
не тільки п'яти, а й ... Жита

шумлять на наших полі,
нові шляхи, нові міста,
і комунізм - одна мета
горить для нас!... Ми чорноброві,
ми карооскі, молоді...
Пожежі вдаль гудуть руді!...
О, ми прийдемо до вас в огні
і в дорогій Галичині,
в країні змученій і нашій
ми розпатроним кодро ваше!
Звичайно, можна тільки в Львові
Вам так писати і слати громи
на нас у дні оці тривожні...
Але громи у Вас порожні,
а в нас?!...Ви чуєте, о-у-у...
гуде огонь... прийдіть до нас...
і у вечірній ніжний час
Вас привітає ГПУ...

У

Робітники усіх країн,
Цей час настане скоро, скоро!...
Тоді наллється кровю зорі,
І загремить останній взвін...
Ім грізний сон, нам - юна мить...
Затихнуть радісно заводи...
Крок кавалерії й піхоти
Європі в груди буде бити!...
О, це не казка і не мить
і не легенда Іордана
Заасфальтовані майдани
під мілійонами чобіт
розтануть воском, і копита
в смолі й крові помчать у даль...
На думку - думка, сталь - на сталь,
вгорі над черепом розбитим...
В циліндрі він лежить на розі,
лиш пальці скручені - до зор!...
І ситий ворон у знемозі
над ним вартує і крізь сльози
в останнє криче: "Nevermore"
Я бачу тіні, рухи й лица,
мурашки морем по мені...
Я наче никну на коні,
зо мною шабля і рушниця,
Мов губи сохнуть од снаги,

І серце щось до крику чує!...
Нехай юрба кругом вирує
бурунно в мурів береги...
Я бачу тіні легійони...
З усіх країв вони ідуть,
всі замордовані, забиті,
в морях восторгу і побіди,
Гремить надземною грозою:
"Ура!" і "Слава" й "Гох"...
Он Маркс хитає бородою,
нового світу Саваоф...
І Гане тінь, з платком на шиї,
ніхто сміятися не вміє,
як він і Байрон!... Волг і Сен
шумлять обеднані потоки,
злились живих і мертвих крони,
і в шумі гордому знамен
ідуть Домбровський і Варлен!...

(Інститут Тараса Шевченка - Кабінет Радянської Літератури "Шляхи розвитку української пролетарської літератури" (Літературна дискусія, 1925-1928 р.), Видавництво ВУРПС "Український Робітник", Харків, 1928 р. Стор. 320-324.)

Продовження стор. II9:

"Душа початку і кінця	І в сяйві тиш, і в мряці бур -
Єдин космічний імператор -	Від гуду бджіл, від зерна і до
Двигун одвічного кільця.	"Симфонії мускулатур".
Єдин - поразка і перемога	

А далі - гордий Рим, залізні легіони... І над усім цим європейським буржуазним багном - горда, поетична постать... Мусоліні... Бог і Мусоліні - ось кому пише оди український емігрантський поет.

Залізний Рим - відіісторичне, Де мідь латини славить вічність
Невичерпальне джерело, Над хвилями щоденних злоб...

Маємо поезію українського фашизму! Давно чекали на неї. Це цілком природньо: якже ж інакше, нація живе, нарешті, повним життям! Дрібно-буржуазні утопії гуманізму та суцільного демократизму "українства" розвіялися. Так і треба. Але ці фашистські мрійники плекають особливі свої ілюзії. Вони створили "пекельний план" величезної провокації. Річ у тім, що ще Маланюкове "Послання" адресується, власне, двом нашим радянським поетам. Епіграфи до його взято з поезій Рильського та Тичини. Маланюк їх по свійському "розуміє" і їм "співчуває" навіть. Він хоче накинути їм таку геніяльну ідейку:

Як в нації вождя нема,	Давали форму почуття
Тоді вожді її поети:	Ростили й пестили події,
Міцкевич, Пушкин не дарма	І стало вічністю життя
Творили вічні міти й мети.	Їх в формі Польщі і Росії...

У нас був Шевченко, але він не подобається Маланюкові....."
і т. д. і т. д.

СЕРГІЙ ЄФРЕМОВ. КОРОТКА ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОГО ПИСЬМЕНСТВА. Вид. 2-ге. Видавництво "Дніпрові пороги", 1924 р.

Недавно вийшло фотодруком друге видання цього популярного курсу історії та теорії письменства призначеного очевидячки для школи та самоосвіти. Віддавана вже відчувається потреба такої книжки, а особливо на Волині. Тут є лише дві гімназії, а тому більшість нашої молоді мусить часто задовольнятися лише семикласовою школою, а для такої молоді цілком природно, що прекрасні підручники з обсягу теорії письменства В. Домбровського та з обсягу історії письменства М. Возняка малоприступні як з огляду на докладність та науковість викладу, так і з огляду на ціну. Отже повторяю, ми могли би радіти з появи цієї книжки тим більше, що вона написана дуже легкою й приступною мовою і по прозорості та ясності викладу може вважатися зразковою.

Але не дивлячися на це все, прикро вражає якась дивна залежність п. С. Єфремова від московської літератури та московських наукових концепцій! І то така залежність, якої певно не зможуть позбутися й ті, що будуть учитися з цієї книги.

Так напр. читач, котрий совісно поставиться до теорії письменства (названої з московська "теорією словесности"), змушений буде для того, щоб на прикладах краще зрозуміти цю теорію пильно студіювати московську літературу (і то не конче навіть кращі її твори).

Учитель, котрий ввів би цю книжку до нашої школи мусів би для зрозуміння "художньої подорожі" радити читати своїм учням Гончарова "Фрегат Паллада", а для ознайомлення із зразками поеми читати (нарівні з Байроном) Пушкінову "Полтаву" та "Братів-розбійників". Не буду заперечувати значіння Пушкіна для москвинів, але мені здається, що такі твори як "Полтава", повні архітектонічних і логічних помилок (не кажу про історичні - їх поетови вільно робити) не можна реклямувати поруч із творами світового значіння. Мені здається, що тут було б більше до речі вказати напр. на Германа і Доротей Гетого, або інші подібного роду поеми.

Пояснюючи, що таке зветься баладою - автор серед письменників, котрі "вславилися" баладами, називає московського письменника Жуковського, подаючи в дужках назву балади "Светлана". Невже ж можна "вславитися" переріркою німецької балади "Ленора"? Тоді певно треба думати що й наш Боровиковський "вславився" також, переробивши ту ж баладу на "Марусю" і наші сусіди: поляки, німці, чехи, москвини, повинні в своїх популярних підручниках з обсягу теорії письменства, знайомити з ним свою молодь!...

Говорячи про роман п. С. Єфремов не забуває афішувати Тургєнева, Достоевського й Толстого - за те забуває не лише про новітніх українських творців роману, але навіть про Мопасана, Золя, Гіґо та інших.

Говорячи про комедію, не забув автор підручника на рівні з Молієром поставити ... Фон-Фізін!...

За те, коли дійшла справа до драми, то автор забув про наших найкращих драматургів: Лєсю Українку, Олєся, Винниченка та инш.

На сторінці 73-ій прикро вражає твердження: "Давно земля Руська, як бачимо, розбилася на два царства: наші землі та білоруські були в одній державі з Литвою й Польщею, великоруські ж обєдналися кругом Москви!" Невже аж до 1386-го року український нарід належав до одної держави з Москалями? Крім того на мою думку слід було б Українцєві уникати таких варваризмів, як "великорос", бо коли бути послїдовним, то речення (стор. таж) "Великороси або Москалі, Українці - тобто ми та Білоруси" можна змінити, сказавши "Українці або Малороси" і тоді цілком льогічно повернемося до теорії "трієдіної Русі".

В дальшому викладі історії письменства весь час проглядає та народницько-демократична ідеольогія старого українства, яка зруйнувала нашу державу в 1917-1920 році і яку ми подібними підручниками прищепемо молоді. Навіть до народніх пісень додані тенденційні пояснення! На стор. 110 пояснюючи, на нашу думку без пояснення далеко яснійшу народню пісню:

"Ой наступила чорна хмара -

Та й стала вже синя:

Була Польща, була Польща

Та й стала Росія - "

автор підручника в поняття "Польща" вкладає якийсь клясовий зміст "шляхетсько-панська", а далі каже, що з такою несимпатією нарід згадує "царську - Росію" (певно автор боїться, щоб хто небудь не подумав, що він вмістив цю пісню з наміром боронь Боже викликати несимпатію взагалі до Росії!)

Крім того в викладі вражає, що творчість здебільшого й оцінюється й розглядається не так з мистецько-національного погляду, як із громадсько демократичного, а подекуди то навіть просто клясового. Так на стор. 140 автор договорюється до такого: "Шевченко виливав свій жаль на ті лихі порядки та на тих, хто такі лихі порядки позаводив - на царя та чиновників", Отже на думку п. Єфремова Шевченко вважав, що для щастя України вистане лише скинути царя та "чиновників" і тоді в демократичній чи соціалістичній Росії Україна

ракуватиме! Невже п. Єфремов не добре зрозумів такі твори поета як "Великий Лях" і цілком не знайомий з поглядами нашого Кобзаря на Москалів та Росію, чи може він за ляхольний російський громадянин, щоби про це писати?

А потім як розуміти такі місця: "Лихі порадиники" думали, що коли наші люде по своєму читатимуть і по своєму учитимуться, то вже не схочуть на руських перевертатися, а потім і зовсім од Росії одірвуться і своє збудують царство" (стор. 149). Трошки дальше (на стор. 159) кажучи про те ж пише: "Наші письменники тоді й зовсім не думали одділитися од Росії".

Де-що далі, говорячи про Лесю Українку (котру автор не доцінює), каже, що в таких творах: "В катакомбах" та "Оргія" поетка "освітлює боротьбу... християнства з поганством"! Довго довелося б читачу шукати в "Оргії" цієї боротьби. На прикінці автор дає місце звеличання політичної і громадської діяльності Грушевського та Винниченка (роблячи з цього останнього "ватажка українства"), яке не має ніякого відношення до історії літератури.

Словом у "Короткій історії письменства" за багато драгоманівщини, москвофільства, політики, помилок та недоглядів, що разом можуть некористно вплинути на підростаючу молодь і тому ця книжка не може заповнити прогалину, яка існує досі в нашій популярній літературі.

З технічного боку книжка видана дешево і цілком пристойно, що треба вважати за заслугу видавництва.

(друк. в ЛНВ.)

АКАД. СЕРГІЙ ЄФРЕМОВ. - МИХАЙЛО КОЦЮБІНСЬКИЙ. (Вид. "Загальної бібліотеки") Липськ, 1925.

Починає п. Єфремов свою книжечку передмовою, в якій стверджує, що "Коцюбинський був вищий од тієї звичайної публіки, що звикла була ще недавнечко пити з криниці українського письменства й постачала йому читачів; оцінити Коцюбинського по заслугі могла хіба невеличка купка більш розвинених і на європейській літературі вихованих читачів". Ми думаємо, що се саме й спричинилося й до того, що сам автор цієї літературної характеристики, вихований на московській літературі і закоханий в неї, також не міг оцінити Коцюбинського. Не буду довго спинятися на першому біографічному нарисі, лише зазначу, що авто занадто ідеалізує родинні відносини Коцюбинського і занадто категорично запевняє, буцім Коцюбинський мав у Чернигові "місце куди б піти (в родинній атмосфері і в гуртку однодумців, серед української

громади)". Знаючи чернігівське українське громадянство до революції, з його просвітницькою, загально-російським демократизмом і культурною відсталістю, треба думати, що Коцюбинський міг себе почувати в такому оточенні лише самотнім. Та зрештою й те громадянство, кажучи устами одного з таких громадян (ст. 16) "з недомислом спинялися перед метаморфозою М. Коцюбинського. Не інакше, а таки метаморфозою (підкреслення автора). Він справляв враження скорше панення й естета; демократизму, потягу до народньої стихії в йому не помітно було". Отже важко припускати, щоб людина, вихована по європейськи, якою був Коцюбинський, почувала себе "своєю", не самотною серед людей, котрі потяг до народньої стихії ототожнювали, кажучи словами М. Вороного, з нахилом "у салоні, як солдат пальцем висякати носа" і коли хто без цього нахилу робився українцем, то дивилися на це, як на "метаморфозу", як на чудо, а таку особу вважали білим круком.

В розділі другому, під заголовком "Дорогою шукання" п. Єфремов дуже вузько уявляє собі літературні впливи, не звертаючи уваги на впливи науки, публіцистики, а головню бурхливого життя, його подій і проявів.

Закоханний в московську літературу п. Єфремов, всупереч категоричному твердженню самого М. Коцюбинського ("На вироблення мого літературного смаку мали вплив найбільше письменники європейські: Золя, Стріндберг, Арне Гамбург, Кнут Гамсун, Від, А. Шпінглер, Верга і др." - ст. 172) силоміць намагається довести залежність його від московських письменників та від старих (зрозумілих авторові) українських. Так, на ст. 72, 73 і 74 автор доводить, що Коцюбинський в своїх перших творах намагався наслідувати аж до окремих виразів Неуча-Левицького, І. Тобилевича, Шевченка і інш., при тому бачить це в тому напр., що у Коцюбинського зустрічаються ті самі народні прислів'я, що й у Карпенка-Карого.

На стор. 88 п. Єфремов пише, що Коцюбинський опинився серед "гурту наслідувачів Чехова, Андреева і Горького", зазначаючи при цій нагоді, що у Коцюбинського з'являються "надумані Андреевські порівняння й образи". Але що "надуманого" є в таких порівняннях, як "тріпав крилами морок", "чорне небо без перестанку моргало блискавкою, осміхалося кривим усміхом". Чи вони ілюструють твердження автора? Щоб довести залежність Коцюбинського від Андреева, автор пише: "Коли руба вимовлено було перед нею справжнє слово: "ти його кохаєш" - Раїса раптом одхитнулася од приятьельки і скрикнула як ранений птах. Перед нею мигнула блискавка, а під ногами запалась земля. Глибока, чорна, морочлива безодня. Раїса потиху опускалась туди". Прохаю тільки по-

рівняти закінчення Андреевської "Бездни", теж заснованої на суперечності мрії та голої дійсності: "На один міг сверкаючий огнений ужас озарів ево мислі, открив перед ним чорную бездну. Бездна паглотила ево". - Подібність мало не буквальна, але найцікавіше тут може те, що "Лялечку" написано швидше, аніж "Бездну"... Це факт надзвичайно цікавий і може чи не єдиний навіть в історії літературних взаємовідносин"....

Тепер спинимось трохи на сих словах п. Єфремова. По перше - подібність між одним і другим (цитованим Єфремовим) твором є дійсно тільки "літеральна", бо образи не мають між собою нічого спільного крім де-якої подібності описаних психічних процесів у дійсному житті*. Несподівана і вражаюча думка безумовно більше нагадує своєю швидкістю, раптовістю та гострістю блискавку і може скорше відкрити під ногами безодню, ніж Андреевський, неприродно "сверкаючий огнений ужас" (прошу спробувати уявити собі "сверкаючий ужас" і побачите дійсно всю штучність образу), котрий "озаряет" не світ, а "го мозг" і "откривает" очевидно там "чорну безодню". У Коцюбинського - "запалася земля" в світлі блискавки і властиве замість землі відкрилася "чорна безодня" у яку Раїса "тихо опустилась", а у Андреева "сверкаючий ужас" "блискаючий жах" "осаяв" його "думку" і там відкрив "чорну безодню", яка й "проковтнула його". Образи, повторюємо ще раз: у супереч твердженню Єфремова - цілком різні.

Коли б п. Єфремов вмів відчувати й розуміти мистецькі образи та менше мав охоти виказувати "залежність" від московських письменників, то йому б не довелося дивуватися "одному в історії літературних взаємин фактові" наслідування твору ще не написаного, а за те може б він показав, як під впливом вказаних Коцюбинським авторів західно-європейських мінявся літературний смак.

Цим же треба пояснити, що Єфремов інтерес у Коцюбинського до психологічного заглиблення приписує тому ж Андрееву, а не хоч би напр. Гамсуну чи кому будь іншому із західно-європейських письменників.

На стор. 92 зустрічаємо таке твердження: "Він (Коцюбинський) напр. ще тоді, коли про Горького й чутки не було, змалював демонічного босняка - "його сіятельство господина матульняка, дідича міського ринштоку", а лише чотири сторінки перед тим автор не менше категорично відніс Коцюбинського до числа наслідувачів Горького!

На стор. 97 п. Єфремов, подаючи уривок із творів Коцюбинського, що змальовує процес творчості, а одночасно й трагедію письменника-батька над трупом любої донечки (Я знаю, на що ти записуєш усе те, моя мучителько! воно здається тобі... колись... як матеріал... Моя мила донечко, ти не гні-

*У Коцюбинського - "запалася земля" в світлі блискавки й замість неї відкривалася "чорна безодня", в яку Раїса "тихо спустилась" а у Андреева: "сверкаючий ужас"(жах) "осаяв" "думку" і в ній відкрив "чорну безодню", яка й "проковтнула його". Отже - образи - різні.

вається на мене?) каже, що "мотив се звисний у світовому письменстві. Не один великий письменник спинався на сих дивних переживаннях - учасника найінтимнішої драми й об'єктивного глядача заразом. Згадаймо Чехівського Тригорина ("Чайка"), що поспішається "скорее запереть все еті слова і фрази в свою літературну кладову: авось пригодітся".

Невже ці два уступи можна до себе прирівнювати?!

Говорячи про знайомість Коцюбинського з Джеком Лондоном, п. Єфремов подає чомусь назву твору Лондона по московськи - хіба це мова оригінала? чи може - "общепонятная"?

На цьому й кінчається аналіза літературних впливів. Даремно ви будете шукати щось, щоб показувало ступінь зміну смаку Коцюбинського під впливом вказаних ним європейських авторів - про це не знайдете ні слова!

В дальшому і останньому нарисі, під заголовком "На вершинах творчости" п. Єфремов переконуюче намагається довести, що Коцюбинський естетом був лише між іншим, а головне був гуманістом. Звичайно, що що гуманність і демократизм (котрі Єфремов знаходить завше і у всіх визнаних ним письменників) назвав автор нарису нічого не говорячим виразом Чехова - "людяний талант".

Очевидно п. Єфремов не розуміє, що бути естетом зовсім не значить описувати виключно щось гарне, а значить бачити красу в боротьбі, в змаганнях, у контрасті, в тонких переживаннях і вміти ту красу гарно передати музикою слів. Саме ті малярі, що найбільше люблять світло, мусять кидати на полотно для контрасту найчорніші тіні. Коцюбинський ненавидить сіре, аморфне, негарне, але мусить його використовувати для контрасту, щоб краса була сильніша, більш сліпуча. Саме в цьому був Коцюбинський незрівняним майстром і саме цього не показав нам у нім п. Єфремов.

Як перша обширна монографія про М. Коцюбинського, книжка С. Єфремова має своє значіння, але Коцюбинський як мистець і письменник як не мав, так і не має ще критика, який би спопуляризував його твори і вказав суспільству на перлини людського духа, розсіпані в них.

(Л.Н.В. 1926 р.)

ОСИП НАЗРУК. Роксолана, жінка халіфа й падишаха Сулеймана великого завойовника і законодавця. Історична повість. 1930. Наклад "Нової Зорі" ст. 302, ціна 12 зол.

Перечитавши цю повість проти волі мушу повторювати ще раз загально відомі речі, котрі однак часто забувають автори наших історичних повістей.

Отже почнемо знов.

Історична повість тоді робить на читача належне вражіння, коли вона є мистецьким твором, а не шкільною вправою на певну історичну тему.

Автор історичної повісті (так думають наші автори) повинен більше, або менше докладно (це справа "сумлінності" автора) обзайомитися з епохою, і подіями, які трапилися в ту епоху; так "озброєний" вигадує він (або бере справжні) ймення "героїв" і змушує тих героїв на сторінках повісті - їздити, битися, тікати, закохуватися і т. д. Все це переплітається з такими "поетичними" описами, що нагадують уривки з географічної читанки, або справоздання нашого репортера і до того всього додаються різні "поучення" і таку силу приказок, що часом думає читач, що перед ним словник. Ось більш менш докладна схема кожної нашої історичної повісті. Наслідки ясні: Фелікса Дана "Бротьбу за Рим", Дума "Трьох мушкетерів"* не кажучи вже про Вальтер Скотта читає не лише молодь, а навіть і дорослі з приємністю і захопленням, бо у читача їх перед очима справжні люди живуть, змагаються, вмирають, сміються; минуле воскресає, робиться сучасним, гарячим життям! Наші історичні повісті "вимучені", не роблять вражіння. Все щойно сказане, на жаль, торкається і "Роксолляни". На протязі трьох сот сторінок автор оповідає нам про Настуню-Роксолляну, але для читача вона ні хвилини не живе, є мертвою, як і всі інші дієві особи цієї повісті. Прочитайте оповідання Черемшани "За мацуху молоденьку" і Єленка, се дівча - "таке молоденьке, як те гусятко, що мохом поростає" стане перед вами живе, прочитайте "Парубоцьку справу", побачите інших, але знова живих людей, таких живих, як і Тарас Бульба, в існування котрого глибоко вірять майже всі - менш освічені читачі!

Що ж до Роксолляни, то ви знаєте, що вона дійсно жила, що це не фікція, а однак в повісті Назарука вона така ж мертва, як і на сторінках історії. Словом коли б так, як ця повість та була написана історія - ми б сказали "історія написана так живо і легко, як оповідання", але, на жаль, це мала бути повість...

Про Сулеймана читаємо в сотню разів, що це була надзвичайна людина, та біда в тому, що мусимо авторові вірити, бо ... автор це вичитав у названих наприкінці солідних працях, але показати нам ті надзвичайні прикмети, оживити творчою фантазією великого падишаха - не зміг! Докладні, на підставі історичних відомостей подані описи різних урочистостей менше говорять нашій уяві про велич султана, чим міг би сказати нам оден, якийнебудь вигаданий, але живий епізод. Внутрішній світ як Роксолляни так і Сулеймана не спромігся також автор змалювати в повісті. Похід на Відень

і на Угорщину, несподіваний і нічим не умотивований крок, "хрещення" Селіма також не відомо чим викликаний, як і безліч інших вчинків, які пророблюють наче якісь маріонетки дієві особи повісти. До того всього у читача викликає неспокій невідома "агітація" монархічна, "повчальні" міркування Настуні про "владу і крамольників" та примітки під текстом в такому роді, як напр. "відродження (ренесанс) доводило до крайнього зіпсуття". і т. інш.

До всього того і мова цієї повісти занецижена різними варваризмами. Ось напр. головніші москалізми: "на шутку" (жартуючи), "упала в обморок" (зімліла), "жара" (спека), "вдохновення" (натхнення), "подвижні аули" (рухомі, рух по московському "двіженіє"), "тронув" (зворушив), "єврейські купці" (жидівські), "теліга" (віз), "вірменин" (вірмен), "нарочно" (з наміром), "дула гармат" (жерла), "прозябла" (змерзла), "кафтан" (жупан), "пушка" (гармата), "лодка" (човен), "во с х и т" (захоплення, по московськи "восхіщеніє") і т. д. Є рівнож і польонізми: "пилка" (опука), "кляча" (кобила), "напихатися" (накидатися), "опустила" (лишила, покинула), і інш.

На закінчення, крім зроблених уваг мушу ще зробити одну, а саме: цікаво було б знати, чому автор свою Роксолану "присвячує українським дівчатам", щоб вони "у найтяжчих хвилях свого народу не тратили бодрости духа і були підпорою своїх мужів і синів"? Адже ж його Роксолану зрадила свій нарід і свою віру (хоча може й з "високих" на думку автора мотивів: "ненависті до своїх крамольників" і пошани перед величністю, хоч і ворожої, аби абсолютної влади), а своєї "величності" не виявила властиво ні в чому, крім опановання ... кухні і гарему, бо про опановання державою (та й то з "ласки" пана!) лише говорить автор. Під Віднем його Роксолану спромоглася скинути з коня султана... бо ... бо вчепилась в нього і так намагалася не пустити до бою, щоб не вбили ще харизми! Ідеї не мала жодної, а лише для себе шукала "лакільства нещасного" - отже чого можуть навчитися з того "українські дівчата"? Зрадивши все святе інтригами, красою і хитрістю добувати вплив у чужинців, щоб самій жити в розкошах та інколи дати пару шагів українським рабам? - Як далеко їй до Конрада Валленрода або Юдити!

(Л.Н.В. 1930 р.).

МИХАЙЛО СЕМЕНКО. КОБЗАР. (Державне видавництво України), Київ, 1925. Стор 650.

Перед тим, як познайомити шановного читача зі змістом цього "кобзаря", скажу коротко кілька слів про зовнішність книжки. Друкований цей твір на папері для пакування і то найгіршого гатунку (усі тутешні часописи друкуються на багато ліпшому), черенки цілковито стерті і тому друк неясний, а багатьох літер бракує, злига неохайно. Портрет автора (безумовно проти волі видавців) завдяки "мистецькому" виконанню що до друкарської техніки, є напрочуд вдаю карикатурою п. Семенка. "Вірші" уміщені в хронологічному порядку. Зміст їх такий: На стор. 3 бачимо типове для провінціального "поета" намагання написати щось "на зразок" С. Руданського, М. Старицького чи кого іншого зі "старих" поетів, "вірш" від якого пахне пестом, пролитим у напруженому шуканню "риму", який всеж не знайшовся і довелось калічити останнє в рядку слово. Ось цей "вірш" :

"Знебуття".

"Я стомився по вас, карі очі,
Серце просить кохання ізнов!
Де знайду я вас, зорі дівочі,
Що запалять ізнов мою кров?
Я стомивсь по тобі... в час нудьгливий,
Тебе жду я і бачу ясніш, -
Так прихось! хай твій стан чарівливий
Буде ще чарівніш і миліш!"

Трохи даліше "автор" захоплюється вже М. Вороним, О. Олесем і Г. Чупринкою і вже пробує наслідувати їх. На стор. 26 читаємо:

"Життя науку я пройшов	І в помилках своїх!...
Порвати струни встиг...	Струмок життя <u>дзюрив</u> в мені
Чи раз хоч затишок знайшов	І жив я, мов у сні
У втіхах запальних?	Загату далі він розбив
Ах, ні... з покоем розійшовсь	І серце утопив... і т. д."
Або на стор. 46:	

"Кошмари".

Сірі хмари	Де той шепіт - ніжний,
Дош	Ніжний
Кошмари	Ніби плескіт
У душі.	Пустотливих кошмів?"
Деж поділись ясні чари?	

Потім Семенкови не дають спати успіхи Ігоря Северяніна та Кручених і він зміркувавши, що ставши на їх шлях, йому вже не доведеться потіти над римами, пише свій "Автопортрет" (стор. 112):

"Хайль семе нкоми	Семенко енко нко михайль
Ихайль кохайль альсе комих	Семенко мих михайльсе менко
Итай месен михсе охай	О семенко михайль!
Мх йль кмс мих мих мих	О михайль семенко!"

Дальше він намагався наслідувати різних футуристів і не футуристів і від часу до часу намагався виплисти на поверхню, але йому не щастило аж до приходу червоних окупантів. Тоді він почав "наслідувати" мову і проповідувати ідеї (наймодніші - "остатнє слово" червоної Москви) комуністів і першим з "українських" поетів став на службу заводникам. Москалі зрозуміли й оцінили значіння його "праці" і почали його реклямувати й підтримувати, а "самоотвержений малорос" почав писати такі "твори":

"В дні коли вилазять банди	Спекулянти, прийшов ваш час!
То там, то там -	Сіпається згвалтована улица.
Натхненні вигуки червоної кома-	Лоля висунула нас
"Смерть ворогам"	нди Щоб знищити в піррячку рильця".

(ст. 550)

Або:

"Два сіріуса в сахарі тоїй	я зірвав одну афішу на розі
і годинник цокає	плкнув у квітник роз
а в театрі ставлять вій	тютюном посипав сльози
беззубо в губи цмокає	був і я студіоз!" (ст. 551).

На ст. 562, очевидячки думаючи про поетів укр. та про тих, хто платитиме гроші за його книжку, говорить:

"Я сижу з вами за одним столиком
І бю вас по фізіономії
А ви всміхаєтесь".

Кілька ж рядків дальше з природним собі цинізмом говорить:
"Я ні над чим не задумуюсь І кажу що це мої
І повторюю чужі слова Що це з душі".

На стор. 574 бачимо щось на зразок "оголошень" до календаря", писаних божевільним - одно слово лише виразно написано в різних комбінаціях: "Москва, Комуна і "Пролетарі усіх країн єднайтеся" та часом прориваються такі маячення:

"налізе крижаним рядном пискне європа як устриця поховав криця віки і ніч небуття застеле готику міст. Слухайте про-рветься азією напружена мрія".

На стр. 608 ви вже відчуваєте себе цілком так, як у півному закладі на Кульпаркові читаючи:

"аА Аа Аа Азіат ауоус ріжними Аа Аа Аа Аа жовті в хутрах
шоколадні зі спичкою В носі О мій ніс мій ніс і мої косі
очі Оо оО оО Хто мені прекрасному ніс спичкою проткне. аА
аА АА оО оООО Ау АУ".

Підпадаючи впливові "творів", хочеться спитати, чому саме "ніс", а не будь яку іншу частину тіла?

Слід ще згадати про тигрові для московського цинізму, яким пройнята вся "офіційна ідеологія", "еротики" нашого віршаря. Та їх годі наводити, такі вони нецензурні.

На стор. 582 з деяким задоволенням помічаєте, що на п. Семенка знаходить інколи "прояснення", коли читаєте признання "semenko=idiot" , а вже зі справжньою насолодою декламуєте "майстерний" остатній вірш (ст. 627):

"Понеділок	П'ятниця
Вівторок	Субота
Середа	Неділя",
Четвер	

а після нього чарівне слово "Кінець".

Не можна однак відмовити Семенкові певного значіння в розвитку нашої літератури. Його виступ мав значіння, бо вістив кризу дотеперішньої української поезії і стремління вирватися з обіймів хуторянського модернізму. Війна з класичним метром, з усталеними і пережитими формами, проба перейти до "верлібру", - все це позитивне у Семенка і ніхто йому цього не відбере. Але та, часто наївна, цинічно автореклямна форма, в яку він уняв многи зі своїх "дерзаних", яких зразки ми отсе подали, в парі з безсилістю надати поетичний вираз абстрактно й гучно проголошеним завданням, відбирають його творчості значіння, яке інакше могла бона мати. Це мабуть і є причиною, що навіть деякі українсько-совітські критики - не зважаючи на "революційність" його творчості - називають його поетом минувшини, не сучасности і не будучини.

Цікаво завважити, що українське державне видавництво, яке твори Лесі Українки видало в 3.000 примірників, "Кобзаря" Семенка надрукувало аж 44.000 аркушів.

(Л.Н.В., 1926 р.)

В. ВИННИЧЕНКО. СОНЯШНА МАШИНА. Частина перша. Державне Видавництво України. Харків, 1928. Стор. 314.

Перед нами нарешті лежить ще до виходу в світ широко розрекламована книжка.

Правда, з огляду на те, що вийшла в світ лише перша частина - було б передчасно давати остаточну оцінку твору і тому тут я лише подам ті уваги, які слід зробити з приводу цієї першої частини.

Що до свого змісту, то "Сонячна машина" не є нічим новим, це сполучення двох добре відомих шаблонів: соціального роману з фантастичним забарвленням і науково-фантастичної утопії в стилі Ж. Верна.

Макчи на увазі те, що майже всі безсмертні твори Шекспіра мають навіть цілком позичені сюжети, я не хочу цього ставити в вину авторови. Рішаким має бути інший момент:

а саме - чи Винниченко перевищив своїх попередників обробкою сюжету (як той же Шекспір) чи ні. Коли ми з такою міркою підійдемо до "Сонячної машини" і порівняємо ту частину цього твору (здається основу його), яка побудована на трохи вже старій теорії Маркса про неминучу концентрацію капіталу, опановання ним всієї земної кулі, знищення кордонів і нарешті остатню боротьбу "визискувачів" і "визискуваних", то певно "Залізна пята" Лондона буде й більш стрункою з погляду логіки і сильнішою, а до того ж безумовно переважатиме "Сонячну машину" культом сили, поезією борні.

Фабула приблизно така: великий фабрикант гумових виробів - Мертенс, він же президент Німеччини і голова Об'єднаного Банку знаходиться в zenіті своєї могутності після перемоги над рештками прихильників монархії. Останні нападки німецьких цісарів (батько й син) капітулюють перед ним і благають ласки, але він хоче їхнього пониження (жадає руки принцеси Елізи) і вони, щоб уникнути ганьби, кінчають самогубством своє життя, причому батько лишає доньці, принцесі Елізі заповіт - продовжувати боротьбу.

З цєю принцесою й хоче одружитися Мертенс. Принцеса після смерті батька переїздить на сталий побут до графів Еленбергів.

Син графа Еленберга є начальником особистої охорони Мертенса. В домі Еленбергів таємничо зникає родова реліквія німецьких цісарів. Користаючи з пригнобленого настрою граф Еленберг-син намагається намовити принцесу до шлюбу з Мертенсом. Вона, щоб помститись, дає свою згоду з певними умовами ("корона Землі" і зворот реліквії). Мертенс згоджується. Для здійснення першої умови скликає Всесвітній конгрес, на котрому лише представники Європи й Америки створюють Всесвітню Федерацію. Проти неї зате виступають чорножовті народи Сходу, (до яких автор зачислює білих австралійців). Ця конференція змушує терористичну інтернаціональну революційну організацію видати й опублікувати смертний засуд Мертенсові. Життю цієї організації (Інараку) присвячує автор чимало місця.

В домі графів Еленбергів, каліка, син льокая, д-р. Рудольф по роках праці, винайшов "Сонячну машину", яка перетворює в сонячний хліб різні рослини за допомогою променів сонця, невідомого мінералу і краплин людського поту, причому той хліб може їсти лише той, хто дав власний піт, або його найближчі родичі. На цьому кінчиться перша частина "Сонячної машини".

Що до "винаходу" то й тут Винниченкові далеко до Ж. Верна, в котрого фантазія спиралася на наукових основах, у Винниченка ж винахід цей дуже "пахне" чимсь подібним до "Тайни віковичних людей" та ще й з несмачним додатком - чудодійним впливом людського поту.

На перших же сторінках вражає нас постать Мертенса, яка завдяки своїм оперетково-вульгарним рисам могла б бути окрасою як бульварного роману, так і совітської літератури. Він очевидно "грубий" з "бичачою цегляною шиєю", з "куцими товстими руками", з "червоними м'ясистими вухами", "товстими ногами" і "круглими жіночими колінами", а "розхристані майже до живота, грубі й червоні груди" вічно "блищать від поту" (ст. II і I2).

Порівняйте цей примітивно-вульгарний образ хоча б з образом Ван Ренселера ("Герой капіталу" - Сінклера) і ви побачите таку саму різницю між ними, як і між їх авторами. Може у вулиці й видавців цей образ і викличе щось (або зненависть, або... заздрість), але на більш-менш освічену людину не зробить жодного вражіння (як-що не мати на увазі почуття несмаку), тимчасом постаті капіталістів у Сінклера викликають і без вульгарних рис зненависть і обурюють до глибини душі (навіть не соціалістів) своїми вчинками.

Так само і від постаті князя Альбрехта віє дешевим московським лубком.

На стор. 46 автор у формі міркувань дочки графа Еленберга - Труди (до речі тип розхристаний, наскрізь штучний, психологічно неможливий, щось на зразок панни Марії в кубі") висловлює ряд думок, котрі своєю "оригінальністю" можуть хіба вплинути на учня IV класу гімназії, але дорослим читачам добре відомі не лише з різних "шедеврів" московської літератури, але й з творів самого автора. Ось пара уступів: "Чим такі люди кращі за звірів? Звірі далеко кращі за людей. Насамперед звірі страшенно правдиві" (не знаю звідки автор це взяв). "Потім звірі добрійші за людей ... кінь коня ніколи не вбиває" (певно Труда не знає про життя коней на волі). Закінчує автор свої міркування а la Толстой, запитом, що раз "звірі не підлизуються", то чому "людина так підносить себе перед звірями".

Але на цьому автор не спинився і його Труда змушена ще виявити нам добре відомі з давніших творів автора думки та бажання, трохи чудні в устах молодой дівчини, яка дивним дивом гуляє сама по пантанах, задає пасторові наївні питання, а трохи згодом, на стор. 47 каже, що хотіла би: "скинути з себе всяку одіж, усякі пристойності, приписи, заповіді, лежати на сонці, нічого не соромитись, ніякого гріха не знати; ніякого каяття не почувати; ніяких молитов не робити; обіймати - хто любить; віддыхати гидких, мовчати - як мовчаться" і т. д. (не ріжнить словом нічим напр. від безроги чи що...). Цікаво все ж, що в цій "філософії примітивізму" є нового і чому автор з таким захопленням заповнює нею цілі сторінки. Почавши про людей, автор природно не забув і про Бога (адже й "влада" турбується цим питанням) і цілу сторі-

нку зайняв на специфічну, в стилі "Безвірника", критику ідеї існування Бога. Так же "поважно й глибоко" трактується питання про потребу шлюбу (до речі вже + І раз в творах Винниченка) і, читаючи те все, несамохіть вражає, що Винниченко зажди в своїх творах трактує всі подібні питання поверхово, перевернувши і показуючи тільки те, що є негативного в сучасних морально-правних нормах і цим лише шкідливо впливає на безкритичну молодь. У більше критично думаючих утворюється переконання, що авторові залежить не на відшуканню істини (як великим бунтарям людства), а на... зробленню дешевого ефекту (як з постаттю Мертенса).

Це взагалі; що ж до даного твору, то всі ці міркування нагадують мову "унтера Пришибеева" своєю неприродністю в устах дівчини, що зазнала вже й кохання й шумного життя по ресторациях Берліну. Наївність усіх міркувань Труді змусила автора наділити пастора хоробою шлунку і таким чином позбавити можливості щось відповісти на всю ту балаканину.

Порівняйте цю сцену з чудовим твором Л. Українки "В катакомбах" і ви побачите різницю між куркою і орлом мистецтва.

На ст. 209 поступовання Макса Штора, (який є вже дорослою людиною, революціонером) настільки неприродне, настільки нагадує вчинки молоді дівчини з "інституту благородних дівіц", що видається непотрібним шаржем.

Також фальшиво звучать в устах того самого Макса інаракіста, котрий з бомобою в кишені шукає Мертенса, такі слова на адресу своїх ворогів: "милі поліцаї, любий Мертенсе, дорогий Штіфелю, все є тільки плюск часу в океані вічності" і на закінчення заклик "будьте любовні" (певно - люблячі) до ворогів.

Ще як би Штор був українцем, що співає про "воріженьків" і то типу Винниченка, - то з натяжкою можна було б припустити, що в такий момент він так висловиться, у німця це видається чимсь диким.

Далі, дуже важливий крок принцеси Елізи - згода її, не чекаючи на виконання умов, першою зробити візиту Мертенсові - цілком не умотивована і робить враження несподіванки зовсім незрозумілої!

Ще, що до окремих сцен. Що до характерів і типів, то з огляду на те, що є лише перша частина не можна сказати ще нічого певного, однак вже і в цій частині видна суто-винниченківська тенденція віддавати перевагу у всіх випадках не голосу обов'язку, не ідеї (навіть у людей найбільше ідейних), а звичайним фізіологічним переживанням, звірячому первому, який у всіх випадках є рішучим.

В багатьох місцях твору видно явну ворожість зрадника до соціал-демократів, які в нього є "соціал-льокалі"

і з яких ("випадково") рекрутуються провокатори (Рінкель).

Боротьба капіталу з працюючими не має в романі поезії борні і тому не робить вражіння. Захоплюють хіба окремі місця і темп розвитку акції та запутанність інтриги.

Мова твору, порівнюючи з попередніми творами автора, менш засмічена, проте зустрічаємо ляпсуси. Кінець кінцем мусимо сказати, що "Сонячна машина" з погляду мистецької вартости не є нічим надзвичайним і має дуже багато хиб та шкідливих тенденцій, які змушують нас боятися, щоб і ця "присвята" автора "сонячній Україні" не була подібна до всіх інших благ, якими п. Винниченко ушасливив нашу (і на жаль його також) батьківщину.

А ця присвята на творі, котрий цілком ігнорує національний момент взагалі, видається неширою позою.

(Л.Н.В. 1928 р.)

З М І С Т :

1. ПОЕТ БЕЗ ЧИТАЧА.....	3 стор.
2. ЗНИЩЕНА СИЛА	33 "
3. ЕМІГРАЦІЯ В ТВОРЧОСТІ "ЕМІГРАНТА" Л. МОСЕНДЗА.....	61 "
4. МАТЕРІАЛИ ДО ЛІТЕРАТУРНО-ІДЕОЛОГІЧНОЇ ЕВОЛЮЦІЇ Е. МАЛАНЬКА.....	85 "
5. ДЕ-ЯКІ З РЕЦЕНЗІЙ ДРУКОВАНИХ МІЖ ДВОМА ВІЙНАМИ ...ІЗІ	"

